

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Opole, dnia 5 września 2019 r.

Poz. 2789

UCHWAŁA NR X/96/2019 RADY MIEJSKIEJ W WOŁCZYNIE

z dnia 19 czerwca 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2019-2022

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 506) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2067) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się, co następuje:

§ 1. Uchwala się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2019-2022 w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wołczyna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego.

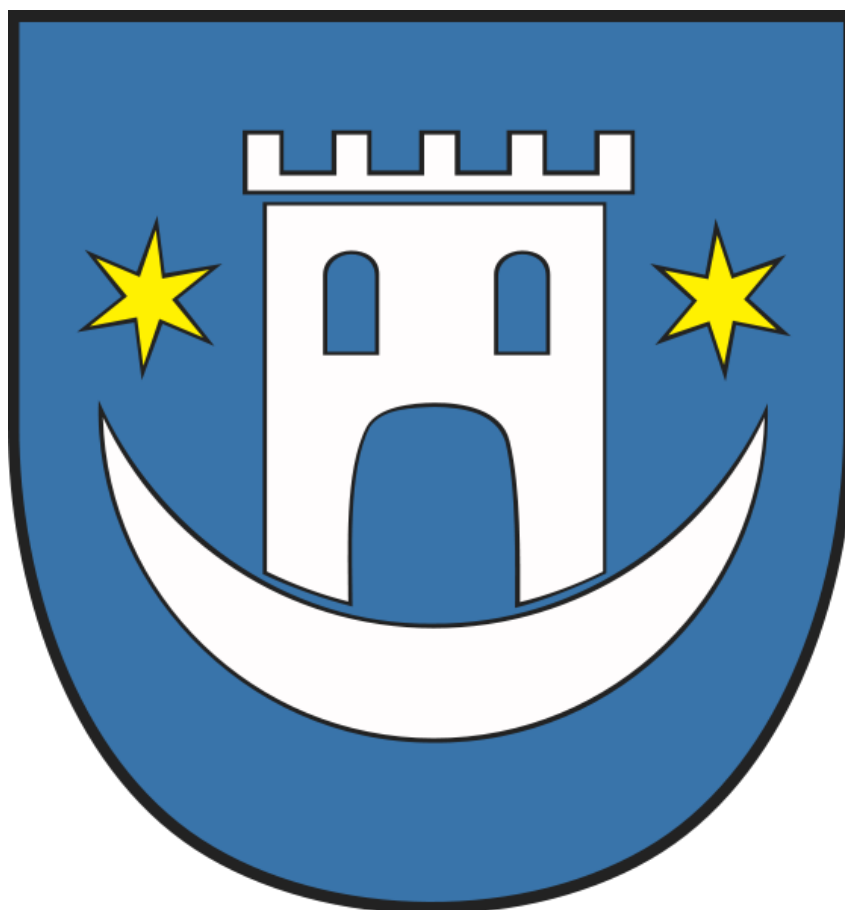
Przewodniczący Rady

Waldemar Antkowiak

Załącznik do uchwały nr X/96/2019

Rady Miejskiej w Wolczynie z dnia 19 czerwca 2019 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WOŁCZYN NA LATA 2019 - 2022

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com
LUTY 2019

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	13
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	24
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	24
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	32
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	32
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy.....	35
5.3. Krajobraz kulturowy.....	50
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	75
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	76
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	79
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	80
5.6. Zabytki archeologiczne.....	90
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT.....	103
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami..	106
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	110
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	112
9.1. Dotacje.....	113
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	118
9.3. Środki europejskie.....	119
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków.....	123
11. Bibliografia.....	128
12. Spis tabel.....	129

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Wołczyn (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Wołczyn. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miejską. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad Zabytkami gminy Wołczyn na lata 2015 - 2018, który został przyjęty uchwałą nr VI/41/2015 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 22 kwietnia 2015 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego

oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres

zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz

(...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek

wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 19). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku (art. 9). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji

o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

• **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2018 r. poz. 10).

• **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

• **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między

innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu

kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów

ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

• **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

• **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2018 - 2021. Obowiązujący dotychczasowy program zakończył się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2018 - 2021 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to

aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii

zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim**: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2016 - 2019, Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, Strategia działania Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Opolu na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 roku;
- **powiatowym**: Strategia Rozwoju Powiatu Kluczborskiego na lata 2014 - 2022, Lokalna Strategia Rozwoju 2016 - 2022 (LSR).

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

• **Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2016 - 2019**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2016 - 2019 został przyjęty uchwałą nr XVIII/206/2016 przez Sejmik Województwa Opolskiego dnia 14 czerwca 2016 r. Niniejszy dokument jest trzecim Programem opieki nad zabytkami województwa opolskiego. Pierwszy został przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Opolskiego Nr XIV/158/2007 z dnia 20 grudnia 2007 r. Realizowano go w latach 2007 - 2010. Kolejny program (na lata 2011 - 2014) przyjęto uchwałą Sejmiku Województwa Opolskiego Nr V/76/2011 z dnia 29 marca 2011 r.

Program stanowi kontynuację podstawowych założeń poprzednich programów, podobnie jak kontynuowane są cele i priorytety polityki Samorządu Województwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu.

Założenia Programu:

CEL STRATEGICZNY I: UTRZYMANIE I ZARZĄDZANIE ZASOBEM REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Priorytet I. Realizacja zadań własnych Samorządu Województwa.

Priorytet II. Odnowa wsi w kontekście poprawy stanu zachowania krajobrazu i dziedzictwa regionalnego.

Priorytet III. Rewaloryzacja i rewitalizacja miast.

Priorytet IV. Ochrona dziedzictwa archeologicznego.

Priorytet V. Rozwój muzealnictwa i wystawiennictwa.

Priorytet VI. Rozwój instytucji opieki nad zabytkami.

CEL STRATEGICZNY II: OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.

Priorytet I. Dziedzictwo kulturowe jako czynnik stymulujący rozwój gospodarczy.

Priorytet II. Wstrzymanie procesu degradacji założeń pałacowo - parkowych.

Priorytet III. Wspieranie inicjatyw mających na celu podniesienie rangi obiektów i zespołów zabytkowych.

Priorytet IV. Wspieranie funkcjonowania istniejących szlaków turystycznych oraz inicjatyw na rzecz tworzenia nowych szlaków, obejmujących charakterystyczne dla województwa zespoły i obiekty zabytkowe.

Priorytet V. Wstrzymanie procesu degradacji oraz popularyzacja zabytków techniki.

CEL STRATEGICZNY III: ROZWÓJ INICJATYW ZWIĄZANYCH Z REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM I ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ.

Priorytet I. Podnoszenie poziomu edukacji i wiedzy na temat regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Priorytet II. Współpraca z instytucjami i stowarzyszeniami działającymi na rzecz ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Priorytet III. Współpraca między regionami, współpraca międzynarodowa.

Priorytet IV. Polityka informacyjna i promocyjna w zakresie opieki nad dziedzictwem kulturowym.

- **Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku**

Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku została przyjęta uchwałą nr XXV/325/2012 przez Sejmik Województwa Opolskiego dnia 28 grudnia 2012 r. Strategia rozwoju województwa jest najważniejszym regionalnym dokumentem strategicznym.

Strategia powstała z myślą o optymalnym wykorzystaniu potencjałów i szans rozwojowych regionu woj. opolskiego. W ramach procesu opracowania strategii wykorzystano analizę SWOT. Był to istotny etap diagnostyczny wspomagający proces formułowania wyzwań, celów strategicznych i celów operacyjnych.

Realizacja kierunków rozwoju, które zostały określone w Strategii, ma służyć osiągnięciu wizji naszego regionu w 2020 roku:

- regionu wielokulturowego, w którym najważniejsi są jego mieszkańcy: wykształceni, otwarci na zmianę, wiedzę i innowacje, a także aktywni - na rynku pracy i poza nim;
- przyjaznego środowiska życia dla rodzin, przedsiębiorców i wszystkich reprezentantów przestrzeni społeczno - gospodarczej;
- województwa z atrakcyjną ofertą rynku pracy, ofertą edukacyjną, kulturalną i gospodarczą, zachęcającą do wyboru tego regionu jako miejsca do zamieszkania, wypoczynku, inwestycji i rozwoju działalności innowacyjnej.

W rozdziale 2, w ramach diagnozy społeczno - gospodarczej opisano dziedzictwo kulturowe, jako jeden z wyróżników województwa opolskiego. Dziedzictwo kulturowe, którego bogactwo często przewyższa stan posiadania innych, znacznie większych i zasobniejszych regionów w Polsce, jest znaczącym czynnikiem rozwoju województwa opolskiego. Wizytówką regionu są liczne kompleksy zabytkowej architektury sakralnej i świeckiej. Z wielu szlaków w województwie na uwagę zasługują także droga św. Jakuba, przebiegająca z Europy wschodniej do Santiago de Compostela w Hiszpanii oraz szlak średniowiecznych polichromii brzeskich łączący ponad 20 obiektów z unikalnymi gotyckimi malowidłami ściennymi. W regionie znajdują się liczne zabytkowe świątynie na obszarach wiejskich, w szczególności drewniane kościoły na płn. województwa, a także zabytki techniki, rzemiosła i gospodarki oraz znaczące zabytki kultury przemysłowej, technicznej i hydrotechnicznej warte zachowania, udostępnienia i wykorzystania na cele turystyczne. W regionie jest również wiele obiektów o dużym znaczeniu historycznym oraz zbiorów sztuki, także współczesnej. Niestety stan techniczny wielu obiektów i zespołów dziedzictwa

kulturowego jest zły, co kwalifikuje je do renowacji i rewitalizacji, tak by podnosiły atrakcyjność turystyczną i społeczno kulturową regionu. O tożsamości regionalnej świadczy także dbałość o dziedzictwo kultury niematerialnej, łączącej głównie tradycje kultury śląskiej i kresowej, co przejawia się między innymi w specyficznym dla regionu folklorze, obyczajowości, języku i sztuce kulinarnej. Region opolski wyróżnia tradycyjna kuchnia, z której kilkadziesiąt produktów znalazło się na listach produktów tradycyjnych w regionie, kraju i Europie.

W strategii zdefiniowano 10 celów strategicznych, które określają docelowy, pożądany stan rozwoju województwa opolskiego w poszczególnych obszarach realizacji strategii, wyznaczają obszary realizacji celów operacyjnych, tj. określonych zamierzeń, przeznaczonych do realizacji, w ramach których zaplanowano bardziej skonkretyzowane działania:

CEL STRATEGICZNY 1. Konkurencyjny i stabilny rynek pracy;

CEL STRATEGICZNY 2. Aktywna społeczność regionalna;

CEL STRATEGICZNY 3. Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka;

CEL STRATEGICZNY 4. Dynamiczne przedsiębiorstwa;

CEL STRATEGICZNY 5. Nowoczesne usługi oraz atrakcyjna oferta turystyczno - kulturalna;

CEL STRATEGICZNY 6. Dobra dostępność rynków pracy, dóbr i usług;

CEL STRATEGICZNY 7. Wysoka jakość środowiska;

CEL STRATEGICZNY 8. Konkurencyjna aglomeracja opolska;

CEL STRATEGICZNY 9. Ośrodki miejskie biegunami wzrostu;

CEL STRATEGICZNY 10. Wielofunkcyjne obszary wiejskie.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego został przyjęty uchwałą nr XLVIII/505/2010 przez Sejmik Województwa Opolskiego dnia 28 września 2010 r. Dokument jest podstawowym narzędziem prowadzenia polityki przestrzennej na poziomie regionu, rozumianej jako celowe oddziaływanie władz województwa na rozmieszczenie funkcji i przestrzenne różnicowanie dynamiki rozwoju. Głównym zadaniem planu jest określenie przestrzennych uwarunkowań rozwoju oraz kierunków i priorytetów kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i zurbanizowanego w ciągu najbliższych kilkunastu lat, w dostosowaniu do strategicznych kierunków rozwoju społecznego i gospodarczego województwa z równoczesnym uwzględnieniem koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. Stanowi on punkt wyjścia dla opracowania innych wojewódzkich programów i dokumentów strategicznych.

Kwestia środowiska kulturowego regionu została poruszona w rozdziale poświęconym planowaniu przestrzennemu. Wśród celów zagospodarowania przestrzennego w zakresie osadnictwa wymienia się utrzymanie historycznie ukształtowanej sieci osadniczej województwa, podkreślając również jako jedną z głównych zasad zagospodarowania przestrzennego „nacisk na zapewnienie wysokiego poziomu ładu przestrzennego rozumianego, jako dążenie do harmonii, uporządkowania, proporcjonalności i równoważenia środowiska przyrodniczego i kulturowego z potrzebami urbanizacji”. Również rozdział traktujący o turystyce, w istotny sposób dotyka spraw związanych z dziedzictwem

kulturowym. Wg autorów opracowania, ochrona i racjonalne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego warunkuje rozwój turystyki. W związku z tym kierunki polityki przestrzennej w tym obszarze obejmą m.in.: ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych, ochronę, modernizację, konserwację i odbudowę obiektów i układów zabytkowych oraz innych obiektów kultury, budowę systemu szlaków tematycznych, w tym o zasięgu międzyregionalnym.

Obszerny rozdział planu poświęcono bezpośrednio dziedzictwu kulturowemu Opolszczyzny, co pokazuje, jaką do tej dziedziny życia społecznego przykładają władze samorządowe województwa. Dokument, cytując ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i przypomina, że „ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej, a kształtowanie środowiska kulturowego powinno generować rozwój innych dziedzin życia regionu. Obiekty kultury materialnej powinny być wykorzystane i użytkowane z zapewnieniem opieki konserwatorskiej, rewaloryzacji i nadania im odpowiednich funkcji użytkowych”. Główne zasady zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie dziedzictwa kulturowego:

1. Zachowanie ładu przestrzennego na terenach zabudowy historycznej poprzez:
 - wymóg uczytelniania historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych,
 - wymóg dostosowania nowej zabudowy w zakresie skali, formy, materiału i koloru do zabudowy historycznej,
 - wymóg szczególnej ochrony elementów tworzących zabytkowy charakter przestrzeni;
2. Obejmowanie prawną ochroną dziedzictwa kulturowego poprzez opracowywanie mpzp z określeniem stref ochrony konserwatorskiej - priorytet dla obszarów cennych pod względem zabytkowym;
3. Nadawanie mocy prawnej Gminnym Ewidencjom Zabytków poprzez umieszczanie ich w mpzp;
4. Kompleksową ochronę obszarów i obiektów zabytkowych;
5. Wykorzystanie obiektów i obszarów zabytkowych do pełnienia określonych funkcji, zgodnych bądź nie kolidujących z ich zabytkowym charakterem;
6. Oszczędne kształtowanie krajobrazu kulturowego, a także przeciwdziałanie rozpraszaniu historycznie ukształtowanej zabudowy;
7. Harmonizowanie zabytkowych układów urbanistycznych w powiązaniu z rozwojem osadnictwa i komunikacji;
8. Zachowanie mieszkalno - usługowego charakteru centrów miast;
9. Ekspozowanie regionalnych cech środowiska kulturowego województwa opolskiego;
10. Inicjowanie nowych form ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez tworzenie pomników historii i parków kulturowych w symbiozie z przyrodą i wymogami rozwoju społeczno - gospodarczego.

• Strategia działania Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Opolu na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 roku

Strategia wyznacza kierunki, zakres, formy, a także skalę działalności Funduszu służącej finansowemu wspieraniu przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska i gospodarki

wodnej w województwie opolskim. Fundusz stanowi ponadto istotne źródło dofinansowywania projektów środowiskowych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego (RPO) i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW).

W zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i racjonalnego użytkowania zasobów przyrody - priorytety wskazują kierunek „nowego podejścia” do ochrony przyrody, uwzględniające europejskie wymogi, w tym m.in. wdrażanie systemu Natura 2000, optymalizacja sieci obszarów chronionych, zapewniające spójność ekologiczną województwa i ochronę bioróżnorodności. Zgodnie z obowiązującym Programem ochrony środowiska Województwa Opolskiego na lata 2012 - 2015 z perspektywą do roku 2019 priorytetowo traktowane będą w szczególności:

- wdrażanie systemu NATURA 2000;
- optymalizacja sieci obszarów chronionych, zapewniająca spójność ekologiczną województwa oraz ochronę różnorodności biologicznej, w tym pobudzenie aktywności samorządów;
- polepszenie wdrażania programu rolno - środowiskowego;
- wprowadzanie zielonej infrastruktury do planowania przestrzennego;
- odbudowa zdegradowanych ekosystemów i siedlisk przyrodniczych.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Kluczborskiego na lata 2014 - 2022**

Strategia Rozwoju Powiatu Kluczborskiego na lata 2014 - 2022 została przyjęta uchwałą nr XLV/335/2014 przez Radę Powiatu w Kluczborku dnia 25 września 2014 r. Dokument składa się z części programowej, stanowiącej najważniejszy rezultat procesu budowania Strategii Rozwoju Powiatu Kluczborskiego na lata 2014 - 2022, zawierającej wizję, misję, pola strategiczne, pola operacyjne oraz otwarty katalog kierunków działań. Część programowa zawiera również wskaźniki realizacji strategii, opis finansowania, analizę koherentności strategii z innymi dokumentami strategicznymi oraz szczegółową procedurę monitorowania, ewaluacji i aktualizacji strategii.

Mając na względzie dobro wspólnoty samorządowej Powiatu Kluczborskiego, sformułowano wizję i misję obszaru w sposób następujący:

- Wizja: Powiat kluczborski w 2022 r. to przestrzeń przyjazna mieszkańcom, która stwarza warunki do zrównoważonego rozwoju, sprzyjając realizacji inicjatyw oddolnych, będąc jednocześnie atrakcyjnym miejscem wypoczynku.
- Misja: Powiat kluczborski zapewnia komfort życia.

W strategii wyznaczono 3 pola strategiczne wraz z polami operacyjnymi:

Pole strategiczne 1. Przestrzeń, infrastruktura i środowisko;

Pole strategiczne 2. Kapitał ludzki;

Pole strategiczne 3. Przedsiębiorczość i kooperacja;

W ramach pierwszego pola, wyznaczono pole operacyjne 1.5.: Atrakcyjna infrastruktura turystyczno - rekreacyjna, region powiatu kluczborskiego uznano za obszar o bogatej i ciekawej historii, korzystnym położeniu geograficznym, na krzyżujących się ważnych szlakach komunikacyjnych. Urozmaicone walory obszaru kluczborskiego predestynują ten teren do rozwoju turystyki weekendowej, głównie aktywnej, ale także kulturowej. Z kolei zlokalizowane na terenie powiatu zasoby powinny stanowić dla

samorządu impuls do wykreowania konkurencyjnej oferty turystycznej w postaci rozwoju istniejących produktów turystycznych takich jak: miód, tradycje rycerskie, dekarze, zalew, kościołki drewniane, kowalstwo, solanki. Należy dążyć do tego, aby wszystkie usługi turystyczne, atrakcje, były dostępne dla osób korzystających z transportu publicznego. Ponadto, istnieje potrzeba rozwoju i promocji tras turystycznych, rowerowych w tym szlak kościołów drewnianych, czy też szlak dawnego rzemiosła oraz pomników przyrody.

Planowane kierunki działania:

1. Kierunek działania 1.5.1. Opracowanie spójnej oferty turystyczno - kulturalnej powiatu kluczborskiego.
2. Kierunek działania 1.5.2. Wykorzystanie walorów turystyczno - rekreacyjnych obszaru kluczborskiego.
3. Kierunek działania 1.5.3. Zwiększenie dostępności i poprawa jakości infrastruktury turystyczno - rekreacyjno - kulturalnej.
4. Kierunek działania 1.5.4. Wzmocnienie instytucji podmiotów działających na rzecz kultury i dziedzictwa regionalnego.
5. Kierunek działania 1.5.5. Stworzenie przestrzeni dla zrównoważonego rozwoju turystyczno - rekreacyjno - kulturalnej.

Kultura i ochrona zabytków w powiecie Kluczborskim: Dziedzictwo kulturowe terenu powiatu kluczborskiego stanowi część wspólnego dziedzictwa europejskiego. Ochrona dziedzictwa jest celem i obowiązkiem wspólnym lokalnej społeczności. Liczne i różnorodne obiekty zabytkowe powiatu kluczborskiego są cennym „produktem” dla regionu. To wielki kapitał, o który należy dbać i stwarzać mechanizmy społeczne i ekonomiczne stymulujące ich trwanie oraz sprzyjające wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami. Każda z czterech gmin tworząca powiat kluczborski posiada liczne zabytki ujęte w rejestrze zabytków województwa opolskiego i w tzw. gminnych ewidencjach zabytków. Znajdują się tu obiekty o dużej wartości historycznej, artystycznej i naukowej w tym liczne kościoły i budynki sakralne różnych wyznań, 50 obiektów pałacowo - dworskich (z czego 23 znajduje się w rejestrze zabytków) wraz z przyległymi parkami, budynki użyteczności publicznej, a także obiekty przemysłowe. Szczegółe znaczenie dla dziedzictwa narodowego na terenie powiatu mają sakralne zabytki drewniane budowane od XVI w. do pocz. XIX w., pole bitwy pod Byczyną, muzeum w Kluczborku, a także układy urbanistyczne Byczyny i Kluczborka. W skład tych średniowiecznych założeń miejskich wchodzi kościoły, ratusze, liczne kamieniczki i baszty. Ponadto na terenie ziemi kluczborskiej znajduje się 109 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego.

• Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dolina Stobrawy” - Lokalna Strategia Rozwoju 2016 - 2022 (LSR)

Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) została opracowana w 2015 r. To strategia rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.

Obszar Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Dolina Stobrawy” leży w płn. części województwa opolskiego i obejmuje swoim zasięgiem pięć gmin: gmina Byczyna, gmina Kluczbork, gmina Lasowice Wielkie, gmina Olesno, gmina Wołczyn. Gminy tworzące Stowarzyszenie tworzą cały powiat kluczborski i tym samym wykazują spójność

administracyjną, gmina Olesno sąsiaduje bezpośrednio z gminą Kluczbork i Lasowice Wielkie, tworząc spójność przestrzenną (obszarową). Jednocześnie należy podkreślić, że obszar ten jest spójny również pod względem:

- Przyrodniczym - dotyczy to nizinnego ukształtowania powierzchni, sieci hydrograficznej, uwarunkowań klimatycznych, gleb, stopnia zalesienia, obiektów cennych przyrodniczo. Pod względem przyrodniczym omawiany obszar jest bardzo jednorodny i nie charakteryzuje się większym zróżnicowaniem.
- Geograficznym - dotyczy to położenia gmin w części północnej województwa opolskiego nad rzeką Stobrawą i jej dopływami.
- Kulturowym - dotyczy to rodzaju zabytkowych obiektów sakralnych i świeckich (m.in. kościołki drewniane, pałace i parki dworskie, średniowieczne układy urbanistyczne). Punktem wyjścia do jednorodności kulturowej jest wspólna historia gmin.

Stowarzyszenie LGD „Dolina Stobrawy” powstało w celu pobudzenia przedsiębiorczości na terenach wiejskich, poprawy stanu środowiska oraz krajobrazu poprzez racjonalną gospodarkę ziemią, poprawy warunków życia ludności wiejskiej.

Biorąc pod uwagę diagnozę, analizę SWOT oraz odpowiadając na zidentyfikowane problemy na spotkaniu z mieszkańcami została opracowana wizja obszaru Doliny Stobrawy: Dolina Stobrawy to dobre i spokojne miejsce, gdzie żyjemy w zgodzie z tradycją i przyrodą, wspólnie dbając o jakość i rozwój.

W LSR wyznaczono dwa cele ogólne w filarze gospodarczym oraz społeczno - środowiskowym. W obszarze ochrony i opieki nad zabytkami wskazano na:

Cel ogólny: 2. Wzrost aktywności społecznej na obszarze LGD Dolina Stobrawy do 2022 roku.

Cel szczegółowy: 2.1. Wzmocnienie poczucia tożsamości lokalnej.

Przedsięwzięcie: 2.1.1. Tworzenie infrastruktury rekreacyjnej (w tym sportowej) i kulturowej dostosowanej do potrzeb społecznych.

Cel szczegółowy: 2.2. Wzmocnienie aktywności wspólnotowej.

Przedsięwzięcie: 2.2.3. Organizacja wydarzeń kulturalnych integrujących społeczność.

Cel szczegółowy: 2.3. Wspieranie aktywności społecznej poprzez aktywizację lokalną i promocję.

Przedsięwzięcia:

2.3.1. Organizacja tematycznych podróży studyjnych.

2.3.2. Promocja obszaru.

W LSR opisano walory kulturowe obszaru Doliny Stobrawy, które stanowi część wspólnego dziedzictwa europejskiego. Ochrona dziedzictwa jest celem i obowiązkiem wspólnym lokalnej społeczności. Liczne i różnorodne obiekty zabytkowe są cennym zasobem dla regionu. W gminnych ewidencjach zabytków znajdują się obiekty o dużej wartości historycznej, artystycznej i naukowej w tym liczne kościoły i budynki sakralne różnych wyznań, ponad 50 obiektów pałacowo - dworskich (z czego 23 znajduje się w rejestrze zabytków) wraz z przyległymi parkami, budynki użyteczności publicznej, a także obiekty przemysłowe. Na terenie Doliny Stobrawy znajduje się ponad 119 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

• **Plany Rozwoju Miejscowości:**

- **Plan odnowy miejscowości Krzywiczyny** na lata 2009 - 2015 przyjęty uchwałą nr XXVII/224/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 25 marca 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Komorzno** przyjęty uchwałą nr XXXIV/286/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 22 grudnia 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Markotów Duży** przyjęty uchwałą nr XXXIII/280/2009 przez Radę Miejską dnia 25 listopada 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Skąłagi** przyjęty uchwałą nr XX/171/2008 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 30 czerwca 2008 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Szum** na lata 2010 - 2016 przyjęty uchwałą nr XL/328/2010 przez Radę Miejską dnia 31.08.2010 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Szymonków** przyjęty uchwałą nr XX/170/2008 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 30 czerwca 2008 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Wierzbica Dolna** przyjęty uchwałą nr XXXIV/287/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 22 grudnia 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Wierzbica Górna** przyjęty uchwałą nr XX/172/2008 przez Radę Miejską dnia 30 czerwca 2008 r.

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno - gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służącą przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

• Strategia rozwoju gminy Wołczyn na lata 2015 - 2022

Strategia Rozwoju Gminy Wołczyn na lata 2015 - 2022 została przyjęta uchwałą nr X/63/2015 przez Radę Miejską w Wołczynie z dnia 26 sierpnia 2015 r.

Strategia jest dokumentem wyznaczający najistotniejsze kierunki rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. określa wizję, misję, założone obszary i cele strategiczne oraz pola operacyjne, jak również wskazuje na otwarte kierunki rozwoju.

Wizja: Gmina Wołczyn W roku 2022 jest obszarem ceniącym i wykorzystującym zasoby naturalne oraz dziedzictwo kultury i przyrody. Gmina Wołczyn jest przestrzenią realizacji aspiracji osobistych i zawodowych mieszkańców, rozwoju przedsiębiorczości oraz silnego i zaangażowanego sektora pozarządowego.

Misja: Gmina Wołczyn prowadzi politykę rozwoju dążąc do budowania trwałych przewag konkurencyjnych poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych, dziedzictwa kultury i przyrody. Gmina Wołczyn wspiera mieszkańców w realizacji ich aspiracji osobistych i zawodowych, aktywizuje przedsiębiorczość oraz współpracuje z innymi partnerami rozwoju.

W Strategii wybrano 4 obszary strategiczne, w których wyznaczono cel strategiczny i pola operacyjne. W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano na:

Obszar strategiczny - Potencjał uzdrowiskowy i turystyczny.

Cel strategiczny - Gospodarcze wykorzystanie zasobów naturalnych i dziedzictwa kulturowego Gminy Wołczyn.

Pola operacyjne:

- Dziedzictwo przyrody i turystyka aktywna,
- Dziedzictwo kultury i turystyka poznawcza,
- usługi czasu wolnego.

Pożądanym działaniem będą wszelkie inicjatywy zmierzające do podniesienia atrakcyjności turystycznej gminy, nie tylko w wymiarze turystyki aktywnej, ale ze szczególnym uwzględnieniem turystyki poznawczej. Gmina powinna w szczególności kontynuować i rozwijać działania związane z promowaniem walorów ziemi Kluczborsko - oleskiej w ramach KOLOT zgodnie z „Sektorową Strategią Rozwoju Turystyki na Obszarach Wiejskich w gminach: Kluczbork, Byczyna, Wołczyn i Lasowice Wielkie” oraz rozwojem klastra turystycznego „Kraina miodu i mleka”.

Proponowane kierunki działania:

- Współpraca z gminami OF KNO w zakresie opracowania spójnej koncepcji szlaków, tras i ścieżek turystycznych/rowerowych/piesznych/konnych/wodnych etc. oraz ich wytyczenie /modernizacja/uporządkowanie/oznakowanie, jak również promocja.
- Współpraca z gminami OF KNO w zakresie tworzenia wspólnej oferty turystycznej w oparciu o tradycję, obyczaje, kulturę, wytwórczość obszarów wiejskich, wydarzenia kulturalne o zasięgu ponadlokalnym, zasoby turystyki aktywnej.
- Zachowanie, ochrona, udostępnianie, przyjazne wykorzystanie, promocja budynków, obiektów i przestrzeni dziedzictwa kulturowego.
- Rozwój lokalnych miejsc aktywności społecznej (głównie świetlice wiejskie).
- Rozwój oferty kulturalnej skierowanej do różnych grup odbiorców.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn zostało przyjęte uchwałą nr XXXV/261/2013 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 25 września 2013 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn uchwalonego uchwałą nr XXVI/163/97 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 27 czerwca 1997 r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiujący kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy.

W Studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, w tym: obiekty i założenia na obszarze gminy i miasta wpisane do rejestru zabytków województwa opolskiego, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków i postulowane do ochrony w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków woj. opolskiego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej następuje obecnie i będzie realizowana nadal poprzez:

- zachowanie i ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- utrzymanie istniejących oraz wyznaczenie nowych stref ochrony konserwatorskiej,
- ochronę obiektów o charakterze zabytkowym ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- dokonywaną okresowo (co najmniej raz w trakcie kadencji Rady Miasta przez Gminną Komisję Urbanistyczno - Architektoniczną) analizę stanu oraz wartości estetycznych obiektów zrealizowanych i realizowanych obecnie oraz ich ewentualne zaliczenie w poczet dóbr kultury współczesnej. W odniesieniu do obiektów i założeń zabytkowych oraz ich bezpośredniego sąsiedztwa ustala się ogólne zasady ochrony oraz kształtowania zabudowy:
 - nawiązywanie do istniejącego układu ulic i historycznej parcelacji, a także podkreślanie historycznych elementów układu za pomocą np. zieleni urządzonej, żywopłotów, murów, ogrodzeń, nawierzchni oraz innych elementów małej architektury;
 - zachowanie charakteru istniejącej zabudowy i założeń przestrzennych - dbałość o zachowanie formy i tożsamości miejsca; ochrona oraz rewaloryzacja elementów kompozycji przestrzennej takich jak wnętrze urbanistyczne, oś widokowa, panorama, sylweta miasta, dominanta;
 - realizacja zabudowy uzupełniającej w pierzejach ulic (zabudowa plombowa) w nawiązaniu do sąsiednich budynków historycznych pod względem wysokości, podziałów elewacji, formy dachów, z wykluczeniem naśladownictwa oraz kopiowania historycznych elementów (zabytkowych detali, gzymsów, portali, stolarki) przy realizacji zabudowy współczesnej;
 - realne, elastyczne określanie dopuszczalnego programu funkcjonalnego zabudowy zabytkowej bez nadmiernego uściślenia oraz warunkowania programu użytkowego; w celu zachowania i rewaloryzacji starej zabudowy dopuszczanie wszelkie sposoby aktywizacji oraz czynnego użytkowania obiektów, które nie będą uciążliwe dla otoczenia ani szkodliwe dla stanu obiektów i nie będą wymagały zasadniczej ich przebudowy;

- podnoszenie wartości estetycznej budynków powstałych w sąsiedztwie zabudowy historycznej w 2 poł. XX w. poprzez modernizację lub przebudowę (zmiana kształtu dachu, poprawa wystroju elewacji, kolorystyki, wprowadzenie zieleni urządzonej, itp.);
- likwidacja budynków prowizorycznych, tymczasowych;
- w przypadku złego stanu technicznego obiektów - możliwe ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;
- przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją zabytkowych założeń i obiektów zasięganie opinii państwowej służbą ochrony zabytków.

W Studium szczegółowo scharakteryzowano strefy ochrony konserwatorskiej, wyodrębnione w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na obszarze gminy Wołczyn:

- strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”;
- strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej „B”;
- strefa ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych „W”, „OW”;
- strefy ochrony krajobrazu „K” oraz strefa ochrony ekspozycji „E” (na obszarze gminy Wołczyn nie występują).

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;

6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej.

Na terenie zespołu obiektów i obiektów o wartościach kulturowych, należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej:

Ustala się że ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków kultury współczesnej w procesie rozwoju gminy realizowana będzie poprzez:

- 1) zachowanie i ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- 2) utrzymanie istniejących oraz wyznaczenie nowych stref ochrony konserwatorskiej,
- 3) ochronę obiektów o charakterze zabytkowym wskazanych do objęcia gminną ewidencją zabytków,
- 4) dokonywaną okresowo (co najmniej raz w trakcie kadencji Rady Gminy przez Gminną Komisję Urbanistyczno - Architektoniczną) analizę stanu oraz wartości estetycznych obiektów zrealizowanych i realizowanych obecnie oraz ich ewentualne zaliczenie w poczet dóbr kultury współczesnej.

W odniesieniu do obiektów i założeń zabytkowych oraz ich bezpośredniego sąsiedztwa ustala się ogólne zasady ochrony oraz kształtowania zabudowy:

- 1) nawiązywanie do istniejącego układu ulic i historycznej parcelacji, a także podkreślanie historycznych elementów układu za pomocą np. zieleni urządzonej, żywopłotów, murów, ogrodzeń, nawierzchni oraz innych elementów małej architektury;
- 2) zachowanie charakteru istniejącej zabudowy i założeń przestrzennych - dbałość o zachowanie formy i tożsamości miejsca; ochrona oraz rewaloryzacja elementów kompozycji przestrzennej takich jak wnętrza urbanistyczne, oś widokowa, panorama, sylweta miasta, dominanta;
- 3) realizacja zabudowy uzupełniającej w pierzejach ulic (zabudowa plombowa) w nawiązaniu do sąsiednich budynków historycznych pod względem wysokości, podziałów elewacji, formy dachów, z wykluczeniem naśladownictwa oraz kopiowania historycznych elementów (zabytkowych detali, gzymsów, portali, stolarki) przy realizacji zabudowy współczesnej;
- 4) realne, elastyczne określanie dopuszczalnego programu funkcjonalnego zabudowy zabytkowej bez nadmiernego uściślenia oraz warunkowania programu użytkowego; w celu zachowania i rewaloryzacji starej zabudowy dopuszczanie wszelkie sposoby aktywizacji oraz czynnego użytkowania obiektów, które nie będą uciążliwe dla otoczenia ani szkodliwe dla stanu obiektów i nie będą wymagały zasadniczej ich przebudowy;
- 5) podnoszenie wartości estetycznej budynków powstałych w sąsiedztwie zabudowy historycznej w 2 poł. XX w. poprzez modernizację lub przebudowę (zmiana kształtu dachu,

poprawa wystroju elewacji, kolorystyki, wprowadzenie zieleni urządzonej, itp.); likwidacja budynków prowizorycznych, tymczasowych;

6) w przypadku złego stanu technicznego obiektów - możliwe ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;

7) przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją zabytkowych założeń i obiektów zasięganie opinii państwowej służbą ochrony zabytków.

Ustala się ochronę założeń i obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej „A” o nazwie: „strefa rekonstrukcji historycznego układu urbanistycznego oraz ochrony obiektów zabytkowych” polegającą na realizacji poniższych zasad i zaleceń:

1) przedmiotem ochrony w strefie konserwatorskiej jest historyczny układ urbanistyczny miasta Wołczyna oraz ochrona obiektów zabytkowych tworzących lub uzupełniających ten układ;

2) cel ochrony w strefie konserwatorskiej to: „zachowanie, rewitalizacja oraz aktywizacja zabytkowych obiektów i założeń”. W strefie należy wprowadzić następujące ustalenia: istniejący układ zieleni należy ochraniać, utrzymać oraz w miarę możliwości uzupełniać; dopuszcza się remont, modernizację oraz przebudowę obiektów; zakazuje się realizacji samodzielnych konstrukcji i urządzeń reklamowych; przy pracach ziemnych wskazany nadzór archeologiczny; zamierzenia inwestycyjne należy uzgadniać z państwową służbą ochrony zabytków.

Ustala się ochronę założeń i obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej „B” o nazwie: strefa częściowej ochrony konserwatorskiej - strefa ochrony zachowanych elementów zabytkowych. Obejmuje tereny historycznego układu przestrzennego znajdujące się poza dawnym centrum miasta. Zachowana historyczna zabudowa jest bardziej przekształcona niż zabudowa zespołu śródmiejskiego. Występują w niej zachowane pierwotne założenia dworsko - parkowe, często przekształcone. Występujące obiekty stanowią lokalną wartość kulturową, część z nich figuruje w ewidencji wojewódzkiej zabytków.

5. Ustala się ochronę konserwatorską oraz zachowanie obiektów i założeń na obszarze gminy wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego (w spisie podano nazwę obiektu, adres, nr w rejestrze zabytków):

6. Ustala się ochronę obiektów i założeń w strefie „W” - strefa ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych. Przedmiotem ochrony w strefie są mogące tam występować zabytki archeologiczne. Stanowiska wpisane do rejestru zabytków a położone poza zabudowaną strefą miejską objęte są całkowitym zakazem prowadzenia w ich granicach takich działań niszczących jak głęboka orka, prace wybierzyskowe i niwelacyjne. Pozostała działalność inwestycyjna jak melioracje, gazyfikacja, prace wodno - kanalizacyjne, energetyczne, teletechniczne oraz budowlane w granicach wszystkich stanowisk, może być warunkowo dopuszczona wyłącznie w uzgodnieniu Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla nieruchomości zabytków archeologicznych ustalono:

- Strefa ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych poza przypadkami, w których została wyznaczona indywidualnie, to obszar zawierający się w kole o promieniu około 25 m

którego środek stanowi centrum stanowiska. Na terenie gminy Wołczyn znajdują się następujące nieruchomości zabytki archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków województwa opolskiego;

- ochronę obiektów i urządzeń w strefie „OW” ochrony i obserwacji archeologicznej. Jest wyznaczana dla każdego stanowiska archeologicznego indywidualnie i swoim zasięgiem obejmuje obszar w najbliższym otoczeniu zabytku archeologicznego. W związku z możliwością wystąpienia reliktywów archeologicznych wszelkie prace ziemne prowadzone w otoczeniu zabytków archeologicznych powinny mieć zabezpieczony nadzór archeologiczny. Przedmiotem ochrony w strefie są mogące tam występować zabytki archeologiczne. Obszar strefy „OW” winien zawierać się w okręgu o średnicy co najmniej 40 m, którego środek znajduje się w miejscu stanowiska archeologicznego. W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót ziemnych, znalezisk archeologicznych na inwestorze ciąży obowiązek: powiadomienia Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Opolu o znalezisku oraz przeprowadzenia na koszt inwestora ratowniczych badań archeologicznych przez specjalistyczne placówki (np. Muzeum Śląska Opolskiego).

Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków przeznaczone do ochrony w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

- 1) ustala się, że przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją urządzeń i obiektów należy zasięgnąć opinii państwowej służby ochrony zabytków;
- 2) podstawową zasadą ochrony obiektów zabytkowych jest zachowanie ich formy i tożsamości miejsca;
- 3) w przypadku złego stanu technicznego obiektów możliwe jest ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;
- 4) wartości kulturowe obiektów i urządzeń należy wykorzystywać przy kompozycji przekształceń terenów otaczających oraz tworzeniu nowej jakości przestrzeni gminy;
- 5) planowana zabudowa nie może pod względem wysokości przesłaniać zabudowy historycznej.

Na terenie gminy Wołczyn obowiązuje obecnie 16 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Markotów Duży - Uchwała nr XXXII/198/98 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 20 lutego 1998 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 13/98 z dnia 23.04.98 r., poz. 70);

2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego zainwestowania wsi Rożnów - Uchwała nr XXXVII/220/98 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 18 czerwca 1998 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 27/98 z dnia 18.06.1998 r., poz. 219);

3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Komorzno - Uchwała nr VII/57/99 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29 kwietnia 1999 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 20/99 z dnia 30.06.1999 r., poz. 74);

- 4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Krzywiczyny** - Uchwała nr XVI/114/99 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29 grudnia 1999 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 16 z dnia 29.02.2000 r., poz. 61);
- 5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Wierzbica Dolna** - Uchwała nr XVI/115/99 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29 grudnia 1999 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 16 z dnia 29.02.1999 r., poz. 62);
- 6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów gminnego składowiska odpadów komunalnych w Wierzbicy Górnej** - Uchwała nr XXIII/146/2000 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 31 sierpnia 2000 r. (opublikowana - Dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 60 z dnia 5.10.2000 r., poz. 330);
- 7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Wierzbica Górna** - Uchwała nr XXXIX/270/2002 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 25.04.2002 r. (opublikowana - dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 50 z dnia 12.06.2002 r., poz. 717)
- 8. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Wołczyn oraz wsi Ligota Wołczyńska i Gierałcice** - Uchwała nr XLVI/300/2002 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29.08.2002 r. (opublikowana - dziennik Urzędowy Wojewódzki nr 103 z dnia 14.10.2002 r., poz. 1348);
- 9. Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Wołczyn oraz wsi Ligota Wołczyńska i Gierałcice** - Uchwała nr XIV/122/2007 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 28.11.2007 r. (opublikowana w Dz. Urz. województwa opolskiego nr 7, poz. 201 z dnia 01.02.2008 r.);
- 10. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Krzywiczyny** - Uchwała nr XVI/137/2008 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 27 lutego 2008 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 31, poz. 1119 z dnia 30 kwietnia 2008 r.);
- 11. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Komorzno** - Uchwała nr XVI/138/2008 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 27 lutego 2008 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 31, poz. 1120 z dnia 30 kwietnia 2008 r.);
- 12. Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Rożnów** - Uchwała nr XVI/139/2008 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 27 lutego 2008 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 31, poz. 1121 z dnia 30 kwietnia 2008 r.);
- 13. Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Komorzno** - Uchwała nr XXXV/295/2010 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 24 lutego 2010 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 36, poz. 499 z dnia 31 marca 2010 r.);
- 14. Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Wierzbica Dolna** - Uchwała nr XXXV/296/2010 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 24 lutego

2010 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 37, poz. 521 z dnia 02 Kwietnia 2010 r.);

15. Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego miasta Wołczyn oraz wsi Ligota Wołczyńska i Gierałcice - Uchwała nr XXXVI/302/2010 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 24 marca 2010 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 43, poz. 579 z dnia 21 Kwietnia 2010 r.);

16. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Wierzbica Górna - Uchwała nr III/13/2010 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29 grudnia 2010 r. (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego Nr 14, poz. 152 z dnia 14 lutego 2011 r.) z załącznikami graficznymi nr 1 i nr 2.

Ponadto gmina Wołczyn przystąpiła do zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zainwestowania wsi Komorzno dla działki 188/1 ark. m. 5.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

• POŁOŻENIE

Gmina Wołczyn jest gminą miejsko - wiejską, położoną w płn. części województwa opolskiego, w zach. części powiatu kluczborskiego. Gmina graniczy:

- od płn. z gminami Trzcinica i Rychtal (pow. kępiński, woj. wielkopolskie),
- od zach. z gminą Domaszowice (pow. namysłowski, woj. opolskie),
- od ptd. - zach. z gminą Pokój (pow. namysłowski, woj. opolskie),
- od ptd. - zach. z gminą Murów (pow. ziemski opolski, woj. opolskie),
- od ptd. - wsch. z gminą Kluczbork (pow. kluczborski, woj. opolskie),
- od płn. - wsch. z gminą Byczyna (pow. kluczborski, woj. opolskie).

Siedzibą urzędu jest miasto Wołczyn. W skład gminy obok miasta wchodzi 21 wsi, miasto Wołczyn oraz 17 przysiółków, 6 kolonii i 5 osad. Należą do nich: Bruny, Brynica, Brzezinki, Duczów Wielki i Duczów Mały, Gierałcice, Komorzno, Krzywiczyny, Ligota Wołczyńska, Markotów Mały, Markotów Duży, Rożnów, Skałagi, Szymonków, Świniary Wielkie, Świniary Małe, Szum, Wąsice, Wierzchy, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna.

Pod względem wielkości obszaru gmina Wołczyn jest gminą stosunkowo dużą, zajmuje 5 miejsce spośród 71 gmin Opolszczyzny.

Istotnym atutem gminy jest położenie na trasie linii komunikacyjnych: drogowej (droga krajowa Oleśnica - Kluczbork) i kolejowej (linia kolejowa Kluczbork - Oleśnica - Wrocław).

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Gmina Wołczyn położona jest w obrębie trzech jednostek fizyczno - geograficznych, co ma zasadniczy wpływ na ukształtowanie powierzchni terenu. Płn. część gminy stanowi fragment Wysoczyzny Wieruszowskiej, część centralna to teren Równiny Oleśnickiej, natomiast część pód. obejmuje teren Równiny Opolskiej. Granicę między Równiną Oleśnicką a Równiną Opolską wyznacza rzeka Stobrawa. Wszystkie te mezoregiony przynależą do podprowincji Nizin środkowoeuropejskich, przy czym Wysoczyzna Wieruszowska przynależy do makroregionu Niziny Południowo - Wielkopolskiej, a Równina Oleśnicka i Równina Opolska do makroregionu Niziny Śląskiej.

Obszar gminy charakteryzuje się rzeźbą płasko - równinną i lekko falistą. Dodatkowymi formami rzeźby terenu są wydmy rozciągające się w rejonie wsi Brynica, oraz wały ozów (Rożnów) i pozostałości po wzgórzach morenowych (Skałagi i Szymonków).

Pod względem hydrograficznym prawie cała gmina znajduje się w dorzeczu Odry, a poszczególne jej rejony są położone na obszarze 6 zlewni. Największą część gminy zajmuje zlewnia Wołczyńskiego Strumienia (ok. 50% powierzchni gminy), a pozostałe zlewnie należą do następujących cieków wodnych: Stobrawa, Czarna Woda, Pratwa, Baryczka i Bogacica. Na uwagę zasługują dwa kompleksy stawów: w Komorznie oraz w rejonie Wierzbicy Górnej o nazwie Czarny Staw. Są one zagospodarowane, prowadzi się tam hodowlę ryb.

Zbiorowiska leśne występujące na terenie gminy nie tworzą zwartego kompleksu i koncentrują się głównie w płn. i pód. gminy. Lasy na pód. gminy to niewielka część Borów Stobrawskich - wielkiego kompleksu leśnego obejmującego płn. część Opolszczyzny. Drugi, zwarty teren leśny rozciąga się pomiędzy miejscowościami Komorzno, Krzywiczyny i Szymonków i lokalnie jest nazwany Puszcza Komorzyńską.

Obszary o znaczących walorach przyrodniczych objęte ochroną prawną (bez ostoi Natura 2000) zajmują w gminie Wołczyn około 20,9% powierzchni gminy.

Obszary i obiekty chronione w gminie Wołczyn to:

- „Stobrawski Park Krajobrazowy”;
- Obszar Chronionego Krajobrazu „Lasy Stobrawsko - Turawskie”;
- dwa rezerваты przyrody (Komorzno i Krzywiczyny);
- dwie ostoje Natura 2000 („Łąki w okolicach Kluczborka nad Stobrawą” i „Teklusia”);
- użytek ekologiczny „Rozalia”;
- siedem pomników przyrody, w tym 2 aleje drzew, 1 grupę drzew, 3 pojedyncze drzewa pomnikowe oraz 1 głąz narzutowy. Pomniki przyrody znajdują się w 5 sołectwach. Łącznie objęto ochroną 181 drzew i 1 głąz narzutowy;
- parki, obiekty cenne przyrodniczo i krajobrazowo, w tym 12 objętych ochroną przez konserwatora zabytków.

• INSTYTUCJE KULTURY

Szerzeniem kultury na terenie gminy zajmuje się **Wołczyński Ośrodek Kultury** (ul. Opolska 2, Wołczyn), który działa jako gminna jednostka od 28 marca 1982 r. Celem Ośrodka jest przekazywanie bogatej tradycji narodowej, pielęgnowanie obyczajów oraz wychowanie i stymulacja jednostką w taki sposób, aby była wrażliwa na piękno otaczającego świata. Ośrodek posiada szeroką i różnorodną ofertę programową: 6 pracowni artystycznych, studio nagrań, 2 pracownie muzyczne, pracownię plastyczną, salę

widowiskowa z ponad 250 miejsc, małą salę na 50 miejsc. Jest administratorem 16 świetlic wiejskich na terenie Gminy Wołczyn: Ligota Wołczyńska, Brynica, Wierzbica Górna, Wierzbica Dolna, Świniary Małe, Świniary Wielkie, Szymonków, Krzywiczyny, Komorzno, Bruny, Skałągi, Brzezinki, Markotów Duży, Gierałcice, Wierzchy, Szum.

Koła zainteresowań, sekcje i zespoły działające przy Wołczyńskim Ośrodku Kultury:

- Mażoretki,
- Szkoła Tańca Mariusza Mierzwy,
- Warsztaty Plastyczne,
- Grupa Rekonstrukcji Historycznej „Offensa”,
- Zespół Pieśni i Tańca „Modrzewiaci”,
- Zespół Pieśni i Tańca „Mali Modrzewiaci”,
- Nauka gry na keyboardzie,
- Nauka gry na fortepianie,
- Akademia dobrej zabawy,
- Zespół „Wrzos”.

Aktywnie działa także **Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna im. Jakuba Kani** (ul. Sienkiewicza 5, Wołczyn), która oprócz udostępniania zbiorów prowadzi działalność kulturalno - oświatowa oraz **Stowarzyszenie Koła Gospodyń Wiejskich Odnowa Wsi Komorzno**.

• TURYSTYKA I REKREACJA

W zakresie działalności kulturalnej organizowane są na terenie gminy Wołczyn imprezy i wydarzenia kulturalno - sportowe na terenie gminy, również o zasięgu ponad lokalnym, wśród których wymienić można:

- Dni Wołczyna,
- Serce dla Wołczyna,
- Dożynki,
- Gminno - Powiatowy Turniej Sołectw,
- Program Wieś Kulturą Bogata,
- Gminny Przegląd Jasełkowy,
- Europejskie Dni Kasztana.

Na terenie gminy zlokalizowane są liczne szlaki turystyczne - piesz, rowerowe i kajakowe:

- **Szlak Architektury Drewnianej** - szlak rozpoczyna się w Kluczborku i obejmuje 22 kościółki drewniane, w tym: Komorzno, Krzywiczyny, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna, Rożnów, Gierałcice;
- **szlak nr 2. „Szlakiem dawnego rzemiosła i pomników przyrody 44 km”;**
- **ścieżka rowerowa Komorzno** - trasa „Aleja Kasztanowcowa” o długości 16,64 km;
- **ścieżka rowerowa Krzywiczyny** - trasa „Łącznik Krzywiczyny” o długości 6,11 km, łącznikiem pomiędzy dwiema głównymi trasami, trasą „Teklusia” i „Aleja Kasztanowcowa”. Prowadzi ona przez całą miejscowość Krzywiczyny.
- **trasa rowerowa „Teklusia”** o długości 15,23 km rozpoczyna się i kończy w pfn. - wsch. części Wołczyna i biegnie drogą asfaltową w kierunku Komorzna. Najciekawszym terenem

o obszarze 200 ha położonym na w ciągu przedmiotowej trasy jest obszar rozciągający się pomiędzy miejscowościami Krzywiczyny, Skąłagi i Brzezinki.

- **szlak kajakowy Wołczyński Strumień** - w sieci szlaków kajakowych doliny Stobrawy stanowi alternatywę lub uzupełnienie do spływu Stobrawą. Początek spływu przewidziany jest w centrum Wołczyna tuż za mostem na drodze krajowej nr 42 z Wołczyna do Namysłowa. Istnieje tu zejście do rzeki po betonowych schodkach. Spływ można również rozpocząć 200 m dalej pod murami gimnazjum.

Poza zabytkami, które są unikatową atrakcją turystyczną obszaru gminy, do atrakcji należą także:

- Aleja Kasztanowcowa w Komorznie - Jest ona jedną z najdłuższych alei kasztanowcowych w Polsce. „Kasztanowcowa” a nie „kasztanowa”, ponieważ drzewo oznajmiające początek egzaminów maturalnych i optimum wiosny to kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*. Gatunek ten pochodzi z Półwyspu Bałkańskiego, a w całej Europie jest uprawiany już od początku XVI w.;
- Atelier Waldemara Heliasza;
- Pracownia ceramiczna w Markotowie Dużym, Pracownia Pawła Wierzbickiego;
- Rezerwat Krzywiczyny (Rezerwat Krzywiczyny I i II).

Gmina Wołczyn została jednym z partnerów projektu pn. „Realizacja strategii niskoemisyjnych na obszarze Subregionu Północnego Województwa Opolskiego” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014 - 2020. Od 2018 r. gmina Wołczyn w ramach tego projektu będzie realizować zadanie inwestycyjne pn. „Budowa wyznaczonej ścieżki rowerowej oraz parkingów Park&Ride oraz Bike&Ride Wołczyn - Gierałcice - Wąsice - Brynica - Wołczyn”. Zakres prac obejmuje: wyznaczenie 15,30 km ścieżki rowerowej, budowę miejsc postojowych dla rowerów i samochodów, montaż wiat odpoczynkowych oraz tablic informacyjnych. Natomiast Powiat Kluczborski w ramach tego projektu będzie realizować min. zadanie inwestycyjne pn. „Budowa 2,9-kilometrowej ścieżki rowerowej i kanalizacji deszczowej na terenie zabudowanym od Wołczyna przez Gierałcice i Wąsice oraz na odcinku niezabudowanym między miejscowościami i na wjeździe do Gierałcic i Wąsice”.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

• Wołczyn

Historia osadnictwa na terenie Wołczyna sięga 1000 lat. Pierwszym ludem na tej ziemi byli Wandalowie, którzy w niedługim czasie zostali zastąpieni przez Słowian. Plemiona słowiańskie z dużym uporem przystosowały się do zamieszkania leśno - bagnistych terenów. Pierwsza wzmianka w dokumentach o istnieniu osady w miejscu dzisiejszego Wołczyna to akt nadania jej przez księcia Henryka III Śląskiego praw miejskich z dnia 22 stycznia 1261 r. według tych dokumentów miasto miało jednak nazywać się na cześć założyciela Książęca Dolina (Fuerstental). Nazwa jednak się nie przyjęła. Zanim Kunzo - dzierżawca ziem zwanych

przez Henryka III „wielkim lasem” otrzymał od niego nakaz lokacji osada musiała jednak już od wielu lat funkcjonować jako targowa. Zlecił on Kunzo Wilrychowi założenie miasta na prawie średzkim. Z biegiem czasu miasto przyjęło nazwę Kunzesta, która w zbliżonym brzmieniu przetrwała do zakończenia II wojny światowej (1945 r.). „Wołczyn” pojawiło się w dokumentach miejskich tylko raz - w 1845 r. Powrócono do niej po wojnie, by podkreślić słowiański rodowód miasta. Przez Wołczyn przebiegał szlak handlowy Kraków - Kluczbork - Wrocław. Wraz z nadaniem praw miasto zyskało 100 włók pola, 10 lat wolnych od podatków i nowe prawa targowe. Kunzestad nigdy nie został otoczony murami obronnymi, ponieważ bardzo dobrze broniły otaczające go z każdej strony bagna, stąd w herbie drewniana strażnica.

Miasto w ciągu wieków zmieniało właścicieli wielokrotnie. W latach 1248 - 1294 Wołczyn należał do księstwa wrocławskiego, od 1294 r. do 1312 r. należał do księstwa głogowskiego. W dniu 29 lutego 1312 r. Wołczyn wszedł w skład księstwa oleśnickiego, rządzonego początkowo przez Bolesława Oleśnickiego i Konrada I Namysłowskiego. W 1323 r. Wołczyn został przejęty przez Księcia Brzeskiego Bolesława- syna Henryka IV Wrocławskiego. z rąk Konrada. W 1341 r. Wołczyn wraz z Namysłowem, Byczyną i Kluczborkiem, otrzymał Kazimierz Wielki w zamian za grzywnę 3000 sztuk złota. Wkrótce potem przychodził kolejno w ręce Bolka II Świdnickiego, który to w około 1366 r. odstąpił miasto księżtom opolskim Władysławowi II i Bolkowi III. Wynikły między księżtami spór, doprowadził do tego, że zastawione miasto wykupił w 1370 r. popierany przez Kazimierza Wielkiego książę Ludwik I Brzeski. Ludwik I Brzeski podarował Wołczyn w około 1396 r. swemu wnukowi - księciu Lubińskiemu Henrykowi IX. Po śmierci Ludwika, Wołczyn objął w posiadanie brat Henryka IX, książę Brzeski Ludwik II. W 1413 r. rozrzutny władca oddał miasto w zastaw księciu Oleśnickiemu Konradowi VII Białemu. Po spłaceniu długu miasto wróciło ponownie w posiadanie Ludwika II Brzeskiego w 1420 r.

Dnia 8 grudnia 1417 r. wybrano pierwszego burmistrza i radę miejską. Wówczas Wołczyn czerpał swoje dochody z opłat rzemieślniczych, w zamian za posiadanie prawa mili. Ponadto pobierano cło za przewożone towary i za warzenie piwa. Prawo mili zabraniało osadzania się rzemieślników wiejskich na milę (około 7 km) od miasta, by nie mogli konkurować z rzemieślnikami miejskimi. W 1430 r. ziemia kluczborska ogarnięta została ruchem husyckim. Na wiosnę tego roku z husytami sprzymierzył się książę Głogówecki Bolko V i wraz z polskim rycerzem Dobiesławem (Dobkiem) Puchałą, rozpoczął walkę przeciw feudałom śląskim i związanym z nimi hierarchii katolickiej. Wołczyn do 1436 r. pozostawał w rękach Puchały, a po wykupieniu przeszedł na stałe we władanie książąt Oleśnickich. Po 1436 r., wskutek działalności rycerzy - rabusiów, nastąpił upadek miast ziemi kluczborskiej. Rabusiom przewodzili bracia Borschwitz, a szczególnie Hanz Borschwitz - właściciel zamku wołczyńskiego. Zamek ten znajdował się na najwyższym terenie miasta, wokoło rozciągały się bagna. Zamek był twierdzą trudną do zdobycia, a jego mieszkańcy siali ogólny strach. Dopiero akcja podjęta przez miasto Wrocław doprowadziła do jego zdobycia 14 stycznia 1461 r. Właściciela zamku na polecenie księcia spalono na rynku w Oleśnicy. Mimo wojen z husytami, w Wołczynie rozwijało się rzemiosło. Powstało wiele cechów. Rzemieślnicy prowadzili ożywiony handel, który odbywał się w dzień targowy (wtorek). Odbywały się także

jarmarki - pięć razy w roku. Rozwojowi rzemiosła nie przeszkadzało także przejściowe zajęcie miasta przez króla Czech - Macieja Korwina, i włączenie go w obręb królestwa czeskiego.

W 1490 r., po śmierci Korwina, miasto wróciło w ręce ostatniego piasta oleśnickiego - Konrada Białego Młodsze. Po śmierci tego Piasta, w 1492 r. Władysław Jagiellończyk nadał Wołczyn Podiebradowiczom ziębicko- kłodzkim. Od 1495 r. do 1776 r. Wołczyn znajdował się w posiadaniu rodziny Posadowskich. Po jego śmierci przeszedł w spadku na syna, którego żona, Ewa Magdalena Posadowska, sprzedała miasto Ernestowi Pritwitzowi. Miasto pod względem swojej produkcji, liczebności warsztatów, rzemieślników i znaczenia ekonomicznego wysunęło się na prowadzenie. Było to przede wszystkim szewstwo, które posiadało w tym miasteczku wiekowe tradycje swojego rozwoju. Wyroby szewców wołczyńskich znajdowały zbyt na jarmarkach i targach, zwłaszcza na Śląsku i Wielkopolsce. Wołczyn był ważnym ośrodkiem targowym w sprzedaży gotowego obuwia i skóry. Najstarsze akta cechowe Wołczyna spłonęły w czasie pożaru w 1578 r. i dlatego ponownie zatwierdzono przywileje cechowe przez księcia oleśnickiego. Dnia 28 stycznia 1579 r. został zatwierdzony krawcom przywilej. W przywileju tym zostało zawarte, że krawcy nienależący do cechu w Wołczynie nie będą tolerowani. Mimo tego stale nasilała się konkurencja partaczy, prowadzących i wykonujących usługi rzemieślnicze nielegalnie. Cech piekarzy otrzymał statut w dniu 7 kwietnia 1589 r., natomiast wiadomość o uprawnieniach dotyczących łąw chlebowych pochodzi dopiero z 1595 r. W XVI w. znaczny wpływ w mieście posiadała korporacja łązienników. W końcu XVI w. łąźnię miejską prowadził nieznaną osobnik z nazwiska, która znajdowała się na ówczesnej ul. łązienniczej. O korporacji bednarzkiej, wiadomo tylko, że 1595 r. zwrócili się oni do księcia ziembicko - oleśnickiego o zatwierdzenie statutu. Oprócz cechów indywidualnych, które posiadały statuty lub przywileje, powstał także cech niemiecki. Korporacja ta otrzymała przywilej dnia 6 kwietnia 1587 r. Należeli do niej ślusarze, kuśnierze, kołodzieje, stolarze, kowale, bednarze, siodlarze, farbiarze czarni i piękni. W okresie wojny trzydziestoletniej rzemiosło poniosło straty, niedługo po tym nastąpił jego stopniowy rozwój. Na pocz. XVIII w. we Wołczynie było 8 cechów rzemieślniczych. Najliczniej reprezentowane były: szewstwo (18 mistrzów), krawiectwo (10 mistrzów), piekarstwo (7 mistrzów).

Wiek XV zmienił wygląd miasta. Odbudowano ratusz w rynku. Powstały drogi wylotowe do Namysłowa i Wrocławia, prowadzące z Kluczborka. U ich wylotu stały drewniane bramy, które spłonęły w czasie kolejnych pożarów. W 1617 r. założono w Wołczynie diakonat. Na rynku wzniesiono pomnik trzem mieszkańcom, Wołczyna, którzy zginęli w bitwie pod Byczyną dnia 24 stycznia 1588 r.

W XVII w. nie tylko rzemiosło odniosło straty, ale także zniszczenie i ograbienie miasta przez liczne przemarsze wojsk, stacjonowanie regimentów huzarów, kozaków. Dopełnieniem nieszczęść były głód i zarazy, nękające społeczność wołczyńską oraz pożary. Pierwszy pożar w 1627 r. pochłonął 124 domy, ratusz i kościół. Został on wzniesiony przez pijanych żołnierzy stacjonujących w mieście, jako mieście nadgranicznym. Pożar w 1707 r. spowodował zniszczenie 82 domów. W 1722 r. Wołczyn miał już swój statut i prawa miejskie, w którym ujęta została struktura administracyjna, sposób przyjmowania nowych mieszkańców, ich prawa i obowiązki, stosunki między małżonkami i dziećmi, sprawy rzemiosła,

bezpieczeństwo, obrona miasta. Z kronik dowiadujemy się, że wydarzenia „wielkiego świata” nie omijały Wołczyna. Fala luteranizmu spowodowała, że przy kościele powstały pierwsze szkoły kształcące młodych Ślązaków w języku polskim. Do szkoły w Wołczynie przybywali synowie Niemców z Księstwa Oleśnickiego, które trwały do około 1780 r. Szkoła w Wołczynie istniała do 1826 r., w którym to przeniesiono ją do Kluczborka.

W 1859 r. powstała inicjatywa budowy katolickiego kościoła pw. NMP. Duży wkład w jego budowę wniósł architekt Aleksander Lange z Wrocławia oraz mistrz budowlany z Wołczyna Deditus i bracia Jantschurowie. Cmentarz z centrum miasta został przeniesiony poza miasto. W 1810 r. królewski planista Junginkel zrobił dokładny plan miasta. Ulice otrzymały nazwy: Wrocławska, Polska, Felczerska, Młyńska, niektóre przetrwały do dziś. Przejęcie Śląska przez Prusy (po III Wojnach Śląskich 1740 - 1745) spowodowało nasilenie akcji germanizacyjnej i wzrost eksploatacji i jego ludności drogą zwiększenia podatków płaconych przez chłopów i mieszczan.

1 poł. XIX w. była okresem różnych zmian. W mieście był już Główny Urząd Celny i Królewska Ekspedycja Poczтовая Urzędu Poczтового z Namysłowa. Mieszkańcami kierowała Rada Miejska. Istniał szpital w drewnianym budynku. Po nie długim czasie Rada Gminy Miejskiej założyła szpital miejski w piętrowym budynku, a w 1912 r. przystąpiono do budowy szpitala. Dnia 9 października 1807 r. wydano edykt znoszący poddaństwo osobiste chłopów. W dniu 14 września 1811 r. wydano edykt regulujący, który normował prawo chłopów do własności uprawianej przez nich do tej pory ziemi. W dniu 19 listopada 1808 r. zniesiono zależność prywatnych miast od właścicieli. W 1820 r. Wołczyn przyłączono do Górnego Śląska. Rewolucja przemysłowa miała także swoje odbicie w Wołczynie. W 1891 r. kupiec z Wrocławia założył tutaj mleczarnię parową, Firma Malich&Mucke drożdźownie. W tym samym okresie, znana na całym świecie firma - Gruschwitz z Nowej Soli zbudowała roszarnię lnu i konopi. Zostały założone 2 tartaki, młyn, fabryka wyrobów garncarskich, warsztat tokarski. W 1898 r. Wołczyn został podłączony do publicznych linii telefonicznych, a w 1888 r. usunięto z rynku ostatni dom drewniany i wybudowano w tym miejscu dom masywny.

W 1904 r. Gmina Miejska uchwaliła budowę gazowni. W grudniu 1904 r. na ulicach miasta zabłyśły lampy gazowe, a w 1924 r. oświetlenie gazowe zastąpiono elektrycznym. Miasto do XX w. czerpało wodę ze studzien, dlatego wybudowano wieżę ciśnień i poprowadzono pierwsze wodociągi.

Po I wojnie światowej nasilały się sprawy narodowościowe. W Wołczynie przejściowo miał swą siedzibę sztab Gruppe „Nord” SSOS. W 1939 r. ziemia kluczborska stała się miejscem koncentracji oddziałów armii hitlerowskiej przed atakiem na Polskę. Po dojściu Hitlera do władzy nasilił się terror. Zmieniono nazwiska polskie na niemieckie. Okres międzywojenny na ziemi wołczyńskiej był wzrastającym terrorem bojówek hitlerowskich, czego przykładem był fakt wysadzenia mostu kolejowego pod Wołczynem przez pododdział Grupy Destrukcyjnej Konrada Wawelberga, pod dowództwem Tadeusza Meissnera.

W 1939 r. ziemia wołczyńska stała się miejscem koncentracji oddziałów armii hitlerowskiej przed atakiem na Polskę. W Wołczynie, podobnie jak i w całym Niemczech, założono szereg faszystowskich organizacji. W okresie okupacji na teren miasta przywożono

wielu Polaków do pracy w roszarni, drożdżowni i innych zakładach pracy i gospodarstwach rolnych. Walki o Wołczyn rozpoczęły 19 stycznia 1945 r. Jego wyzwolenie nastąpiło trzy dni później, od strony Byczyny. Miasto było w 45% zniszczone i prawie wyludnione (zostało 40 osób z 4036). Transport nie funkcjonował, fabryki były nieczynne, gdyż maszyny zdemontowano i wywieziono w głąb Niemiec.

Po wojnie ludność napływała z Bugi, Kołomyi, Stanisławowa, Lwowa, Tarnopola. Repatrianci ze wsch. uruchomili Hutę Szkła, zaczęła pracować Śląska Fabryka Drożdży „Polmos”, OZPL „Linopłyt”, tartak. Zajęto się organizacją służby zdrowia. Powstała szkoła podstawowa- 12 lipca 1945 r. Drugą szkołę otworzono 1 września 1965 r. i była to szkoła 1000-lecia. Państwowy Ośrodek Maszynowy stawiły Wołczyn w czołówce najbardziej uprzemysłowionych miast Europy. Jednak zmiany ustrojowe w 1989 r. nie oszczędziły także Wołczyna i spowodowały istniejące do dnia dzisiejszego znaczne bezrobocie.

• Bruny

Pierwsze wzmianki o wsi Bruny (niemieckie Brune) pochodzą z pocz. XV w. W tym czasie wieś ta występowała pod nazwą Konradsdofr. Nazwa ta pochodziła od założyciela wsi. Być może był nim Konrad von Konstadt, właściciel pobliskiego Wołczyna. W 1436 r. zmieniono nazwę na Bronow. Nazwa ta pochodzić miała od słowa brona. W dokumencie z 1488 r., pochodzącym z wrocławskiej księgi gruntów, pojawia się zapis „Conradi villa nova plantatio”, czyli wieś Konrada nowo założona. W dokumentach z 1521 r. wieś figuruje jako Brunau. Nieco później pojawia się podział na Małe i Duże Bruny, lub Dolne i Górne Bruny. Z 1774 r. pochodzi pieczęć z herbem przedstawiającym bronę, którym posługiwała się wieś. Nie są znane nazwiska właścicieli z tego okresu. Około 1845 r. majątek rycerski w Brunach wraz z folwarkiem z koloni Nowy Świat (Neuwelt) należał do rodziny von Damnitz. Wieś liczyła wtedy około 587 mieszkańców. W 1886 r. właścicielką majątku była Helena von Tieschowitz. Majątek liczył wtedy łącznie 520 ha powierzchni, z czego 378 ha gruntów ornych, 47 ha łąk, 11 ha pastwisk, 70 ha lasów oraz 11 ha gruntów dworskich. Inwentarz zwierzęcy składał się z 29 koni, 154 sztuki bydła, 21 świń. W majątku znajdowała się także gorzelnia. Całością zarządzał w imieniu właścicielki Richter. Łączny dochód jaki przynosił majątek w tym czasie był równy 6378 markom. W 1891 r. majątek był własnością prawdopodobnie trojga dzieci Heleny, a mianowicie baronowej von Richthofen z domu von Tieschowitz, baronowej Raben także z domu von Tieschowitz oraz do F. von Tieschowitz. W ich imieniu majątkiem zarządzał baron Friedrich von Richthofen. W 1898 r. właścicielem majątku wraz z folwarkiem Nowy Świat był Carl Michael. Majątek miał w tym czasie łączną powierzchnię 560 ha, z czego 498 ha stanowiły grunty orne, 48 ha łąki, 3 ha pastwiska, a 8 ha lasy. Specjalizował się w hodowli bydła rasy oldenburskiej i holenderskiej. Zarządcą majątku był inspektor Günther. Roczny dochód z majątku wynosił wtedy 6378 marek. W księdze adresowej majątków z 1912 r. jako właściciel majątku w Brunach figuruje Józef Dąbrowski, a zarządcą jest Lewiński. Majątek w tym czasie składał się z 360 ha gruntów ornych. 18 ha łąk, 3 pastwisk, 3 ha lasów. Majątek specjalizował się w tuczu świń, hodowli krów mlecznych rasy oldenburskiej oraz gorzelnictwie. Ponadto należała do niego cegielnia polna. W 1926 r. właścicielem majątku był Heinrich Schwartzkopff. Powierzchnia majątku oraz jego specjalizacja nie uległa zmianie w porównaniu z okresem przed I wojną światową. Nadal

prowadzono tutaj tucz świń i hodowlę bydła oraz pracowała gorzelnia. Wg danych z 1937 r. jej produkcja roczna wynosiła 63 000 litrów. Heinrich Schwartzkopff był właścicielem majątku do 1945 r. Po 1945 r. majątek upaństwowiono, a następnie w 1948 r. rozparcelowano. Ziemię, dwór oraz zabudowania folwarczne przyznano polskim osadnikom. W latach 1953 - 1957 nastąpiła przymusowa kolektywizacja i na terenie dawnego majątku gospodarzyła spółdzielnia rolnicza. W 1957 r. majątek ponownie parcelowano. W 1975 r. część z rolników - parcelantów utworzyło Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną w Brunach. Jest ona właścicielem użytkownikami większej części założenia budynków folwarcznych i domów pracowników folwarcznych do dziś. Dawny dwór do 1988 r. był Bronisława Wesołowskiego. Po jego śmierci żona przekazała go wraz z częścią parku na własność miastu i gminie Wołczyn.

- **Brynica**

Nie ustalono kiedy powstała wieś. W źródłach pisanych wymieniana jest w 1485 r. Nie ustalono także właścicieli majątku przed 2 poł. XIX w. Wiadomo, że około 1845 r. w Brynicy znajdował się folwark i 31 domów, w których mieszkało 284 ewangelików i 17 katolików. We wsi znajdowała się karczma, gorzelnia, młyn wodny. W 1886 r. właścicielem rycerskiego majątku był Theodor Gloffka. Gospodarstwem w Brynicy zarządzał inspektor Hager. Powierzchnia majątku wynosiła wtedy 611 ha, w tym 262 ha ziemi ornej, 127 ha łąk, 205 ha lasów. Hodowano 99 sztuk bydła, w tym 7 krów mlecznych, 600 owiec i 34 konie. Theodor Gloffka pozostawał właścicielem także na pocz. lat 90. XIX w. W tym czasie profil hodowli oraz wielkość majątku nie uległy zmianom. W 1898 r. właścicielem majątku, wraz z Ellguth (obecnie Ligota Wołczyńska) był Josef Mahlich. Zarządzenie gospodarstwem spoczywało w rękach inspektora Bragulli. Majątek z folwarkiem obejmował 616 ha i stała się domeną państwową. W pocz. XX w. Brynica przestała być majątkiem prywatnym. W 1912 r. właścicielem wsi był Królewski Urząd Domen, a dzierżawcą majątku z folwarkiem Ellguth był Harbort von Windheim. W tym czasie powierzchnia majątku była znacznie mniejsza niż w końcu XIX w. i liczyła ogółem 390 ha, w tym 270 ha ziemi ornej, 105 ha łąk, 2 ha pastwisk, 2 ha ogrodu i 11 ha nieużytków i terenów podwórzowych. Prowadzona była hodowla bydła biało - czarnego oldenburskiego, uprawa buraków cukrowych i ziemniaków. W 1926 r. dzierżawcą nadal był Harbort von Windheim, a nadinspektorem kierującym pracami w majątku Oswald Seidel. Ogólna powierzchnia liczyła 397,8 ha, w tym 265 ha pól uprawnych. Hodowano bydło czarno-białe wschodniofryzyjskie, prowadzono uprawę lnu, buraków cukrowych, zbóż i ziemniaków. W 1937 r. domena państwowa w Brynicy z folwarkiem Ellguth była dzierżawiona przez Elizabeth Dienhard, z domu von Windheim i przez Hildegard von Windheim. Pełnomocnikiem dzierżawców był wcześniejszy nadinspektor Oswald Seidel. Wielkość majątku pozostawała taka jak w latach 20., kontynuowany był wcześniejszy profil hodowli i upraw, istniała oczyszczalnia ścieków roszarni lnu w Wołczynie.

- **Brzezinki**

W 1295 r. w kronice łacińskiej Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis (pol. Księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego) miejscowość wymieniona jest jako Bresinki.

• Gierałcice

Wieś ma prawdopodobnie średniowieczną metrykę. Przed 1489 r. stanowiła własność rodziny von Strachwitz. W 1499 r. właścicielem został Jerzy von Studnitz (majątek wniesiony w wianie przez żonę z domu Strachwitz). Rodzina von Studnitz pozostawała w posiadaniu Gierałcic do poł. XVI w. W 1740 r., po śmierci właściciela Adama Fydeiyka von Studnitz, spadkobiercy wydzierżawili majątek Christianowi Gottliebowi Janisch, a w 1749 r. sprzedali innemu właścicielowi. Od 1 poł. XVIII w. do poł. XIX w. właściciele wsi zmieniali się kilkakrotnie. W 1886 r. dobra rycerskie Gierałcice należały do hrabiego Jeannot von Monts który pozostawał właścicielem do roku 1902 lub 1903. Od tego ostatniego dobra przeszły w posiadanie Felixa von Studnitz - członka rodu właścicieli z wieków XVI - XVIII. W posiadaniu rodziny von Studnitz Gierałcice pozostały do 1945 r. Po II wojnie majątek przejęty został przez PNZ, utworzono w nim PGR. W 1957 r. park i pałac przeszły w posiadanie Caritasu, który utworzył tu działający do czasów obecnych zakład pomocy społecznej dla dzieci upośledzonych. Do majątku Gierałcice należały dwa folwarki - Nowy Folwark i Sabagne (Zabagnie) zwany w latach 30. XX w. Klein Jeroltschutz. Na folwarkach prowadzona była hodowla owiec. Wg Knie w Gierałcicach istniały: browar, gorzelnia, młyn wodny, nie wiadomo jednak czy były one związane z majątkiem. W 1886 r. dobra rycerskie obejmowały ogółem 750 ha, w tym 438 ha gruntów uprawnych, 88 ha łąk, 37 ha pastwisk i 30 ha wód. W tym czasie czynna była cegielnia, hodowano 960 owiec, 20 szt. trzody chlewnej, około 100 szt. bydła. Powierzchnia majątku wraz z folwarkami utrzymywała się bez większych zmian także w 1 ćw. XX w. Księgi adresowe z tego okresu odnotowują uprawę i przerób lnu oraz hodowlę owiec rasy merynos odmiana mięsno- wełnista W 1937 r. powierzchnia majątku była już mniejsza - liczyła ogółem 696 ha, w tym 400 ha gruntów ornych, 88 ha pastwisk, 4 ha okólników (pastwisk ogrodzonych), 10 ha wód, 3 ha parku i 3 ha ogrodów. Owce merynosy hodowane były na folwarku Klein Jeroltschutz. Istniała kolejka polowa wąskotorowa (odnotowana już w księdze adresowej z 1926 r.).

• Komorzno

Komorzno, niemieckie Reinersdorf, jest miejscowością o średniowiecznej metryce. W 1402 r. odnotowane jako Reymnsis villa. Do XVI w. było własnością książąt legnickich i brzeskich, na pocz. XVI w. stanowiło własność rodu von Frankenbergów. W latach 1740 - 1838 dobra rycerskie Komorzno należały do rodziny Fischer von Reinersdorf. Po 1838 r. ród ten przyjął dodatkowo nazwisko von Paczensky und Tenczin. Von Paczenscy pozostawali właścicielami Komorzna do 1945 r. Dobra rycerskie Komorzno obejmowały oprócz majątku także położone nieopodal wsi folwarki o nazwach: Rosalienhof Altvorwerk, Neuvorwerk. W okresie poprzedzającym II wojnę światową na folwarkach tych istniała specjalizacja hodowlana: w Rosalienhof hodowano owce, w Altvorwerk trzodę chlewną, w Neuvorwerk byki. Obecnie dawny folwark Rosalienhof nosi nazwę Rozalia, Neuvorwerk nosi nazwę Zapłotnik, Altvorwerk nie istnieje. W 2 poł. XIX w. owce hodowano na podwórzu folwarcznym położonym w obrębie wsi na wsch. od parku i od kościoła. Na mapie z lat 80. XIX w. podwórze to zaznaczone jest jako owczarnie. Możliwe, że przed II wojną światową owczarnie na tym podwórzu już nie istniały a hodowla owiec prowadzona była tylko na folwarku Altvorwerk. Majątek w Komorznie rozwinięty już w 1 poł. XIX w. W 1845 r.

odnotowano istnienie browaru, gorzelnii, tartaku. Hodowla w tym czasie obejmowała 1800 owiec merynosów i 297 sztuk bydła. Oprócz majątku w Komorznie było aż 97 gospodarstw chłopskich, istniała szkoła ewangelicka z jednym nauczycielem, utrzymywana przez właściciela majątku będącego fundatorem stypendium pieniężnego przyznawanego od 1838 r. najlepszemu z ubogich dzieci we wsi.

• Krzywiczyny

Krzywiczyny jako wieś sięga swa metryka do średniowiecza. Ok. 1483 r. jak podają źródła historyczne istniała we wsi kaplica. Ok. 1530 r. wieś w większości zamieszkiwali protestanci, ponieważ kościół został przez nich przejęty. W XVII w. majątek w Krzywiczynach prawdopodobnie należał do rodziny Frakenberg. Od 1853 r. majątek w Krzywiczynach przynależał do rodziny von Watzdorf. W 4 ćw. XIX w. właścicielem rozległego majątku wraz z kilkoma folwarkami był porucznik Otto von Watzdorf, królewski urzędnik, deputowany do Parlamentu Krajowego. Do Krzywiczyn przynależały następujące folwarki: Augstenhof, Carlshof, Heinrichsluft, Heinrichsfelde, Tecluaia (Tecluacho), Waldstadt. W głównym majątku mieściła się gorzelnia. W odległości ok. 2 km na płn. - wsch. znajdowała się cegielnia. Kolonia Heinrichsluft została założona w 1841 r. Hodowane były tam głównie owce. Pozostałe folwarki są starsze. W 1886 r. powierzchnia dóbr krzywiczyńskich wynosiła 1355 ha. Pola uprawne zajmowały 841 ha, łąki 176 ha, pastwiska 47 ha, a lasy 262 ha, nieużytki 29 ha. Stan hodowli wyglądał następująco: 100 koni, 274 sztuki bydła, w tym 94 krowy, 1400 owiec, 50 świń. W 1891 r. inspektorem w majątku był von Buttner, a na przełomie wieków Konrad Franz. Pod koniec XIX w. właścicielem majątku rycerskiego w Krzywiczynach był Fryderyk Wilhelm von Watzdorf. Inspektor w majątku miał do pomocy księgowego, 2 asystentów, gorzelnego, 2 leśniczych. Pod koniec wieku powierzchnia ogólna wzrosła do 1432 ha. W gospodarstwie pracowała gorzelnia, cegielnia, młyn i mleczarnia. W 1912 r. nadinspektorem był Rösch, a księgowym Kahn. Fryderyk Wilhelm von Watzdorf był właścicielem do końca lat 30. XX w. W latach dwudziestych nadinspektorem był Meinert, a księgowym Eberstein. W XX w. majątek rozwijał się intensywnie, pracowała gorzelnia z płatkarnią, młyn, mleczarnia. Była suszarnia drewna, potężne silosy betonowe (6 sztuk). Znajdowała się również roszarnia, która zajmowała się przeróbką uprawianego w majątku lnu. Uprawiane były także na szerszą skalę ziemniaki odmiany Starker. Hodowane było bydło rasy nizinnej oraz oldenburskiej i buhaje szlachetnych ras. W 1926 r. powierzchnia całych dóbr wynosi 1485,7 ha. Ziemie uprawne obejmowały 841,9 ha, łąki 172,2 ha, pastwiska 19,4 ha, uprawiane i nawożone pastwiska 56 ha, lasy 345,3 ha. Park rozciągał się na powierzchni 4,3 ha, ogród 3,5 ha, staw 0,5 ha, a nieużytki 42,2 ha. Tuż przed II wojną światową powierzchnia majątku nieznacznie się zmniejszyła, o kilkadziesiąt hektarów. W 1937 r. folwark Teclusia zmienił nazwę na Theklas Luft, pozostałe nie zmieniły nazwy. Generalnym pełnomocnikiem właściciela był Friedhelm von Watzdorf, a inspektorem König. Po II wojnie światowej majątek przeszedł na własność skarbu państwa polskiego. Powstało w nim Państwowe Gospodarstwo Rolne. Przez wiele lat dyrekcja mieściła się w Kostowie. Był również Inspektorat Kochłowice. Od 1972 r. istniał Kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych z siedzibą dyrekcji w Wołczynie.

• **Ligota Wołczyńska**

Datę powstania miejscowości określa się na poł. XI w. Nazwa Ligota Wołczyńska jest nazwą kulturową i oznaczała pierwotnie wieś założoną na nowym pniu i wolną na określony okres czasu od podatków i świadczeń, stąd była związana z ówczesnymi rodzimymi stosunkami prawno - osadniczymi. Nazwa pierwotna to Ligota od słowa lga, ulga. Typ wsi- ulicówka.

• **Markotów Duży**

Nazwa miejscowości jest nazwą dzierżawcą, pochodzącą od imienia Markwart, które uległo spolszczeniu na Markot, dając podstawę równoległej nazwie polskiej na -ów. Nazwa miejscowości zmieniała się na przestrzeni lat- od niemieckiego Margsdorf, Marquardi villa (1261 r., 1300 r.) do Markotów w 1845 r.

• **Rożnów**

Wieś Rożnów (niemieckie Ober und Nieder Roten) wzmiankowana była już w XIV w., kiedy w 1376 r. wspomniano o istniejącym tu kościele pod wezwaniem św. Trójcy. W okresie reformacji, około 1530 r. kościół został przejęty przez protestantów. Pierwszym znanym z nazwiska właścicielem wsi był generał Karol Adolf August von Eben, który ufundował w 1780 r., znajdujący się przy kościele murowany z cegły nagrobek w kształcie piramidy. Pierwotnie wieś była podzielona na trzy niezależne majątki: Ober Rosen (na zach. krańcu wsi), Mittel Rosen i Nieder Rosen (na wsch. krańcu wsi). Ober Rosen w swoim herbie miała „naturalną” różę, a Nieder Rosen pagórek i trzy róże. Kolejnym znanym z nazwiska właścicielem dóbr był pochodzący z Ober Rosen major Dorotheus von Gladis, który został zabity kłonicą w czasie powstania chłopskiego w dniu 3 grudnia 1848 r. Od około 1862 r. wszystkie części wsi zostały zjednoczone w jednym ręku rodziny von Treu choć nadal używane były określenia Nieder i Ober Rosen. W 1861 r. we wsi mieszkało łącznie 588 mieszkańców. W 1886 r. jako właściciel obu majątków (Nieder und Ober Rosen) w Rożnowie wymieniany jest Hugo von Treu. Do majątku Nieder Rosen należał folwark Mühlenhof. Jego łączna powierzchnia wynosiła 578 ha ziemi, z czego grunty orne stanowiły 481 ha, łąki 36 ha, lasy 31 ha, wody 6 ha, tereny dworskie 11 ha. W majątku było 59 koni, 227 sztuk bydła, 1130 owiec i 22 świnie. Do drugiego majątku w Ober Rosen należał folwark Luisenhof. Łączna jego powierzchnia wynosiła 460 ha z czego 318 ha stanowiły grunty orne, 14 ha łąki, 115 ha lasy 13 ha grunty dworskie. Znajdowały się tu 22 konie, 47 sztuk bydła, 700 owiec i 10 świń. Majątkami zarządzał dyrektor Kanus. Łączny dochód roczny z majątku Nieder Rosen wynosił 5871 marek, a z majątku Ober Rosen 4626 marek. Podobne informacje na temat obu majątków pochodziły z 1891 r. Nieznaczne różnice dotyczyły tylko wysokości pogłowia zwierząt. W Ober Rosen zlikwidowano całkowicie hodowlę owiec. W 1898 r. znacznie zmieniła się struktura gruntów w obu majątkach. Zmniejszyła się powierzchnia lasów, a powiększyła się powierzchnia gruntów ornych i łąk. W majątku funkcjonowała już gorzelnia oraz hodowano bydło mleczne, rasy oldenburskiej oraz owce- merynosy. W księdze adresowej z 1912 r. obydwie majątki wraz z wspomnianymi wyżej podległymi folwarkami występują pod nazwą Oberrosen I. Właścicielem majątku był nadal wspomniany Hugo von Treu. Łączna jego powierzchnia wynosiła 1113 ha, z czego 887 ha stanowiły grunty orne,

84 ha łąki, 129 ha lasy, 13 ha ogrody, park oraz zabudowania dworskie. Majątek specjalizował się w gorzelnictwie, hodowli ziemniaków, buraków cukrowych, Inu i traw oraz zbóż, a także hodowli owiec rasy wschodniofryzyskiej i merynosów. Podobne informacje na temat majątku pochodzą z 1926 r. W majątku z wykwalifikowanych pracowników zatrudniano, oprócz zarządcy i jego asystenta, gorzelnego, dwóch leśniczych, ogrodnika i specjalistę od hodowli owiec. Łączny dochód jaki przynosił majątek w latach 1912 - 1926 wynosił 10445 marek rocznie. W 1937 r. jako właściciela nadal wymienia się Hugo von Treu. Prawdopodobnie do 1945 r. majątek należał do niego lub do jego spadkobierców. Po II wojnie światowej zmieniła się nazwa wsi na Rożnów. W dawnym majątku ziemskim do 1947/1948 r. stacjonowały oddziały wojsk radzieckich. W 1948 r. powstało PGR, który przez prawie 50 lat swego istnienia wchodziło w skład różnych struktur administracyjnych. Od 1968 r. Zakład Rolny Rożnów podlegał pod Kombinat PGR Wołczyn. Od 1993 r. właścicielem była Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy w Opolu.

• Skałągi

Etymologia nazwy Skałągi wywodzi się prawdopodobnie od nazwy rodowej - od Skałąga lub przekształconej nazwy gwarowej - od skały. Pierwsze udokumentowane wzmianki o Skałągach sięgają poł. XIII w. Uwzględniając znaleziska archeologiczne mezolitu, kultury łużyckiej i okresu wpływów rzymskich jest prawdopodobne, że początki osady sięgają czasów znacznie wcześniejszych. Na pierwsze z nich natrafiono tutaj bowiem już w latach 30. XX w. Najstarsze sięgają okresu kamienia czyli dwóch tysięcy lat p.n.e. Z 1376 r. pochodzi pierwsza wzmianka o istnieniu we wsi drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Michała. Prawdopodobnie osada składała się z 50 zagród. Przez lata dobra Skałąg były podzielone. Jednak już w 1772 r., a następnie przez kolejne lata, jako jednego właściciela dóbr źródła wymieniają Michała Albrechta Schneidemessera - bardziej znanego pod nazwiskiem von Kobylinski. Prawdopodobnie było on osobą, która scaliła majątek. Wywodził się z drobnej szlachty, z rejonów Olesna. W 1775 r. otrzymał szlachectwo pruskie ze zmianą nazwiska na von Kobylinski, po matce Annie Krystynie Kobylinski. Dobra musiał przejmować sukcesywnie. W pierwszej fazie ta część, która przynależna była (w XIV w.) Henrykowi Schimonskiemu, a następnie włości Monsterburgów. W 1783 r. był już pełnoprawnym właścicielem całego majątku. W tym okresie wieś liczyła 205 mieszkańców, w tym 8 zagrodników. W sumie na terenie wsi było 45 ognisk domowych. Istniał jeszcze stary drewniany ewangelicki kościół (wybudowany w 1691 r.), jako filia kościoła z Wołczyna. Po śmierci Albrechta majątkiem zawiadywała żona Johanna, która w ostatnim 10-leciu XVIII w., podjęła decyzje o jego sprzedaży. Nabywcą był baron von Henneberg. Od 1804 r. ród von Pritwitz und Gaffron oficjalnie figuruje w dokumentach jako właściciele Skałągów, przy nich pozostały przez następne ponad 100 lat. Oni też byli inicjatorami budowy wspaniałego pałacu, z którego do dnia dzisiejszego pozostały jedynie fundamenty. W 1845 r. wieś zabudowana była 57 domami, zamieszkałymi przez 533 osoby. Znajdowały się w niej: zamek, folwark, browar, gorzelnia, dwie leśniczówki, ewangelicki kościół i ewangelicka szkoła, obsługiwana przez jednego nauczyciela. W tym miejscu trzeba nadmienić, że nauka w Skałągach odbywała się od wielu pokoleń. Ponieważ warunki w starym budynku szkolnym, nie odpowiadały już ówczesnym standardom, w 1829 r. oddano do użytku nowy wygodny obiekt. Wśród

mieszkańców odnotowano 44 wyznawców religii katolickiej, którzy na msze musieli uczęszczać do Byczyny. Występowało też trzech rzemieślników. W hodowli przeważały owce merynosy, których ilość dochodziła do 1700 sztuk. Przynależną także do wsi była kolonia Skałąska (Albrechtsthal), położona $\frac{3}{4}$ mili na płn.- wsch., licząca 12 domów i 83 mieszkańców.

• Szum

Nazwa miejscowości pochodzi od niemieckiego Schumm - osada położona w lesie nad Kluczborskim Strumieniem (Stobrawą), a więc od szumu lasu, wody. Szum do dnia 1 stycznia 1930 r. należał do parafii Bogacica, co ma odzwierciedlenie w aktach parafialnych Bogacicy. W XVII w. obecny Szum podzielony był na Kuźnię Bogacką oraz położony nad strumieniem folwark Szum. Informacje o Kuźni, wtedy Ferncludina Bodlandensis, spotykamy od 1688 r., a polska nazwa Kusnia pojawiła się w 1718 r. W XVIII w. następowało powolne zacieranie się granic między Kuźnią a Szumem, co w konsekwencji dało powstanie jednej miejscowości, zamiennie nazywanej Szumem lub Kuźnią. W pobliżu wsi, w około 1797 r. pojawiają się wzmianki o przysiółku zwanym Trzi Chałupy (Dreihauser). W Szumie nie było dużych gospodarstw rolnych, dlatego warstwy społeczne tej wioski stanowili zagrodnicy i chałupnicy. W 1783 r. było tu 16 zagrodników i 4 chałupników, a w 1863 r. - 18 zagrodników i 10 chałupników, uprawiających razem 437 morgi. Jak podają księgi parafialne Bogacicy w 1783 r. Szum liczył 179 mieszkańców, w 1830 r. - 190 i 22 domy, w 1845 r. - 286 mieszkańców i 25 domów, w 1863 r. - 313 mieszkańców, w 1867 r. - 475 osób, a w 1912 r. w Szumie mieszkały 664 osoby. W dalszych latach obserwowany był spadek liczby ludności w Szumie, co było spowodowane emigracją mieszkańców do Niemiec. W 1936 r. nazwę miejscowości zmieniono na Forstheim, która obowiązywała do zakończenia II wojny światowej. Po wojnie krótki czas używano niemieckiej pisowni Shumm, ale pod koniec 1945 r. podawano już polską nazwę Szum. Historia miejscowości związana jest z parafią Zawieść, do której wioska należała od 1 stycznia 1930 r. Zbyt duża odległość od kościoła parafialnego w Bogacicy zmusiła mieszkańców Szumu do budowy kościoła. Początkowo planowano budowę jednego kościoła dla Szumu i Wierzchów, jednak docelowo zbudowano dwa kościoły. W 1929 r. wybudowano kościół w Szumie, a na mocy kuracji biskupa opolskiego z dnia 13 czerwca 1929 r. Szum podłączono do parafii Zawieść, a kościół w Szumie stał się jej kościołem filialnym. Do 1860 r. dzieci uczęszczały do jednoklasowej szkoły w Wierzchach, która powstała około 1765 r. W 1860 r. zbudowano szkołę w Szumie, ale do użytku oddano ją dopiero w 1884 r. Początkowo w szkole uczono w języku niemieckim, z biegiem czasu wprowadzono język polski. Szkoła działała do 2005 r. w związku z coraz mniejszą liczbą dzieci, a budynek następnie sprzedano.

• Szymonków

Pierwsze wzmianki o Szymonkowie pochodzą z 1257 r. Nazwa Szymonków ma wiele form językotwórczych. Pierwotna nazwa wioski wzmiankowana w akcie jej nadania wymawiana była Siemianowo (nazwa słowiańska), później uległa zmianie na Siemienaw, a po zajęciu Śląska przez Prusy - na Siemienau. Miejscowość powstała na obrzeżach Przesieki - gęstego pasma lasów, które ciągnęło się od Odry w kierunku płn.- wsch. w środkowej części rozdzielone Stobrawą, jako osada na prawie niemieckim, której właścicielem został Niemiec

Johann. We wsi stał kościół, do którego należała 1 parcela ziemi i wyznaczony teren lasu. Wieś przez lata rozwijała się gospodarczo i terytorialnie. W latach 1430 - 1433 Szymonków był podzielony na część wsch. i zach. Część wsch. należała do księcia Brzegu, a część zach. do księcia Oleśnicy. W tym czasie miejscowość administracyjnie podlegała Wołczynowi. W ciągu kilkuset lat osada była w posiadaniu Hrabiego von Pritvitz, następnie braci Grzegorza i Wacława Woyskich, którzy sprzedali posiadłość Janowi Stwoleńskiemu ze Świniar władającemu tą ziemią do 1564 r. Po tym czasie posiadłość przeszła we władanie rodziny von Posadovsky. Paweł Posadovsky jako zarządca Szymonkowa wspierał silnie tendencje reformatorskie i przyczynił się do zwolnienia proboszcza katolickiego w Wołczynie i obsadzenie stanowiska przez pastora ewangelickiego. W 1540 r. kościół w Szymonkowie przeszedł na wiarę luterańską. W 1614 r. we wsi został wybudowany nowy kościół, którego fundatorami i budowniczymi byli właściciele ziemscy dwóch części Szymonkowa - hrabia Brond von Brestvitz (wsch.) i hrabia Stwoleński von Steinerdorf (zach.). Wojna 30-letnia wyrządziła niewielkie szkody w miejscowości - przez wieś przeszły dwie walczące ze sobą armie hrabiego Mansfelda i hrabiego Wallensteina. W 1688 r. nastąpiły zmiany właścicieli dóbr ziemskich. Wieś przeszła we posiadanie pana von Studnitz. Wieś ocalała podczas dwóch wojen śląskich i nie zanotowano większych strat. W 1761 r. wybuchła wojna 7-letnia śląska. Wieś została spustoszona i ograbiona przez wycofujące się wojska rosyjskie. Rząd pruski wprowadził oddawanie kontrybucji na rzecz wojsk pruskich. Wojsko zabierało wszystko, co pozostało po Rosjanach. Mimo trudnego życia ludzi po wojnie, w Szymonkowie dało się zauważyć pokojową działalność króla. Rozwojowi uległo szkolnictwo. W Szymonkowie powstała szkoła parafialna. Proboszcz otrzymywał do pomocy kłeryka. Po umocnieniu reformacji szkolnictwo uległo rozszerzeniu, a przyłączenie Śląska do Prus spowodowało rozbudowę gospodarczą regionu. W 1795 r. ówczesny właściciel części Szymonkowa - Ferdynand Wilhelm Sigismunt von Litvitz połączył zach. i wsch. część Szymonkowa. W pierwszej dekadzie XIX w. armia pruska doznała wielu porażek, a umocnieniu uległa armia francuska. Na ludność śląską Francuzi nałożyli wysokie kontrybucje. Wkrótce wojska francuskie zaczęły się wycofywać, jednak los mieszkańców ziemi kluczborskiej nie uległ poprawie. Ludność zmuszona była oddawać kontrybucję dla bawarskiego wojska pruskiego, z czego z trudem się wywiązywała, tym bardziej, że w 1811 r. prowincję nawiedziła długotrwała susza. 16 marca 1813 r. Prusy wypowiedziały wojnę Napoleonowi. Dnia 17 marca 1813 r. Fryderyk Wilhelm III ogłosił powszechną mobilizację i pobór do wojska mężczyzn w wieku 17 - 40 lat. Zaczęto tworzyć terytorialną obronę kraju tzw. Landszturm. Dla ludzi była to szansa na poprawę sytuacji życiowej. Obrona terytorialna powiatu kluczborskiego walczyła na wielu frontach, między innymi w bitwie pod Geschau, Bautzen (Budziszyn). Pokój między Francją a Prusami został zawarty w 1816 r. Rozpoczęto odbudowę zniszczonego kraju. Lata 1827 - 1834 były dla mieszkańców Szymonkowa bardzo ciężki- gwałtowne burze i bardzo ciężkie zimy, strach przed epidemią cholery, która wybuchła w Polsce oraz susza i drożyzna były powodem powiększenia się biedoty, wielu strat materialnych we wiosce i spustoszenia w lasach. W kwietniu 1843 r. spaleni uległo skrzydło szkoły, a w 1852 r. we wsi wybuchła epidemia cholery, w wyniku której zmarło 79 osób ze 114 zamieszkujących osadę. W XIX w. rodzina Litvitz rozbudowała swój majątek

i wprowadziła uprawę lnu i hodowlę owiec, co miało poprawić statut gospodarczy całej wioski. W latach 1823 - 1846 w Szymonkowie działała Huta Szkła, która wytwarzała doskonałe szkło tafłowe i gospodarcze i nosiła nazwę Sklarnia Szymonowska. W 1859 r. Rudolf von Litvitz wybudował wielki browar parowy. Za jego panowania został wybudowany zamek i droga utwardzona będąca teraz główną szosą we wsi. W 1866 r. majątek przeszedł w ręce Polaka Piotra von Walewskiego, który po 5 latach sprzedał go panu von Hupman Falbellemu. W latach 1875 - 1878 w miejscowości postawiono nowy kościół. W 1888 r. w osadzie wybudowano nową szkołę, a w starym budynku urządzono przedszkole. Lata 1870 - 1914 były latami, w których w gminie Szymonków nastąpił wzrost gospodarczy, życie biegło spokojnie, ludziom żyło się dostatnio. Dnia 31 lipca 1914 r. w Szymonkowie ogłoszono stan oblężenia, a 2 sierpnia wprowadzono na terenie całego kraju powszechną mobilizację. Kolejne lata wojny były latami biedy, zaczęła szerzyć się kradzież i handel pokątny. Okupacja Górnego Śląska przez Niemcy spowodowała nałożenie na ludność wiele rygorów i ograniczeń. Po zakończeniu III Powstania Śląskiego w 1921 r. majątek w Szymonkowie został sprzedany państwowej spółce rolnej w Pszczynie, co miało na celu stworzenie możliwości zasiedlania wioski kolonistami z Niemiec. Napływ nowych przesiedleńców spowodował znaczne powiększenie gminy Szymonków i spowodował zmiany na lepsze. W 1950 r. miejscowość zamieszkiwało już około 1085 osób. Obecnie w miejscowości działa szkoła, ośrodek zdrowia, klub młodzieżowy, jest świetlica wiejska i parafia. Miejscowość bardzo się rozwinęła i obecnie zajmuje powierzchnię ponad 2100 ha.

• Świniary Wielkie

Wieś Świniary Wielkie nosiła niegdyś niemieckie nazwy Schweininchen do 1894 r., do 1945 r. Gross Blumenau. Pierwszym znanym nazwiskiem właściciela wsi był Adam Posadowski, do którego należały oprócz Świniar, Wołczyn i Wierzbica. W 1622 r. ufundował on dzwon dla miejscowego kościoła, który znajduje się do dziś w tutejszej świątyni pw. św. Bartłomieja. Kolejnym właścicielem majątku, znanym z nazwiska był Friedrich Wilhelm Harias, z którego osobą wiąże się powstanie klasycy styczego dworu w Świniarach Wielkich, w 1 poł. XIX w. W 1841 r. włączył on do majątku w Świniarach Wielkich niewielki majątek w pobliskich Świniarach Małych (Klein Blumenau). W 1886 r. należący do F. W. Hanasa majątek liczył wraz z podległymi folwarkami Dworzisto i Schirobanz 403 ha, z czego 328 ha przypadło na ziemię orną, 63 ha na łąki, 4 ha na nieużytki, a 4 ha zajmowały grunty dworskie. Już wtedy istniała tu gorzelnia. Hodowano tu 24 konie, 174 sztuki bydła i 230 owiec. Łączny dochód jaki przynosił majątek wynosił w 1886 r. 5973 marek. Pobliskie Świniary Małe miały tylko 210 ha powierzchni. Podobne dane pochodzą z 1891 r. W stosunku do poprzednich lat, zmniejszył się areal majątku, a zwiększyło się погоłowie zwierząt. W 1912 r. właścicielem majątku Gross Blumenau oraz Klein Blumenau był Hugo Ludcke z Wrocławia. Majątek (Gross Blumenau) liczył wtedy 255 ha z czego 209 stanowiły grunty orne, 30 ha łąki, 12 ha nieużytki. Łączny dochód z majątku wynosił w tym czasie 4428 ha. W 1926 r. jako właściciele majątku wymienia się Waltera Thomasa i jego żonę Emilię z domu Ludcke. Zarządcą obydwu majątków Klein i Gross Blumenau był Sorich. Majątek w Gross Blumenau liczył wtedy 252 ha powierzchni z czego 200 ha gruntów ornych i 34 ha pastwisk. Majątek specjalizował się w gorzelnictwie, hodowli bydła rasy oldenburskiej,

hodowli buraków cukrowych. W okresie międzywojennym pracowało w majątku około 60 sezonowych robotników z Polski z okolic Bolesławca. Zamieszkiwali oni w domu dla robotników. W księdze adresowej z 1937 r. jako właściciela wymienia się tylko Emilię Thomas. Być może już wtedy była wdową. Według informacji uzyskanych od starych mieszkańców wsi jeszcze przed 1939 r. przekazała ona majątek swojemu synowi, również Walterowi, urodzonemu w 1912 r., a poległemu w 1942 r. pod Lem gradem (jego mogiła znajduje się na miejscowym cmentarzu). Młody właściciel zamieszkał w budynku dworu, natomiast matka przeniosła się do domu którym mieszkał zarządca majątku. Rodzina ta była ostatnimi niemieckimi, a zarazem prywatnymi właścicielami majątku. Po 1945 r. majątek został początkowo rozparcelowany. Około 1950 r. powstał tu PGR, który przez ponad 40 lat był gospodarzem na terenie dawnego majątku. Zakład rolny w Świniarach Wielkich wchodził w skład Kombinatu PGR w Wołczynie. W 1992 r. teren dawnego majątku przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy w Opolu.

- **Wierzbica Dolna**

Nazwa Wierzbica Dolna jest nazwą topograficzną, określającą naturalne, przyrodzone właściwości terenu i krajobrazu - od słowa wierzba, a więc oznacza pierwotnie miejsce porośnięte wierzbami. Miejscowość została założona przez osadników niemieckich w XV w. w okresie tzw. kolonizacji niemieckiej, od czego nazywano ją Wierzbicą Niemiecką. Wskutek reformacji w XVI w., która rozszerzyła się za sprawą Marcina Lutera w Europie, dotychczasowe katolickie parafie przeszły na ewangelickie. W 1 poł. XVIII w. zbudowano w sołectwie pałac hrabiowski, który na przełomie XIX i XX w. przeszedł w posiadanie hrabiego Schinella. Stan jego posiadania szacowany był na 27 mórg ziemi uprawnej, łąki, pastwiska, 30 zabudowań stajennych dla inwentarza żywego, pałac z zabudowaniami dla służby. Za panowania hrabiego wieś bardzo się rozwinęła. Z powodu zamiłowania hrabiego do hazardu w 1930 r. stracił on cały majątek i został wyrzucony z pałacu. Ten zdesperowany popełnił samobójstwo na cmentarzu kościelnym, co upamiętnia pomnik postawiony w tym miejscu. Majątek hrabiego pod nowym właścicielem podupadał stopniowo w ruinę, aż został rozdzielony pomiędzy chłopów, jako rekompensatę za brak wynagrodzenia. Pałac i 30 budynków przejął niemiecki skarb państwa. W czasie II wojny światowej, w czasie wyzwania ziemi przez Rosjan, od nalotów lotnictwa radzieckiego zginęło 15 mieszkańców wioski. Wojska radzieckie zdewastowało wnętrze pałacu i zrabowali jego wyposażenie. Wkrótce pałac zmieniono w spichlerz. Po wojnie pałac został stopniowo rozebrany przez ludność, która zastała swoje domostwa zdewastowane i zniszczone. W tych samych latach rozpoczęto zasiedlanie wioski ludnością napływową ze Wschodu, z okolic Stanisławowa i Kołomyi.

- **Wierzbica Górna**

Wieś Wierzbica Górna w 1406 r. nosiła nazwę Polnischin Wirbicz. Potem nazywana była Wurbitz, Polnisch Würbitz a od 1936 r. Oberweiden. Dziedzic wsi Joachim Wenzel w 1718 r. ufundował nowy kościół ewangelicki o konstrukcji szachulcowej. Ok. 1785 r. w Wierzbicy istniały dwa folwarki. Oprócz tego we wsi było 19 gospodarstw i 37 zagrodników. Całą wieś zamieszkiwało 278 mieszkańców. W latach 1793 - 1805

znajdowała się tutaj huta szkła. Ok. 1811 - 1812 zbudowana została we wsi jedna z pierwszych cukrowni na Śląsku. Ok. poł. XIX w. do dóbr rycerskich w Wierzbicy przynależały również kolonia Tanne, Tanneberg, folwarki: Kolloczek (Kołaczek), Waldau (Wałda), Teichvorwerk oraz Bergel's Schäferei. W folwarku Kołaczek znajdował się młyn wodny, a w Wałdzie - karczma. W folwarku Bergel's Schäferei hodowano 1000 merynosów i 198 jagniąt. W folwarku Wałda znajdował się również tartak. Majątek w Wierzbicy należał od 1791 r. do rodziny von Rechwitz. W latach 80. XIX w. dobra w Wierzbicy Górnej należały do barona Rudolfa von Rechwitz. Razem z folwarkiem Bergelschäferei majątek zajmował powierzchnię 1093 ha. Ziemi uprawnej było 695 ha, z czego łąki zajmowały 160 ha, a pastwiska 5 ha. Prawie połowę ogólnej powierzchni zajmowały lasy, bo aż 740 ha. 64 ha stanowiły wody, a podwórza i nieużytki zajmowały 26 ha. W majątku hodowano 46 koni, 205 sztuk bydła, w tym 51 krów, 950 sztuk owiec 45 świń. Oprócz tego w majątku pracowała gorzelnia i cegielnia. Pod k. XIX w. powierzchnia dóbr nieznacznie się zwiększyła. Właścicielem nadal był Rudolf von Rechwitz i pozostał nim do lat 20. XX w. Hodowane było bydło rasy wschodniofryzyjskiej. Oprócz gorzelni i cegielni w majątku pracował tartak. Pod koniec wieku do dóbr w Wierzbicy przynależą folwarki Mittelhof, Tanneberg i leśnictwo. W 1696 r. inspektorem w majątku był niejaki Heldenreich, w 1912 r. - Schramm. Miał do pomocy dwóch asystentów, księgowego, kierownika gorzelni, 3 leśniczych. W 1926 r. do Wierzbicy Górnej należą folwarki Mittelhof, Tanneberg, Kolloczek (Kołaczek) i Waldhaus. Pełnomocnikiem właściciela był Hermann Schmidt, a nadinspektorem Artur Schramm. Nadleśniczym był Albin Körnender. W majątku hodowane było bydło rasy wschodniofryzyjskiej, świnie oraz buhaje hodowlane. Do obróbki uprawianego lnu została zbudowana roszarnia (zakład przeróbki lnu). Nadal pracowała gorzelnia, cegielnia, tartak oraz młyn wodny. W 1936 r. nastąpiła zmiana nazwy wsi z Polnisch Wurbitz na Oberweiden. W 1937 r. istniały dwa majątki Waldgut i Rittergut z folwarkami Oberhof, Mittelhof, Margaretenhof, Tanneberg i Waldhaus. Właścicielką dóbr była Adrienne von Rechwitz. Rządcą był P. Morcinkowsky. Całe dobra w 1937 r. obejmowały obszar 1748 ha, w tym 687 ha pól uprawnych, łąk 143 ha, pastwisk 24 ha, wód i stawów rybnych 87 ha. Lasy obejmowały obszar 751 ha. Park i ogród i inne obszary rozciągały się na obszarze 56 ha. Prócz tego oddano do parcelacji 165 ha ziemi uprawnej i 22 ha łąk. W cegielni pracującej w majątku w ciągu roku wytwarzano 2 miliony cegieł. Na obszarze 150 mórg uprawiano len, który poddawany był przeróbce w miejscowej roszarni. Kontynuowano hodowlę zwierząt Jak w latach poprzednich, hodowano również źrebięta. Po 1945 r. majątek stał się własnością państwa polskiego, utworzono w nim Państwowe Gospodarstwo Rolne. Od 1972 r. był to Kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych z siedzibą dyrekcji w Wołczynie. Po likwidacji PGR gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

• Wierzchy

Według niemieckiego językoznawcy Heinricha Adamy nazwa miejscowości pochodzi od polskiej nazwy określającej wierzch. W swoim dziele o nazwach miejscowych na Śląsku wydanym w 1888 r. we Wrocławiu jako starszą od niemieckiej wymienia on nazwę w polskiej formie- Wierzchy podając jej znaczenie Dorf auf der Hohe czyli po polsku wieś na górze, wierzchu. Niemcy zgermanizowali nazwę na Wierschy w wyniku czego utraciła ona swoje

pierwotne znaczenie. Ze względu na polskie pochodzenie nazistowska administracja III Rzeszy dnia 27 kwietnia 1936 r. w miejsce nazwy Wierschy wprowadziła nową, całkowicie niemiecką nazwę Stoberbrück. 12 listopada 1946 r. nadano miejscowości polską nazwę Wierzchy.

5.3. Krajobraz kulturowy

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne - przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny gminy znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych na terenie gminy Wołczyn. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

Na krajobraz kultowy gminy Wołczyn, jako ważny element dziedzictwa kulturowego, składają się:

- obiekty sakralne, zwłaszcza wyróżniające się kościoły drewniane w miejscowościach: Brzezinki, Gierałcice, Komorzno, Krzywiczyny, Rożnów, Świniary Wielkie, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna;
- cmentarze i nietypową piramida w Rożnowie;
- zespoły pałacowo - parkowe, dworsko - parkowe i zabudowa związanych z nimi folwarków (dwory, pałace, parki, ogrody, budynki czworaków, folwarczne zabudowania gospodarcze);
- historyczne układy ruralistyczne (układy rozplanowania wsi i zespołów wiejskich);
- kamieniczki z XIX w. i domy mieszkalne z pocz. XX w. w Wołczynie;
- obiekty architektury wiejskiej (chaty, domy mieszkalne, budynki gospodarcze).

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w gminie Wołczyn.

I. OBIEKTY SAKRALNE

• Kościół ewangelicki, ob. rzymsko- katolicki filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Brzezinkach

Datowanie: 1550 r., 1965 r. - pokrycie ścian gontem.

Kościół usytuowany przy drodze lokalnej Wołczyn - Buczyna. Nieznacznie odsunięty od drogi, na lekko podwyższonym terenie spadkiem w kierunku pld. W pld. części placu kościelnego cmentarz grzebalny. Teren ogrodzony z 3 stron zabytkowym, XVIII - wiecznym, drewnianym ogrodzeniem. Ogrodzenie wykonane z poziomych bali osadzonych w łątkach,

z podwaliną na głazach narzutowych, z dwuspadowym daszkiem gontowym. Od zach. jednoprzęsłowa bramka, od wsch. dwaprzęsłowa. Bramki konstrukcji słupowej z mieczami i zastrzałami z jednym i dwoma daszkami siodłowymi. pokryte gontami. Teren zadrzewiony - starodrzew (lipa, dąb).

Fundamenty z głazów kamiennych, narzutowych. Uzupełnienia z cegły i betonu. Podwalina i pierwsza warstwa belek dolnych partii zrębu w części prezbiterialnej i zach. ściany nawy - nieco grubsze i odsądzone od lica ściany. Ściany drewniane, z brusów iglastych, kołkowane. Konstrukcja zrębowa. Część powierzchni ścian obita gontem (1964 r.). Zakrystia na styk z prezbiterium, z własnym wiecem.

Wszystkie otwory okienne i drzwiowe drewniane o dekoracyjnym rozwiązaniu. Wieża konstrukcji słupowej, zewnątrz pionowo oszalowana. Stropy płaskie drewniane. W nawie, w osi wzdłużnej podciąg. Kruchty, zakrystia - stropy płaskie, drewniane. W szerszej części nawy dwa tragarze wsparte na dwóch profilowanych słupach stanowiących podstawę wieży.

Więźba dachowa drewniana, z drewna iglastego, storczykowa. Konstrukcja wieży wsparta na tragarzach nawy, słupowa, z zastrzałami, lekko zwężająca się ku górze. Dachy siodłowe o trzech kalenicach. Dach prezbiterium przechodzący nad zakrystią. Nad kruchtami dachy dwuspadowe z zadaszeniem w szczytach. Wieża zwieńczona wysmukłym hełmem namiotowym ze ściętymi narożnikami i wklęsłymi połaciami. Dachy korpusu nawy i prezbiterium, hełm wieży, kruchty oraz ściany pokryte gontem. Okap wysunięty.

Budynek o dość nietypowym rzucie i układzie przestrzennym. Nawa dwuczłonowa - część zach. w kształcie wydłużonego prostokąta (w osi poprzecznej). Powstała w trakcie przebudowy w 1776 r. Przylega do korpusu dawnego węższego, o rzucie zbliżonym do poprzecznego prostokąta. Od wsch. krótkie, prostokątne prezbiterium, zamknięte trzema bokami ośmioboku. Od płn., prostokątna zakrystia. Elewacja wsch. zakrystii i prezbiterium na jednej linii. W przedłużeniu płn. ściany zakrystii, wbudowano prostokątną salkę katechetyczną. Od zach. i pld. kwadratowa i prostokątna kruchta.

Bryła kościoła wieloelementowa, o odmiennych wielkościach, kruchty, dobudowanej części nawy pierwotnej, prezbiterium i zakrystii od płn. Elementy składowe charakteryzują się coraz wyższymi połaciami kalenic nad poszczególnymi częściami, z których zach. wieńczy smukła, czworoboczna wieża wtopiona w dach, zakończona wysokim hełmem, przechodzącym z kwadratowej podstawy w ośmiobok.

Elewacja wsch. prosta, prostokątna przykryta szczytem dwuspadowego dachu, o ściętym wierzchołku. W jego linii korpus prostokątnej wieży o strzelistym zadaszeniu. Wieża i szczyt oszalowany pionowo. W przyziemiu, prostokąt kruchty o dwuspadowym dachu, którego dolną partię zabezpiecza łaśzek okapowy rozciągnięty także po obu jej bokach. W przyziemiu - wejście główne do kościoła.

Wyposażenie: ołtarz główny barokowy, architektoniczny z 2 poł. XVII w. z rzeźbami czterech aniołów z insygniami Mąki Pańskiej, oraz Chrystusem Zmartwychwstałym. W predelli - płaskorzeźbą Ostatniej Wieczerzy. Obudowa (skrzynia) tryptyku gotyckiego 1 poł. XV w. Figury św. Barbary, Doroty, Katarzyny zostały skradzione w 1994 r. lub 1995 r. Ambona późnorennesansowa 1 poł. XVII w. Chrzcielnica barokowa -

koniec XVII w., ośmioboczna na wolutowej podstawie. Ławy z XVIII w. z malowanymi przedpiersiami.

- **Kościół filialny, ewangelicki w Gierałcicach**

Datowanie: ok. XVII w.

Na miejscu obecnego kościoła znajdowała się pierwotnie kaplica drewniana, grobowa rodziny Gierałtowskich. W 1560 r. przejęta przez protestantów. W 1617 r. uzyskuje prawa kościoła filialnego. W 1694 r. gruntowna przebudowa lub budowa obecnego kościoła. W latach 1822 - 1823 - kolejna przebudowa. Po 1945 r. kościół użytkowany jako kościół filialny Parafii Ewangelicko- Augsburgskiej w Wołczynie.

Kościół usytuowany w centrum wsi Gierałcice. W zach. części placu kościelnego - cmentarz grzebalny. Graniczy bezpośrednio od wsch. z szosą, od półn. z ul. Brynicką, od zach. - luźna zabudowa mieszkalno - gospodarcza; od połd. pola uprawne. Teren cmentarza duży, prostokątny, ogrodzony współczesną siatką metalową na słupkach ceglanych.

Kościół orientowany. Fundamenty pod wieżą z otoczków granitowych, nie obrabianych. Korpus - ceglany, otynkowany, zaprawa cementowo - wapienna, białkowana. Na fundamencie ceglany, widoczne są ślady izolacji poziomej. Ściany drewniane, z brusów iglastych o różnym przekroju, wskazujące na odmienny okres wbudowania. Ściana zach., przy wieży, wykonana z grubszych bierwion o innej technice obróbki, aż do łątki, co sugeruje, iż są one z starszej części kościoła (XVII w. ?). Korpus - konstrukcja zrębowa i sumikowo - łątkowa. Wieża konstrukcji słupowej, obita pionowo deskami i listwami zabezpieczającymi, korpus - gontami. Wszystkie otwory okienne i drzwiowe bez względu na wielkość, kształt - wykonano z drewna.

Więźba dachowa - drewniana, z drewna iglastego. Konstrukcja krokwiowo - jętkowa z nasuwnicami tworzącymi znacznie wysunięty okap. Wieża - słupowa, z krzyżowymi stężeniami. Nie powiązana konstrukcyjnie z kościołem. Pokrycie dachu - korpus, dach siodłowy z skośnymi połaciami nad wielobocznym zamknięciem od wsch., pokrycie gontem. Nad wieżą dach namiotowy, ośmioboczny, kryty gontem.

Układ kościoła salowy. Prostokątna wydłużona sala zamknięta od wsch. oktogonalnie. Na linii załamania wielobocznego zamknięcia - ściana ołtarzowa granicząca z zakrystią. Wejście do zakrystii w półn. narożu ściany.

Bryła kościoła przedstawia się bardzo ubogo. Tworzy ją wysoka, wydłużona, prostokątna nawa zamknięta trzema bokami ośmioboku. W środku ściany półn. i połd. umieszczono 2 - skrzydłowe drzwi. Powierzchnię ścian rozcłonkują stosunkowo duże okna, rozmieszczone nieregularnie w dwóch kondygnacjach. Zupełny brak sobót »przydaszków, i dobudówek powoduje, że bryła kościoła rysuje się bardzo surowo, a brak światłocieni podkreśla jednostajność nie zróżnicowanych powierzchni korpusu. Nawet duży, prostokątny korpus wieży (od zach.) zamknięty strzelistym dachem. Dach wieńczy metalowa chorągiewka z datą - 1889.

Elewacje półn. i połd. są w zasadzie analogiczne. Wydłużona, prostokątna płaszczyzna, scalona obiciem gontowym, rozcłonkowana jedynie przez otwory okienne rozmieszczone nieregularnie w dwóch kondygnacjach (po 8 z każdej strony), osiowo, przez otwór drzwiowy.

Wyposażenie: ołtarz ambonowy - regencyjno - rokokowy z amboną barokową (XVII w.) architektoniczny. Organy klasycystyczno - ludowe. Płyty nagrobne, kamienne: Baltazara von Baruth właściciela Wierzbicy Dolnej. i jego żony Heleny; Adama, Wacława von Studnitz, właściciela Gierałtowic i jego żony Ewy von Baruxn; Jana, Jerzego von Studnitz - regencyjna, zwieńczona Okiem Opatrzności. Szereg epitafii drewnianych: renesansowe z 1599 r. i XVI/XVII w., z 1605 r.; dwa ludowe z XVII/XVIII w. z rzeźbioną ręką trzymającą listarz (razem 7 szt.). Kartusze herbowe na balustradzie chóru muzycznego (8 tarcz).

• **Kościół filialny pw. Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi Śląskiej w Komorznie**

Datowanie: 1623 r., 1753 r., 1983 r. - remont bieżący kościoła, założono wewnętrzne i zewnętrzne ściągi wzmacniające ściany, 1989 r. - wymiana pokrycie dachowe, założono instalację odgromową oraz częściowa wymiana zewnętrzne szalowanie ścian. W 2015 r. przeprowadzono konserwację i renowację ambony.

Wzmiankowany w średniowieczu, w 1530 r. przejęty przez protestantów. Obecny wzniesiony na miejscu poprzedniego, pochodzącego z 1623 r., z którego prawdopodobnie zachowana wieża - dzwonnica, niezwiązana komunikacyjnie ani konstrukcyjnie z istniejącym kościołem. Obecny, salowy kościół zbudowany w 1753 r. przez cieślę Christiana Kihla z Namysłowa. Od 1945 r. katolicki.

Kościół orientowany, usytuowany na płn. - zach. skraju wsi, na wsch. od zespołu pałacowo - dworskiego w Komorznie, na płn. od skrzyżowania dróg w środkowej części wsi, na płn. od szkoły. Na płn. zagroda wiejska za którą pola, na wsch. pola, na pld. park przypałacowy, na zach. za niewielkim ciekim wodnym pałac.

Ściany na ceglanej podmurówce, drewniane, wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon, niezwiązana konstrukcyjnie z kościołem wieża konstrukcji słupowej. Z zewnątrz, od płn. szalowane deskami, wewnątrz pokryte deszczułkową boazerią. Wieża w dolnej części, do ok. 1/3 wysokości opasana wydatnym fartuchem gontowym, wyżej ściany wieży szalowane deskami. Sklepienia i stropy drewniane, nawa przykryta mocowanym bezpośrednio do więźby dachowej pozornym sklepieniem kolebkowym, pozostałe stropy belkowane. Więźba dachowa drewniana, rozporowo - zastrzałowa, krokwie usztywnione krzyżulcami, w hełmie wieży dach wieżowy oparty na centralnym słupie (tzw. król) pośrodku. Dach pokryty gontem. Otwory prostokątne, stolarka drewniana. Drzwi opierane lub ciesielskie, okna krosnowe pojedyncze, w niektórych oknach kraty z zadziarami.

Rzut salowy, założony na planie trójbocznie zamkniętego od wsch. prostokąta, nieznacznie rozczłonkowanego czworobocznymi aneksami: zakrystią we wsch. części płn. ściany oraz kruchtą w zach. części pld. ściany. Od zach. przylega czworoboczna wieża. Od płn. i od pld. zewnętrzne schody prowadzące do łoży kolatorskiej i na emporę. Wnętrze jednoprzestrzenne, bez wydzielonego prezbiterium.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi doń aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza wieża, kryta ośmiobocznym dachem namiotowym. Budynek niepodpiwniczony kryty dachem dwuspadowym zamkniętym od wschodu trójbocznie, aneksy i schody kryte jednospadowo.

Elewacja pld.: od zach. wyznacza ją pld. część fartucha wieży, na jej tle osłonięte deskowaniem schody za nimi dwukondygnacyjna kruchta, w jej przyziemiu otwór drzwiowy nad nim okno z drobnym podziałem szczeblinami. W nawie usytuowane wysoko dwa otwory okienne. Elewacją zach.: niemal w całości przesłonięta masywną wieżą. Elewacja ptn.: od zach. ograniczona wieżą, za nią szalowana deskami ściana nawy z dwoma różnej wielkości otworami okiennymi rozmieszczonymi: prawy w przyziemiu, lewy pod okapem.

Wyposażenie: wczesno**barokowy ołtarz** główny z ok. poł. XVII w. z kolumnami o bogatej dekoracji snycerskiej, późno**renesansowa ambona** z 1 poł. XVII w., barokowa **chrzcielnica**, regencyjne **organy**.

• Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Krzywiczynach

Datowanie: 1623 r., przed 1939 r. wymieniono podmurówkę, pocz. lat 80. XX w.: w nawie wykonano nową podłogę z desek, w kruchcie z płytek ceramicznych na miejscu starych posadzek z cegły klinkierowej, usunięto pobiałę wapienną ze ścian i stropu, ściany i strop wyłożono boazerią deszczułkową, wymieniono gonty oraz deskowanie ścian zewnętrznych, wymieniono słupy wspierające empore, wzmocniono ściany nawy ściągami, wymieniono niektóre drewniane elementy konstrukcyjne oraz fragmenty podmurówki, przeprowadzono impregnację elementów drewnianych.

Kościół orientowany, usytuowany pośrodku wsi, po zach. stronie drogi Wołczyn - Komorzno, (ul. Wołczyńska) na przylegającym do drogi cmentarzu, na ptn. od pałacu i leżącego obok niego stawu, na ptn. - zach. od szkoły podstawowej, na zach. od drogi. Na ptn. zagrody wiejskie, na pld. pas nieużytkowanego terenu, na zach. zagrody wiejskie Posesja ogrodzona płotem z elementów betonowych.

Ściany na ceglanej podmurówce, drewniane, wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon. Wieża konstrukcji słupowej. Ściany zakrystii oraz kruchty szalowane deskami z zewnątrz, wewnątrz pokryte deszczułkową boazerią. Wieża w dolnej części, do ok. 1/3 wysokości opasana wydatnym fartuchem gontowym, wyżej ściany wieży szalowane deskami, styki desek oblistwowane. Sklepienia i stropy drewniane belkowe. Więźba dachowa drewniana, jętkowa, z dwiema pochyłymi ramami stolcowymi, nad aneksami więźby jętkowe, w hełmie wieży dach wieżowy oparty na centralnym słupie (tzw. król) pośrodku. Pokrycie dachu - gont.

Założony na planie dwóch stykających się bokami kwadratów, większy tworzy nawę, mniejszy, zamknięty trójbocznie prezbiterium. Przy pld. ścianie nawy prostokątna kruchta z prowadzącymi na chór schodami, od ptn. w narożniku łączącym nawę z prezbiterium prostokątna zakrystia. Komunikacja z zewnątrz do prezbiterium przez zakrystię, do nawy przez kruchtę. Od zach. przylega niezwiązana komunikacyjnie z kościołem czworoboczna wieża. Od ptn. chroniące wejście do zakrystii soboty.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi do niego aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza czworoboczna wieża, przychodząca w górnej części w ośmiobok. Budynek niepodpiwniczony kryty dachem dwuspadowym zamkniętym od wschodu trójbocznie, kruchta kryta dwuspadowo; ptn. połączyć dachu przedłużona nad zakrystią i sobotami.

Elewacja zach.: niemal w całości przesłonięta masywną wieżą opasaną do ok. 1/3 wysokości fartuchem gontowym. W pód. części ściany szczytowej kościoła kwadratowe okienko z drobnym podziałem szczelinami. Elewacja pód.: od zach. wieża, w przyziemiu której prostokątny otwór drzwiowy, nad trompami prostokątny otwór z żaluzją zamknięty łukiem nadwieszonym. W hełmie wieży drewniana wystawka kryta daszkiem dwuspadowym. Przy zach. części ściany nawy jednokondygnacyjny aneks (kruchta), w jego pód. ścianie otwór drzwiowy, w ścianie wsch. okno z podziałem krzyżowym. We wsch. części ściany nawy usytuowane wysoko pod okapem duże kwadratowe okno z drobnym podziałem szczelinami, pod nim niewielkie kwadratowe okienko. W zach. części ściany prezbiterium para zamkniętych odcinkowo wysokich okien z drobnym podziałem szczelinami, w części wsch. okno analogiczne. Elewacją wsch. - trójboczne zamknięcie prezbiterium, w jego środkowej ścianie kwadratowe okno z podziałem krzyżowym, w ścianach bocznych okna analogiczne, jak w pód. ścianie prezbiterium. W hełmie wieży wystawka analogiczna, jak w części pód. Elewacja pón.: pón. ściana prezbiterium przesłonięta prostokątnym aneksem - zakrystią, w jej wsch. i pón. ścianach otwory okienne, w ścianie zachodniej otwór drzwiowy. Wzdłuż ściany nawy wsparty na drewnianych słupach podcień (soboty), na krańcach ściany niewielkie, kwadratowe okienka. Ściana wieży analogiczna, jak pód., lecz bez otworu wejściowego w przyziemiu i wystawki w hełmie.

Wyposażenie: [rokokowe organy](#), [klasycystyczny ołtarz](#) główny pochodzący z ok. 1800 r., klasycystyczna [ambona](#) także pochodząca z ok. 1800 r., [cynowa chrzcielnica](#) z końca XVII w.

• Kościół filialny pw. św. Piotra i Pawła w Rożnowie

Datowanie: 1788 r., 1957 r. - częściowa wymiana pokrycia dachowego, 1960 r. - zabezpieczenie drewna środkami insektobójczymi, 1987 r. - wymiana konstrukcji więźby dachowej, łączenia, gontów, szalowania wieży, fundamentów pod pón. ścianą nawy i wieżą na betonowe oraz desek podłogi, impregnacja drewna, 1997 r. - wymiana instalacji elektrycznej.

Kościół usytuowany w środkowej części wsi, po pón. stronie drogi Skąłagi - Krzywizna, orientowany, na zach. od leżącego pośrodku wsi stawu, na pód. - zach. od dworu.

Ściany kościoła na kamiennej i betonowej podmurówce, drewniane wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon, nieszalowane od zewnątrz. Wieża konstrukcji słupowej. Sklepienia i stropy: drewniane stropy belkowe. Więźba dachowa: drewniana, stolcowo - jętkowa. Pokrycie dachu: gont. Otwory: prostokątne lub zamknięte odcinkowo, stolarka drewniana. Drzwi klepkowe i opierzone, okna krosnowe pojedyncze.

Kościół jednonawowy, założony na planie trzech stykających się bokami, ułożonych osiowo kwadratów - wieży z kruchtą, nawy i trójbocznie zamkniętego prezbiterium. Przy pón. ścianie prezbiterium kwadratowa zakrystia. W przyziemiu wieży kruchta, empora - chór przy zach. ścianie nawy wsparta na czterech profilowanych słupach, przy pón. ścianie nadwieszona. W prezbiterium krypta grobowa.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi do niej aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza czworoboczna wieża, kryta barokowym hełmem baniastym z latarnią. Budynek niepodpiwniczony, nawa, prezbiterium i kruchta kryte

dachami dwuspadowymi z wydatnymi okapami, dach nad prezbiterium zamknięty od wschodu trójbocznie.

Elewacja pód.: od zach. wieża szalowana pionowo deskami, bez otworów okiennych. W ścianie nawy umieszczone wysoko dwa zamknięte odcinkowo okna z drobnym podziałem szczeblinami, pomiędzy nimi, w przyziemiu zamknięty łukiem pełnym otwór drzwiowy. W ścianie prezbiterium jedno okno analogiczne, jak w nawie. Elewacja wsch. trójbocznie zamknięta prezbiterium, bez otworów. We wsch. ścianie zakrystii prostokątne okno z drobnym podziałem szczeblinami. Elewacja pón.: ściana zakrystii bez otworów, szczyt szalowany pionowo deskami, pod nim osłaniający ścianę gontowy kapnik. Ściana nawy i wieży analogiczna, jak od pód., lecz bez otworu drzwiowego. Elewacja zach.: w większości przesłonięta szalowaną deskami ścianą wieży, w przyziemiu której prostokątny otwór drzwiowy. Pod szczytem nawy wydatny obdaszek kryty gontem. W ścianie zakrystii prostokątny otwór drzwiowy.

Wyposażenie: [ołtarz główny](#) tryptyk gotycki z k. XV w., odnowiony w 1913 r., rzeźbiony z malowanymi rewersami skrzydeł i [predella](#), obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w otoczeniu św. biskupa Mikołaja i św. Michała Archanioła, obrazy śś. Piotra i Katarzyny, Jana Ewangelisty i Heleny, Apolonii i Pawła, Barbary i Bartłomieja, obraz Zwiastowania, na predelli popiersia śś. Hieronima, Jana Jałmużnika, Antoniego i Jana Chrzciciela, organy i [ambona](#) (w stylu [rokokowym](#)), [chrzcielnica](#) o dekoracji akantowej pochodzi z ok. 1700 r., anioł chrzcielny barokowy z [XVIII w.](#), [epitafium](#) drewniane ludowe z 1718 r., pająk mosiężny sześcioramienny z XVIII w., cztery [lichtarze](#) cynowe z XVIII w., dwie ławy o tradycjach renesansowych są z [XVII w.](#), krzesło z pocz. XVIII w., kartusz herbowy barokowy z XVIII w., [dzwon](#) z 1523 r. ma napis majuskułowy.

• Kościół filialny pw. św. Bartłomieja w Świniarach Wielkich

Datowanie: 1762 r., ok. 1985 r. obiekt dotknięty został pożarem - częściowemu zniszczeniu uległa wieża oraz konstrukcja dachowa. Pierwszego remontu dokonano zaraz po pożarze, następny dokonany został w 1995 r. - prace remontowe objęły: wykonanie nowych fundamentów oraz nowej opaski wokół kościoła, naprawa i wymiana konstrukcji dachowej nad nawą i prezbiterium, wykonanie nowej instalacji elektrycznej i odgromowej, wykonanie nowej wieży.

Kościół położony jest w pón. części wsi, przy drodze prowadzącej z Wołczyna do Szymonkowa. Usytuowany jest po pód. stronie szosy, w bezpośrednim jej pobliżu. Kościół orientowany, otoczona nowym metalowym płotem. Wejście na przykościelny plac prowadzi od strony zach., z parkingu przez dwuskrzydłową, metalową bramę. Na prawo od wejścia usytuowany jest metalowy krzyż z rzeźbą Chrystusa oraz nowa metalowa dzwonnica. Po pód. stronie działki przykościelnej znajduje się cmentarz (obecnie nieużywany).

Fundament ceglano - kamienny, ocementowany całkowicie. Ściany wykonane z drewna sosnowego, konstrukcja zrębowa oraz słupowo - ryglowa wzmocniona mieczami i zastrzałami (wieża). Bale ścian na węglach połączone na zamki, z ostatkami, stabilizowane tyblami.

Więźba dachowa - dach sosnowy, krokwiowy wsparty na storczykach oraz na belkach stropowych leżących na wieńcu ścian. Połączenia konstrukcyjne na zacios wzmocniony

tyblem oraz na gniazda i czopy, dach nad wieżą krokwiowy, namiotowy - krokwie wsparte na oczeple.

Elewacje dzwonnicy oszalowane pionowymi deskami z oblistwowaniem, wieża o ścianach nieznacznie pochyłych, przedzielona w połowie drewnianym gzymsem. W elewacji wsch. trzy jednoszybowe okienka doświetlające poszczególne kondygnacje. Pozostałe ściany kościoła nieszalowane, przyciemnione preparatem zabezpieczającym drewno przed niszczącymi je szkodnikami. Od strony wsch. szczyt nawy zaopatrzone w daszek okapowy, pokryty gontem (podobnie jak pozostałe dachy).

Prezbiterium zamknięte trójboczne, przy nim od płn. niewielka zakrystia. Szersza nawa kwadratowa z kruchtą od płd. i wieżą od zach.

Trójkondygnacyjna wieża o zwężających się ku górze ścianach, nakryta dachem namiotowym, pokryty gontem, zwieńczonym kulą z krzyżem. Ściany kościoła wysokie, nakryte dwuspadowym dachem siodłowym o dwóch kalenicach, pokryty gontem, dach prezbiterium przechodzący nad zakrystię, od strony wsch. dach nad prezbiterium trójspadowy. Strefa okapowa oszalowana deskami.

Wyposażenie: nad ołtarzem i prezbiterium polichromia przedstawiająca Boga, Jezusa Chrystusa i Św. Bartłomieja. W tęczy belka fazowana, polichromowana, z wyciętą datą budowy A.D. 1672, na niej barokowy krucyfiks z 2 poł. XVIII w. W stropie kruchty wprawionych kilka desek ze śladami polichromii o elementach kasetonowych z momentu powstania świątyni.

• Kościół pw. św. Teresy w Wołczynie

Datowanie: lata 1770 - 1799, XIX w., XX w., 1963 r. - odmalowanie kościoła, założenie chodników procesyjnych wokół kościoła, odgrzybienie ścian, 1980 r. - wymiana pokrycia dachowego (łupka na blachę miedzianą), lata 90. XX w. - budowa parterowego aneksu wzdłuż płd. ściany nawy, 2006 r. - renowacja zewnętrznych elewacji kościoła, naprawa systemu odprowadzenia wody.

Kościół wznosi się na prostokątnym placu położonym w centrum Wołczyna na rynku. Otacza go niewysoki mur z kamieni polnych. Teren bezpośrednio wokół wyłożona są betonem. Dookoła rosną drzewa.

Mury kościoła kamienne. Sklepienia kolebkowe, o obniżonej strzałce (nawa, prezbiterium), kolebkowe z lunetami. Dachy mansardowe. Nad nawą i prezbiterium drewniana więźba storczykowa. Dachy oraz hełm wieży podbite miedzianą i cynkowaną blachą.

Do prostokątnej nawy od wsch. przylega węższe, trójbocznie zamknięte prezbiterium, do którego od północy i południa dostawione są aneksy: zakrystia i składzik. Do nawy od zach. przylega kwadratowa wieża i dwa aneksy, płn. dostępny z zewnątrz, od płn. i płd. kruchty. Węższe prezbiterium wydzielone jest ścianą tęczową. W zach. części nawy chór muzyczny, do którego dobiegają empory wzdłuż ścian nawy. Na empory prowadzą symetrycznie umieszczone pod płn. i płd. ścianą schody, na chór schody w płd. - zach. narożniku.

Dwukondygnacyjna nawa (górną kondygnację stanowią empory) przykryta jest mansardowym dachem, od zach. zamknięta szczytem. Tej samej wysokości prezbiterium jest

trójbocznie zamknięte i oszkarpowane w narożach. Do zach. ściany nawy przylega pięciokondygnacyjna wieża zwieńczona hełmem. W narożniki między nawą a prezbiterium i wieżą wbudowane są parterowe aneksy. Od półn. i półd., na drugiej od zach. osi symetrycznie dostawione są szczytowe kruchty. Od półd. przylega też parterowy aneks.

Elewacje nawy i półd. aneksu podzielone pilastrami. Podwójne pilastry wskazują pierwotną długość kościoła w kierunku wsch. W nawie, na elewacji półn., między pilastrami, w pięciu osiach, okna witrażowe w dwóch kondygnacjach (górne wyższe), w prostych opaskach, w górnych oknach spiętych kluczem. Na drugiej od zach. osi szczytowo ustawiona kruchta, bez artykulacji ścian, z półokrągłym zamkniętym wejściem od półn. Na elewacji półd., na wsch. od analogicznie usytuowanej kruchty parterowy aneks: na trójosiowej elewacji półd. półokrągło zamknięte okna w prostych opaskach. Na ścianie zach. zamknięte łukiem wejście. Narożniki trójbocznie zamkniętego prezbiterium wsparte szkarpami, w górnej części elewacji trzy okrągłe okna witrażowe. Elewacje zakrystii i składu wbudowanych w narożniki między nawą i prezbiterium jednoosiowe, z zamkniętymi łukiem drzwiami (od wsch.) i oknem. Elewacje wieży są jednoosiowe, podzielone profilowanymi gzymsami na 5 kondygnacji. Na każdej znajduje się półokrągło zamknięte okno w prostej opasce z wyjątkiem 4 kondygnacji, gdzie są kwadratowe tarcze zegara. Elewacje ostatniej kondygnacji ujęte są pilastrami. W otworze okiennym umieszczone drewniane żaluzje. Od zach. jest portal głównego wejścia: dwa pilastry na cokółkach, na których oparty jest profilowany gzyms i odcinki belkowania wspierającego przerwany naczółek, w naczółku plakietka, na niej sztukatorski krzyż na konsoli, która jest jednocześnie zwornikiem odcinkowo zamkniętego otworu drzwiowego.

Wyposażenie: ołtarz główny z XX w., z wykorzystaniem fragmentów barokowej dekoracji snycerskiej, rokokowy prospekt organowy, zegar, dzwony.

• Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Wierzbicy Dolnej

Datowanie: 1688 r., ok. 1939 r., lata 90. XX w. - gruntowny remont budynku, w latach 1997 - 1998 wykonano m.in. nowe pokrycie, wymieniono część konstrukcji dachowej.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego jest świątynią poewangelicką. Zbudowany został w 1688 r. z fundacji Melchiora von Studnitz. Około 1939 r. został zrekonstruowany na wzór poprzedniego z nowego materiału, z zachowaniem pierwotnej wieży.

Kościół położony jest w półd. części wsi. Siedlisko kościoła znajduje się po zach. stronie ulicy biegnącej przez wieś, krótszym bokiem do drogi. Od strony półn. graniczy z polną drogą odchodzącą w kierunku zach. do dwóch rozlokowanych symetrycznie w stosunku do niej gospodarstw. Naprzeciwko kościoła (od strony półn.) znajduje się zbiornik przeciwpożarowy. Kościół orientowany, otoczony jest niskim ażurowym (wypełnionym szczeblinami) płotem nakrytym deskowym daszkiem. Główna bramka wejściowa ulokowana jest w półn. - wsch. części ogrodzenia. Stanowi ją dwuskrzydłowa furtka zwieńczona krzyżem z ozdobnym daszkiem w formie szczytu podpartego mieczowaniem, w formie łuku z wyciętymi w narożach sercami. W półd. części siedliska, naprzeciwko prezbiterium, usytuowana jest metalowa dzwonnica. W pobliżu ogrodzenia liczne nasadzenia starodrzewu (lipy, sosny) z usytuowanym naprzeciwko kruchty (od strony zach.) dębem będącym pomnikiem przyrody. W półd. - wsch. części ogrodzenia usytuowane drugie wejście na plac przykościelny prowadzące poprzez furtkę.

Fundament wykonany z ciosanego i łamanego kamienia, nieotynkowany nakryty na całej długości drewnianą deską okapową. Ściany wykonane z drewna sosnowego, konstrukcji zrębowej z węglami łączonymi na zamek, z osłatkami. Wieża oraz zadaszenie nad wejściem na empore konstrukcji słupowej oszalowanej deskami - wieża pionowymi (na zakład), zadaszenie wejścia poziomymi, z dolną deską ozdobnie profilowaną. Konstrukcja wieży wzmocniona ryglami i zastrzałami.

Więźba dachowa nad wieżą dach namiotowy, z krokwiami opartymi na oczepie, pokryty gontem. Nad kruchtą dach dwuspadowy, krokwiowy, oparty na belkach zrębu. Nad nawą i prezbiterium dachy siodłowe, dwuspadowe, o dwóch kalenicach (nad prezbiterium zamknięty trójbocznie), konstrukcja krokwiowa, storczykowa, wzmocniona stolcem. Połączenia konstrukcyjne na zacios, wzmocnione tyblami.

Elewacje ściany zabarwione na czarno preparatem zabezpieczającym drewno przed działaniem szkodników drewna, stolarka drzwiowa w kolorze naturalnego drewna (z wyjątkiem również czarnych drzwi do wieży). Ściany nie szalowane, węgly z osłatkami, otwory okienne w prezbiterium (od strony pld. i wsch.) oraz nawie (od strony pld.). Elewacje dzwonnicy oszalowane deskami, trójkondygnacyjne przedzielone drewnianymi gzymsami, z okrągłymi otworami doświetlającymi górna kondygnację. W elewacji ptn. wejście do łoży nad zakrystią po drewnianych policowych schodach.

Prezbiterium zamknięte trójbocznie, przy nim od strony ptn. zakrystia z łożą kolatorską na piętrze, do której wejście prowadzi z zewnątrz od strony zach. Szersza nawa zbliżona do kwadratu, z kwadratową kruchtą dostawioną od strony pld. i kwadratową wieżą od strony zach. Ptn. część nawy zadaszona - kryje wejście na empore.

Bryła rozczłonkowana, z wysoką trójkondygnacyjną wieżą od strony zach. o nieznacznie pochyłych ścianach zwężających się ku górze, nakryta ośmiobocznym hełmem gontowym zwieńczona cebulastą latarnią pokrytą blachą, z krzyżem i chorągiewką na której widnieje data budowy. Nawa i prezbiterium o ścianach wysokich nakrytych wysokimi dachami pokrytymi gontem o dwóch kalenicach. Dachy dwuspadowe, od strony wsch. nad prezbiterium dach trójspadowy. Połacie dachu w części ptn. nawy i prezbiterium schodzą łagodnie nad zakrystią i zadaszenie wejścia do łoży.

Wyposażenie: nad empore od strony ptn. umocowany fragment pierwotnego stropu z malowaną sceną Sądu Ostatecznego, renesansowo - ludową z XVII w. ujęta w obramienia o motywach okuciowych i dekoracją roślinną. Ołtarz główny późnobarokowy z 1 poł. XVIII w. z rzeźbami aniołków oraz Chrystusa Zmartwychwstałego w zwieńczeniu - w nim rzeźbiona grupa Ukrzyżowania. Barokowa ambona z poł. XVIII w. z malowanymi postaciami czterech ewangelistów i Salvatora Mundi na parapecie oraz Mojżesza, Arona i św. Jana Chrzciciela na parapecie schodów. Organy z pocz. XVIII w. Na chórze muzycznym cztery ludowe zydle z XVIII w. Obraz Zmartwychwstania, barokowo - ludowy z przełomu XVIII - XIX w. Nad empore przy pld. ścianie nawy renesansowe drewniane epitafium z malowanym portretem wotywnym i Ukrzyżowaniem z XVII w., odnowione w 1936 r. W skład wyposażenia świątyni wchodzi również: kielich cynowy z herbem i literami MVS (zapewne fundacji Melchiora von Studnitz) z 2 poł. XVII w., dwie pateny cynowe z cechami miejskimi Wrocławia oraz cztery lichtarze

(dwa z 1681 r. z herbem i literami HBG dwie z poł. XVIII w.). Pod stropem w nawie zawieszono trzy rycerskie kopie.

• **Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej**

Datowanie: 1719 r., lata 70. XX w. wymieniono zniszczony gont dachu nawy i transeptu na nowy, gont pokrywający dachy trzech przybudówek i zakrystii zastąpiono na papę. Wysoki dach wieży w formie ostrosłupa, wymieniono na niski, namiotowy. Obdaszki nad portalami transeptu oraz dach wieży, otrzymały blaszane pokrycie. W trakcie renowacji wieży usunięto narożne, tynkowe boniowanie elewacji oraz dekorację płycinową.

Kościół znajduje się w płn. części wsi, położony jest przy szosie, prowadzącej z Namysłowa do Kluczborka. Działka, na której jest posadowiony, otoczona jest współczesnym ogrodzeniem. W części wsch. i płn., składa się z stalowych elementów rozpiętych pomiędzy betonowymi słupami, w części pld. i zach. wygrodzona jest siatką metalową. Przed elewacją pld. kościoła - dzwonnica, utworzona z trzech murowanych (cegła licowana) słupów (ok. 1920 r.), górą połączonych współczesnym obdaszkiem, pod którym zamocowano dwa dzwony. Słupy, pierwotnie zaopatrzone w tablice pamiątkowe (usunięto je po 1945 r.), spełniały funkcję pomnika pamięci poległym w I wojnie światowej.

Kościół jest orientowany, zwrócony elewacją wsch. w stronę wiejskiej drogi. Elewacja płn. - skierowana w stronę asfaltowej szosy: pld. - w kierunku mieszkalnej posesji. Wieża kościoła po dwukrotnej wymianie hełmu (w 1930 r. i w 1970 r.), w znacznym stopniu utraciła swój dominujący charakter. Ściany konstrukcyjne głównego korpusu kościoła o konstrukcji szkieletowej, której elementy nośne, słupowo - ramowe wykonane z drewna. Wypełnienie konstrukcji z cegieł, wiązanych zaprawą wapienną i otynkowane. Łączenia słupów konstrukcyjnych w większości przypadków przy użyciu drewnianych ćwieków. Część z nich posiada łączenia stalowe. Ściany konstrukcyjne osadzone na murowanym i otynkowanym cokole z cegieł. Wydatny gzyms cokołu elewacji wykonany w tynku. Gzyms wieńczący elewację - drewniany. Ściana wsch. prezbiterium wzmocniona na zewnątrz dwoma narożnymi pilastrami do 1/3 wysokości elewacji. Wewnątrz kościoła ściany otynkowane.

Więźba dachowa nawy i transeptu w konstrukcji drewnianej, płatwiowo - krokwiowej, wzmocnionej kleszczami i mieczami. W wieży konstrukcja więźby drewniana, stolcowo - krokwiowa. Dach korpusu głównego (nawy, prezbiterium i transeptu) pokryty gontem. Dach wieży - blachą; dachy przybudówek kryte papą.

Kościół założony jest na rzucie krzyża łacińskiego z czworoboczną wieżą od zach. Nie wyodrębnione z bryły prezbiterium, zamknięte jest od wschodu trój bocznie. Przy pld. i płn. ścianie korpusu głównego, po obu stronach ramion transeptu - prostokątne przybudówki, z których jedna - płn., pełni funkcję zakrystii, pozostałe to kaplice. Do wnętrza kościoła prowadzą trzy wejścia: główne umiejscowiono w elewacji zachodniej wieży. Wejścia boczne, przelotowe zlokalizowane są w ramionach transeptu, w jego elewacjach płn. i pld.

Bryła prezbiterium - nie wyodrębnione z bryły, zamknięte trój bocznie. Nawa kościoła, prostopadłościenna, skrzyżowana z transeptem. Od zach. prostopadłościenna, czterokondygnacyjna wieża, koroną muru sięgająca niemal do kalenicy dachu nawy. Przy płn. elewacji prezbiterium - prostopadłościenna, niska, parterowa zakrystia, której przestrzennym odpowiednikiem po przeciwnej stronie prezbiterium jest przybudówka południowa (kaplica).

Obie nakryte są dachami dwupołaciowymi. Analogiczne dwie przybudówki znajdują się po obu stronach zach. części nawy. Dach nad prezbiterium i nawą wspólny, dwuspadowy, nad trój bocznym zamknięciem prezbiterium trójpołaciowy. Dach transeptu dwuspadowy, niższy od dachu nawy. Wieża nakryta dachem namiotowym o niskim nachyleniu połaci, nie przekracza wysokości dachu nawy. Zakrystia nakryta dachem dwupołaciowym; przybudówki dachami pulpitowymi.

Elewacja wsch. (prezbiterium) - trzyosiowa, jednokondygnacyjna, o trójbocznym zamknięciu, osadzona na cokole, w którego zwieńczeniu - wydatny, bogato profilowany gzyms. Elewacja zwieńczona uskokowym, wykonanym z drewna gzymsem. Trzy okna zamknięte lukiem pełnym. Elewacja zach. przesłonięta częściowo wieżą. Cokół z gzymsem i gzyms wieńczący - jak w elewacji wsch. Na obu krańcach elewacji okulusy. Elewacja płd. - część główna (prezbiterium i nawa) jednokondygnacyjna, trzyosiowa, po środku transept - tej samej co nawa wysokości, zwrócony na południe trójkątnym szczytem. Każda elewacja transeptu jednoosiowa. Pośrodku ściany szczytowej transeptu - prostokątny, murowany portal w formie pseudoryzalitu, ujętego po bokach zdwojonymi pilastrami. Portal zwieńczony profilowanym gzymsem, nad którym obdaszek. Elewacja płn. - część główna (nawa, transept i prezbiterium) jednokondygnacyjna, trzyosiowa pośrodku transept - z elewacją tej samej co nawa wysokości, zwrócony na północ szczytem. Każda elewacja transeptu jednoosiowa, z tym że okna bocznych elewacji - zamurowane.

Wyposażenie: ołtarz główny pierwotnie ambonowy, sygnowany datą 1729 r. i nazwiskiem fundatora (Jan Lebnar), późnobarokowy. Ambona ołtarzowa usunięta. Tabernakulum nowsze, przeniesione z innego kościoła. W prezbiterium epitafium marmurowe, wmurowane w ścianę wschodnią. Chrzcielnica granitowa - lata 30. XX w.

II. CMENTARZE

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi. Zabytkowe cmentarze z terenu gminy:

- cmentarz ewangelicki w Brynicy, czas powstania - 2 poł. XIX w.;
- cmentarz żydowski w Brzezinkach, czas powstania - 1817 r., nie istnieje;
- cmentarz katolicki w Brzezinkach, czas powstania - ok. 1753 r.;
- cmentarz ewangelicko - augsburski w Gierałcicach - czas powstania - XVI w.;
- cmentarz rzymsko - katolicki w Komorznie przy kościele pw. św. Jadwigi, czas powstania - prawdopodobnie w 1753 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Komorznie przy ul. Głównej, czas powstania - przed II wojną światową;
- cmentarz rzymskokatolicki w Krzywiczynach, czas powstania - prawdopodobnie w 1932 r.;
- cmentarz ewangelicki w Ligocie Wołczyńskiej, czas powstania - 1860 r.;
- cmentarz ewangelicki w Markotowie Dużym, czas powstania - około 1800 r.;

- cmentarz rzymskokatolicki w Skatągach, czas powstania - 29.12.1921 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Szumie, czas powstania - 1931 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Szymonkowie, czas powstania - 1934 r.;
- cmentarz katolicki w Świniarach Wielkich - czas powstania - 1895 r.;
- cmentarz ewangelicko - augsburski, ob. rzymsko - katolicki w Wierzbicy Górnej - czas powstania - XVI w.;
- cmentarz ewangelicko - augsburski, ob. rzymsko - katolicki w Wierzbicy Dolnej - czas powstania - 1880 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Wąsicach ul. Główna, czas powstania - przed 1851 r.;
- cmentarz żydowski w Wołczynie.

- **Cmentarz żydowski w Wołczynie**

Datowanie: 1833 r., 2004 r. - cmentarz uporządkowany i otoczony nowym ogrodzeniem.

Cmentarz żydowski usytuowany jest przy ul. Byczyńskiej. Znajduje się on w odległości 2 km od miasta, przy drodze do Byczyny. Na terenie nekropolii wybudowano dom przedpogrzebowy. Ostatni znany pochówek odbył się w 1913 r. W 1939 r. cmentarz przeszedł na własność Zrzeszenia Żydów w Niemczech. Podczas II wojny światowej, w czerwcu 1943 r. został przejęty przez Gestapo. Hitlerowcy zdewastowali cmentarz.

Zachowały się 33 stojące nagrobki (wykonane z piaskowca i kamienia wapiennego). Najstarszy z nich pochodzi z 1833 r. i należy do Jakoba Josefa Kafila (zm. 14 września 1833 r.). Jest także sześć macew należących do rodziny Ungerów, nagrobki Samuela Dallmana i Handöla Zimmermana. Na płaskich kamiennych tablicach nagrobnych zachowały się typowe zdobienia oraz inskrypcje w językach hebrajskim i niemieckim. Na niektórych nagrobkach znajdują się pozostałości malowań. Być może większa ilość macew leży pod warstwą ziemi. Brak informacji o jakichkolwiek masowych grobach na cmentarzu.

Teren jest w całości ogrodzony murem. Granice nekropolii nie są dokładnie określone. Wejście przez otwartą bramę znajduje się od strony drogi publicznej. W bezpośrednim sąsiedztwie pola uprawne. Teren uporządkowany, zarośnięty drzewami i zaroślami.

- **Piramida w Rożnowie**

Datowanie: 1780 r.

Piramida usytuowana jest pomiędzy domami obok kościoła fil. pw. św. Piotra i Pawła. Grobowiec wzniesiony przez członków rodu von Ebenów. Inicjatorem powstania budowli był prawdopodobnie generał armii pruskiej Carl Adolf August Freiherr von Eben und Brunnen, projekt piramidy wykonał Carl Gotthard Langhans. Forma, jaką jej nadano, ma związek z ówczesną fascynacją starożytnym Egiptem, jakiej ulegli Europejczycy w XVIII w. Wzniesiony grobowiec jest miniaturą egipskich piramid. Zakładano, że specyficzna aura budowli o takim kształcie sprawi, że po śmierci ich ciała ulegną mumifikacji. Do 1932 r. w piramidzie pochowano 27 członków rodu, a jedno z dzieci leżało w tym niezwykłym mauzoleum we własnym białym wózecku. Spokój grobowca został naruszony w 1945 r. Najpierw żołnierze

Armii Czerwonej splądrowali trumny, potem bezczeszczenia zwłok dopuszczali się Polacy. Obiekt ogrodzony, uporządkowane wewnątrz piramidy, wpisany jest do rejestru zabytków.

Czterosienna piramida murowana z cegły, wysokość 8 m ze ściętym stożkiem, z wejściem ujętym pilastrami, zwieńczony profilowanym gzymsem, nad wejściem kamienna tumba z kartuszami herbowymi.

III. ZESPOŁY DWORSKIE ZAŁOŻENIA DWORSKO/PAŁACOWO - PARKOWO - FOLWARCZNE

• Zespół dworsko- folwarczny w Brunach

Datowanie: 1 ćw. XIX w., 2 poł. XIX w., 1 poł. XX w.

Zespół usytuowany jest na płd. - wsch. krańcu wsi, od półn. ograniczony szosą z Jakubowic do Wołczyna, od wsch. sąsiaduje z łąkami nad bezimiennym ciekim oraz polami uprawnymi, od płd. - zach. ograniczony drogą polną, biegnącą równoległe do szosy, od zach. zabudowania folwarczne.

Zespół składa się z trzech zasadniczych części: rezydencjonalnej - obejmującej teren dawnego parku dworskiego z dworem, gospodarczej- obejmującej podgórze folwarczne, dawny sad z ogrodem przy dawnej kolonii mieszkalnej. Zespół jako całość położony na planie prostokątnym, o kompozycji geometrycznej, zwartej. Oś kompozycji dawnego parku (dziś już słabo czytelna) o przebiegu półn. - zach./półd. - wsch., na zamknięciu której położony jest budynek dworu. Oś kompozycji podwórza folwarcznego o przebiegu półd. - zach./półn. - wsch. pokrywa się z przebiegiem drogi wewnętrznej podwórza folwarcznego. Osie kompozycji są głównymi osiami widokowymi zespołu. Dominantą w zespole są dziś dwukondygnacyjne budynek spichlerza i dawny budynek mieszkalny (ob. biurowy). Kiedyś dominantą była nieistniejąca dziś gorzelnia. Wnętrze urbanistyczne o charakterze krajobrazowym w części rezydencjonalnej i architektonicznym w części gospodarczej. Podłoga urbanistyczna lekko opadająca w kierunku półn. Stanowią jej parter parkowy i ogrodowy, rozległe trawniki, wody stawów, drogi i place gruntowe i utwardzone.

Stan zachowania zespołu jako całości jest dobry. Nadal czytelna jest pierwotna kompozycja zespołu z układem osiowym oraz podziałem na trzy części. W części rezydencjonalnej największe zmiany zaszły w parku w bezpośrednim otoczeniu dworu, które zostało pozbawione pierwotnej roślinności, zaorane i zamienione na pole uprawne. Pozostała część parku jest dziś w stosunkowo dobrze zachowana, drzewa wymagają jednak wykonania cięć pielęgnacyjnych. Dwór choć w niewielkim stopniu przebudowany, jest dziś w bardzo złym stanie technicznym - został skreślony z rejestru zabytków. Na terenie dawnego sadu powstało dziś kilka nowych budynków związanych z obecną działalnością spółdzielni. Największe zmiany dotyczą podwórza folwarcznego, gdzie zachowała się tylko część przedwojennej zabudowy gospodarczej. Większość z tych budynków zostało gruntownie przebudowanych. W miejscu nieistniejących budynków powstały nowe zabudowania, które zachowały pierwotny układ w postaci dwóch ciągów budynków. Większość budynków mieszkalnych dawnej kolonii, zostało gruntownie przebudowanych.

• Zespół dworsko - folwarczny w Brynicy

Datowanie: XIX/XX w.

Zespół jest przestrzennie odizolowany od zabudowań gospodarczych i znajduje się na płn. krańcu wsi po zach. stronie szosy. Zespół składał się z trzech zasadniczych elementów bezpośrednio ze sobą sąsiadujących: części rezydencjonalnej (niewielki park, dwór, spichlerz, gazon z zajazdem przed fasadą dworu i spichlerza, dwa budynki w obrębie parku), części gospodarczej (podwórze folwarczne z zabudowaniami inwentarskimi, stodołą i kiedyś także gorzelnią), kolonii mieszkalnej robotników folwarcznych (domy mieszkalne z chlewikami usytuowane poza obrębem parku i podwórza).

Układ przestrzenny zespołu dworsko - folwarcznego został znacznie przekształcony po 1945 r. W obrębie części rezydencjonalnej zachował się stary dwór i spichlerz (w bardzo złym stanie technicznym), rozebrane zostały dwa inne budynki położone w parku oraz dom robotników folwarcznych (?) położony poza płn. granicą parku przy drodze do dawnego folwarku Ellguth, zachował się stary mur otaczający park (rozebrany częściowo od strony pd. wsch.). W obrębie podwórza rozebrane zostały budynki gospodarcze i inwentarskie, zachowały się tylko relikty przedwojennej zabudowy- silosy, transformator, bez większych przekształceń zachowały się obiekty tworzące niewielką kolonię mieszkaniową robotników folwarcznych.

• Dwór w Brynicy nr 10

Datowanie: 1 poł. XIX w.

Dwór usytuowany jest na pld. krańcu parku, po płn. - zach. stronie terenu dawnego podwórza. Elewacjami szczytowymi ustawiony na linii pld. wsch. - płn. zach., fasadą skierowany na pld. - zach. podwórza, elewacją tylną na płn. - wsch. - do wnętrza parku. W pobliżu dworu, po jego zach. usytuowany jest spichlerz.

Ściany z cegły na ceglany cokole, otynkowane; ściany wewnętrzne z cegły, drewniane oraz szkieletowe (mur pruski). Więźba dachowa jętkowa, w dolnej partii poddasza zabudowana ścianami i sufitem pomieszczeń mieszkalnych, wsparta płattwiami i stolcami. Dach kryty dachówką karpiówką układaną podwójnie. Okna - krosnowe i ościeżnicowe, wielopolowe, otwory okienne w kształcie stojących prostokątów, prosto zamknięte.

Drzwi zewnętrzne w fasadzie ramowo - płycinowe, dwuskrzydłowe podwójne z wewnętrznymi skrzydłami i częściowo przeszklonymi, na taras nad gankiem jednoskrzydłowe ramowo - płycinowe częściowo oszklone i w drewnianej ościeżnicy, drzwi w elewacji tylnej jednoskrzydłowe drewniane z nadświetlem.

Budynek na rzucie prostokąta, podpiwniczony, jednokondygnacyjny z dwupoziomowym poddaszem w dolnym poziomie o charakterze mieszkalnym, nakryty dachem dwuspadowym o stromym nachyleniu połaci, w których równomiernie rozmieszczone okna powiekowe (tzw. wole oczka). Prostopadłościenna bryła obiektu urozmaicona wystawką w fasadzie i kolumnowym gankiem niosącym niewielki taras, do elewacji szczytowej pld. - wsch.

Elewacja frontowa (pld. - zach.) - parterowa z piętrową wystawką, symetryczna, dziewięcioosiowa, na osiach bocznych otwory okienne, oś symetrii zaakcentowana kolumnowym gankiem osłaniającym główne drzwi wejściowe oraz wystawką poprzedzoną tarasem, z drzwiami wyjściowymi na taras. Naroża elewacji nieznacznie wysunięte przed lico

ściany w formie płytkich pseudoryzalitów - zdobione boniowaniem. Krawędzie wystawki flankowane kanelowanymi zdwojonymi pilastrami. Naczótek wystawki - trójkątny, obwiedziony profilowanym gzymsem. Po dwóch bokach wystawki w połaci dachu rozmieszczone symetrycznie dwa wole oczka. Elewacja tylna (płn. - wsch.) - jednokondygnacyjna, jedenastoosiowa ze śladami przemurowań pierwotnych otworów okiennych i drzwiowych, na narożach zdobiona boniowaniem jak elewacja frontowa, zwieńczona gzymsem podokapowym. Elewacja szczytowa płd.- wsch.- dwukondygnacyjna z partią szczytową odciętą szerokim gzymsem, czteroosiowa, częściowo przysłonięta wtórnie dostawioną przybudówką, na narożach zdobiona boniowaniem. Elewacja szczytowa płn. - zach. - dwukondygnacyjna, gzyms i boniowanie jak w elewacji pd. wsch., otwory okienne parteru częściowo przemurowane.

Wyposażenie: w piwnicy zachowany zbiornik wodny z filtrem-prawdopodobnie z lat 30. lub 40. XX w., w dawnej toalecie - porcelanowa spłuczka.

• Zespół pałacowo - parkowo - folwarczny w Gierałcicach nr 28

Datowanie: XIX- XX w.

Zespół usytuowany jest wewnątrz wsi po zach. stronie szosy. Składa się on z trzech podstawowych elementów: części rezydencjonalnej (pałac, park, teren dawnych ogrodów), części gospodarczej (podwórze folwarczne z rządcówką, budynkami inwentarskimi i gospodarczymi oraz budynek gospodarczy usytuowany poza podwórzem) oraz części mieszkalnej (położony w sąsiedztwie podwórza i parku dom przebudowany z owczarni i dom, ob. w ruinie, oddalone na płn. wsch. od zespołu budynki mieszkalno - gospodarcze).

Obecny układ przestrzenny zespołu wykształcił się na przestrzeni XIX w. Tworzące go budynki powstały w 1 i 2 poł. XIX w oraz na pocz. XX w. Pałac zbudowany w 1 poł. XIX w. (?) został przekształcony w 1910 r. Pierwotny park w obecnym miejscu mógł zostać założony już pod koniec XVII w. gdyż wiek najstarszych drzew został oszacowany na około 300 lat. Obecny park pochodzi z poł. XIX w.(wiek drzew ok. 150 lat) i został założony wg kryteriów parku krajobrazowego, poddany został przekształceniom w pocz. XX w., równoległe z przebudową pałacu. W obrębie podwórza folwarcznego najstarszym budynkiem jest spichlerz, pochodzący z pocz. XIX w. W tym samym czasie co spichlerz wzniesiona została zapewne rządcówka, zmodernizowana i przekształcona w czasie istnienia PGR. Do najpóźniej zbudowanych obiektów w podwórzcu należą: magazyn, zajezdnia kolejki polowej, obora oraz stodoła i dom. Wszystkie te obiekty wzniesione zostały w 1 i 2 ćw. XX w. Oddalony od podwórza dom robotników folwarcznych z budynkiem gospodarczym pochodzą prawdopodobnie z 2 poł. XIX w. Możliwe, iż pierwotnie były to budynki inwentarskie.

Układ przestrzenny zespołu zachowany, czytelny. Park po 1945 r. poddany został przekształceniom, w jego obrębie wydzielony został ogródek jordanowski, założone wybetonowane drogi wewnętrzne przy pałacu, założony płot z siatki drucianej. Zachowały się okazy starodrzewia (m. in. graby, dęby, sosna czarna), pałac utrzymany w dobrym stanie technicznym, obiekty w podwórzcu folwarcznym poddane zostały częściowym przeróbkom przez co zatraciły pierwotne cechy (rządcówka, obora, wiata, dom). Nie zachowały się ogrody dworskie (częściowo mają charakter nieużytków a częściowo przekształcone na pole uprawne).

• Zespół pałacowo - parkowy i folwarczny w Komorznie

Datowanie: XIX w., pocz. XX w.

Rozległy zespół rozciąga się w zach. części wsi. Zespół złożony z: części rezydencjonalnej, części gospodarczej (dwa podwórza folwarczne oraz wolnostojąca dawna gorzelnia), kolonii mieszkaniowej robotników folwarcznych, leśnych i tartacznych, tartaku.

Rezydencjonalna część zespołu i sąsiadujące z nią główne podwórze folwarczne ukształtowane zostały w oparciu o dwie wspólne osie kompozycyjne, z których dłuższa rozwinięta jest na linii ptn. zach. - pld. wsch. a krótsza na linii ptn. wsch. - pld. zach. Dłuższa oś kompozycyjna stanowiąca również oś widokową, biegnie od wsch. krańca parku wzdłuż kanału wodnego, przecina wewnątrz pałacu i dziedzińca przed jego elewacją frontową a następnie przebiega przez podwórze folwarczne sięgając budynku dawnej stajni zamykającej przestrzeń podwórza od zach. Krótsza oś kompozycyjna przebiega na granicy między częścią rezydencjonalną a podwórzem folwarcznym i pokrywa się z drogą dojazdową do zespołu przebiegającą przez dwie ozdobne bramy usytuowane na pld. i ptn. krańcu dziedzińca pałacowego i prowadząca dalej na ptn. w kierunku dawnej gorzelni, za którą zamienia się w drogę śródpólną. Dominantą kompozycyjną i architektoniczną stanowi pałac, będący swego rodzaju zwornikiem między częścią rezydencjonalną i częścią gospodarczą zespołu.

Układ przestrzenny zespołu dobrze zachowany. Czytelny park w stylu Ludwika XIV zachował szereg stylowych cech jest jednak obecnie zaniedbany, m.in. wycięto częściowo białe buki. Nie zachowała się oranżeria i dom ogrodnika, częściowo rozebrany mur ogrodów przy dawnej gorzelni. Gorzelnia w złym stanie technicznym. Częściowo nieużytkowana oficyna całkowicie zniszczona przebudową na blok mieszkalny. Domy mieszkalne pracowników folwarku i tartaku zachowały wiele pierwotnych cech, częściowo zmodernizowane.

• Zespół pałacowo - parkowy i folwarczny w Krzywiczynach

Datowanie: k. XVIII w. do pocz. XX w.

Założenie usytuowano w środkowej części wsi po zach. stronie drogi z Wołczyna do Komorzna. Od pld. poprzez park graniczy z polami uprawnymi, podobnie od zach. Od ptn. sąsiaduje z kościołem i dalej zabudową wiejską, od wsch. ograniczone przez drogę wiejską. Na ptn. wsi po zach. stronie drogi do Komorzna usytuowany jeden z folwarków. W skład założenia wchodzi pałac, park pałacowy i podwórze folwarczne.

Pałac usytuowany w ptn. - wsch. części parku, elewacją frontową zwrócony do wnętrza podwórza, elewacją tylną w stronę parku na wsch. Pałac należy do najstarszych obiektów założenia. W przeszłości nazywano go zamkiem. Pałac zbudowany został w ok. 1780 r. w stylu późnego baroku i klasycyzmu częściowo na starych kolebkowych piwnicach i fundamentach.

Park otacza pałac od wsch. i pld. oraz rozciąga się w części pld. założenia. Granice parku od wsch. od zach. wyznacza ceglany mur. Od ptn. ogranicza go płot z siatki drucianej i zabudowa podwórza, stodoła oraz garaże. Od pld. park ograniczony płotem z siatki drucianej. W części pld. - wsch. usytuowana prywatna posesja z ogrodem i zabudowaniami Inwentarskimi. Park pałacowy powstał również z końcem XVIII w. Drzewa w parku

pozostawiono w formie naturalnej swobodnie rozrośniętej. Znajduje się tu grupowe układy jedno i wielogatunkowych drzew w luźnej kompozycji przestrzennej, klomby składające się z drzew oraz Jedna aleja klonowa znajdująca się w szczątkowym stanie. Można wnioskować, że ilość alei w pierwotnym założeniu parkowym była większa - obecnie uległy one zniszczeniu. Park w dużej mierze zatracił cechy stylowe poprzez zniszczenie ścieżek, alei, użytkowanie polany widokowej jako boiska, wycięta część drzew. Przed pałacem odnotowano syngieltonowy układ 2 egzemplarzy dębu oraz grupę 3 egzemplarzy lipy. Wśród drzew najwięcej jest klonu pospolitego, obok gatunkami dominującymi jest grab pospolity i lipa drobnolistna. Gatunki iglaste reprezentują cyprysiki i żywotniki olbrzymie. Najstarszymi drzewami są dęby szypułkowe. Od zach. park kiedyś graniczył z ogrodami a za murem usytuowane były szklarnie i sad.

Podwórze folwarczne zajmuje płn. i płd.- zach. część założenia. Zabudowa gospodarcza rozrzucona, cztery obiekty znajdują się w części graniczącej z pałacem i parkiem - oddzielone od płn. zabudowy drogą wjazdową na teren założenia, od zach. ograniczona drogą wewnętrzną. Prostokątny dziedziniec przedpałacowy zabudowany od płd. - stodoła i garaż, od zach. garaż i rządcówka, od płn. ograniczony drogą, od wsch. zamknięty pałacem.

Ogrodzenie pochodzi z ok. poł. XIX w. i częściowo z pocz. XX w. Większość zabudowy podwórza folwarcznego datuje się na XIX w. Oborę ze spichlerzem można nawet zadatować na XVIII/XIX w. Dwie obory ze sklepieniami krzyżowymi pochodzą z k. XIX w., podobnie domy mieszkalne robotników folwarcznych. Rządcówka została zbudowana ok. poł. XIX w., stodoły oraz obora zbudowane zostały na pocz. XX w.

• Zespół dworsko folwarczny w Rożnowie

Datowanie: 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

Zespół zlokalizowany jest w płn. - wsch. części Rożnowa, zajmuje większą część wsi. Zespół położony jest po płn. stronie lokalnej drogi biegnącej przez wieś. Zasadnicza część założenia położona jest na płn. brzegu niewielkiego, bezimiennego ciek, na którym położonych jest kilka stawów. Założenie od płn. - wsch. otoczone polami uprawnymi, od płd. i częściowo od zach. i płn. - wsch. sąsiaduje z zabudowaniami wiejskimi. Główne wjazdy prowadzą do zespołu od płd. od strony lokalnej drogi biegnącej przez wieś.

Zespół założony jest na planie prostokątnym, o kompozycji geometrycznej - rozproszony. Zespół jako całość składa się z dwóch wyraźnie oddzielających się części: wsch. obejmującej teren parku krajobrazowego z dworem oraz tzw. wsch. i płn. podwórze folwarczne i zachodniej obejmującej teren tzw. zach. podwórza folwarcznego oraz teren niewielkiego parku znajdującego się pomiędzy dawnym majątkiem, a kościołem pw. św. Trójcy. Na płn. od zach. podwórza folwarcznego w odległości około 400 m na płn. położony jest dawny folwark Luisenhof. Oś kompozycji zespołu o przebiegu wsch. - zach. Na jej przedłużeniu w części wsch. położony jest budynek dworu, wzdłuż osi biegnie lokalna droga, łącząca wszystkie części wsch. i zach. zespołu (dawne majątki Nieder i Ober Rosen). Oś kompozycji zespołu jest zarazem osią symetrii wsch. o podwórza folwarcznego, a zarazem główną osią widokową założenia. Dominantą we wsch. części zespołu obejmującej park z dworem oraz wsch. podwórze folwarczne jest dziś budynek obory z metalową konstrukcją turbiny powietrznej na dachu. Niegdyś rolę tę pełnił budynek dworu lub gorzelnia.

W pozostałych częściach zespołu brak wyraźnej dominanty. Wnętrze urbanistyczne ma charakter mieszany krajobrazowo - architektoniczny w części wsch., natomiast w części zach. obejmującej, głównie tzw. zach. podwórze o przewadze architektury. Podłoga urbanistyczna, opadająca w kierunku płd. do doliny niewielkiego bezimiennego ciek. Stanowią ją przede wszystkim rozległe trawniki, drogi bite i utwardzone wnętrza zespołu, parter parkowy oraz wody stawów założonych na bezimiennych ciekach.

Zespół jako całość zachował się w stanie dość dobrym. Zachował się pierwotny osiowy układ zespołu oraz rozmieszczenie budynków z podziałem na części gospodarcze (podwórza). Park krajobrazowy zachowany jest w stosunkowo dobrym stanie. Drzewostan był na bieżąco pielęgnowany. Część drzewostanu pochodzi z nasadzeń po 1945 r. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zatarciu uległ pierwotny układ komunikacyjny parku. Staw w płd. części zespołu uległ znacznemu powiększeniu na przełomie lat 60./70. W tym samym czasie zostały również wykopane dodatkowe zbiorniki wodne (stawy) wzdłuż całej pd. granicy zespołu na bezimiennym cieku wodnym. Poszczególne części zespołu zachowały w większości swój pierwotny charakter i układ. Największe przekształcenia zaszły na obszarze dawnego ogrodu warzywnego pomiędzy wsch. i zach. podwórzem folwarcznym. Na terenie tym wybudowano nową dużą oborę, garaże oraz częściowo zamieniono na wybieg dla zwierząt. Zatarły został pierwotny charakter obszaru na płd. od wsch. podwórza folwarcznego, gdzie znajdowały się zabudowania gospodarcze. Nie wiadomo jednak czy zmiany te zaszły przed czy po 1945 r. (np. w trakcie wykopywania stawów). Większość budynków należących do zespołu była po 1945 r. modernizowana i zmieniła swoje pierwotne przeznaczenie. Stan techniczny większości budynków jest dość dobry.

• **Dwór, ob. ruiny dworu w Roźnowie nr 1**

Datowanie: 1 poł. XIX w. ?, ok. poł. XIX w., 1860 r. ?

Dwór usytuowany jest w centrum dawnego założenia folwarcznego, zlokalizowanego we wsch. wsi części Roźnow. Założenie to składa się z podwórza folwarcznego w części zach. oraz rozległego parku w części wsch.

Budynek dworu wzniesiony z cegły, na ceglonym fundamencie. Ściany z zewnątrz i od wewnątrz otynkowane. Stropy drewniane belkowe z podsufitką trzciniową oraz częściowo (nad piętrem w części wieżowej) z płyt betonowych na belkach stalowych. Więźba dachowa krokwiowa i krokwiowo - jętkowa, w której jętki dodatkowo podparte w osi płatwią spoczywającą na rzędzie stoicy. Dach kryty dachówką karpiówką pojedynczo w rybią łuskę. Dach wieży kryty papą. Okna drewniane skrzynkowe podwójne.

Budynek na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu z wtórnie dobudowaną wieżą do wsch. krańca elewacji płd. Budynek trójtraktowy, z trzema pomieszczeniami w każdym trackie. Obecnie główne wejście zlokalizowane na osi elewacji płn., które przez niewielką sień, prowadzi do centralnie usytuowanego pomieszczenia z klatką schodową, którego naroża wytyczają lokalizację czterech, symetrycznych, masywnych trzonów kominowych. Główną osią budowli wsch. - zach. podkreślają dwa salony: z wykuszem od zach. i z drewnianą werandą od wsch. Wieża na rzucie kwadratu, dwutraktowa z pojedynczym pomieszczeniem na każdej kondygnacji traktu wsch. oraz łazienką i boczną klatką schodową w trakcie zach.

Budynek parterowy, podpiwniczony, z wysoko podniesionym parterem i wysokim mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z dwoma symetrycznie osadzonymi facjatami i czterema, symetrycznie osadzonymi w obu połaciach, trzonami kominowymi. Szczyty budynku oraz szczyty facjat przesłonięte murowanymi schodkowymi attykami zdobionymi, gotyckimi w formie, murowanymi i tynkowanymi pinaklami i obeliskami w narożach. Wieża, wyższa od korpusu dworu, piętrowa z niskim poddaszem o przeznaczeniu magazynowym, nakryta płaskim dachem pulpitowym maskowanymi masywnymi płycinowymi attykami zdobionymi parą symetrycznie osadzonych pinakli na osi oraz obeliskami w narożach.

Na osi elewacji zach. ryzalit przechodzący w partii poddasza w facjatę. W partii parteru na osi ryzalitu głęboki wykusz kwiatowy. W partii parteru na osi elewacji wsch. drewniana weranda, wzniesiona na masywnej murowanej podmurówce, przepruta odcinkowo sklepieniem otworami, nakryta dachem pulpitowym. Elewacja płn. symetryczna, na wysokim cokole wysuniętym, parterowa z poddaszem, siedmioosiowa. Elewacja zach. symetryczna, na wysokim cokole, parterowa, pięcioosiowa, z ryzalitem, na którym wykusz na kroksztynach z wielkim oknem. Elewacja wsch. symetryczna. na wysokim cokole, parterowa, siedmioosiowa, z trójosiową facjatą na osi przesłoniętą schodkową attyką o identycznych podziałach i ornamentyce jak w elewacji zachodniej.

Z oryginalnego wyposażenia dwóm zachowała się większość drzwi, okien i okiennic, wnęka na kwiaty w wykuszu zach., schody z balustradami zarówno główne jak i boczne w wieży, zdobienia werandy oraz niewielki fragment polichromii w kształcie rozety z motywami palmet, na suficie w salonie płn. - wsch.

• Zespół dworsko - folwarczny w Świniarach Wielkich

Datowanie: 1 poł. XVIII w., 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

Zespół położony jest w zach. części wsi, na zach. od rozwidlenia dróg. Zespół od płn. ograniczony jest przebiegiem drogi do Szymonkowa, od wsch. sąsiaduje z zabudowaniami wiejskimi, od płd. ogranicza go droga prowadząca do Wierzbicy Dolnej, a od zach. sąsiaduje z polami uprawnymi i cmentarzem wiejskim. Główny wjazd do wnętrza zespołu prowadzi dziś od płd. od strony drogi do Wierzbicy Dolnej. Drugi wjazd prowadzi od płn. (na zach. od kościoła) od strony drogi do Szymonkowa.

Zespół składa się z dwóch zasadniczych części: rezydencjalnej - obejmującej park krajobrazowy z dworem oraz gospodarcze - składającej się z podwórza folwarcznego i zabudowy mieszkalnej. Zespół założony na planie prostokątnym. Oś kompozycji w parku o przebiegu płn. - płd. Pokrywa się ona z aleją dojazdową prowadzącą do dworu. Oś kompozycji jest zarazem główną osią widokową. W części gospodarczej oś kompozycji o przebiegu płn. - płd., na której położony jest budynek rządcówki, obory na płd. i gorzelni na płn. Jest to zarazem oś symetrii podwórza folwarcznego. Dominantą w części rezydencjalnej jest budynek dworu, natomiast w części gospodarczej budynek dawnej gorzelni. Wnętrze urbanistyczne o charakterze krajobrazowym w części rezydencjalnej z wyraźną przewagą zieleni. W części gospodarczą wnętrze o charakterze architektonicznym. Podłoga urbanistyczna wklęsła stanowią ją parter parkowy, trawniki drogi bite i gruntowe wewnątrz dziedzińca oraz ogrody warzywno - kwiatowe.

Stan zachowania zespołu jako całości jest średni. Zachował się pierwotny osiowy układ zespołu z większością starej zabudowy gospodarczej. W złym stanie technicznym znajduje się ogrodzenie murowane otaczające park od płn. i zach. Zachowały się dawne bramy wjazdowe do zespołu. Stan techniczny większości budynków gospodarczych i mieszkalnych jest dość dobry. W najgorszym stanie technicznym jest budynek dworu oraz dawnej gorzelnii. Budynki te są zawilgocone.

- **Zespół pałacowo - parkowy i folwarczny w Wierzbicy Górnej**

Datowanie: k. XVIII w., XIX w., pocz. XX w.

We wsi znajdują się 3 części majątku. Zasadnicze podwórze 1 (Mittelhof) - usytuowane w środkowej części wsi, za linią kolejową, po wsch. stronie drogi wiejskiej; 2 podwórze folwarczne (Oberhof) - na płn. wsi, usytuowane po zach. stronie drogi; 3 podwórko - na pld. niewielki folwarczek nazywany przed 1945 r. kolonią Tanneberg. Główna część założenia folwarczno - pałacowego składa się z części pałacowo - parkowej, podwórza folwarcznego, gorzelnii i obiektów przygorzelnianych oraz kolonii domów mieszkalnych robotników folwarcznych.

Główna część pałacowo - parkowa zajmuje pld. - zach. część założenia, od zach. ograniczona drogą wiejską, od płn. drogą przez podwórze, od wsch. opiera się o drogę lokalną. Pałac zwrócony frontem ku płn., elewacja tylną zwrócony na pld. w stronę parku. Założony na rzucie prostokąta, parterowy, podpiwniczony obszernymi piwnicami sklepionymi kolebkowo. Nakryty wysokim mansardowym dachem, pierwotnie krytym dachówką obecnie eternitem falistym.

Podwórze folwarczne zajmuje płn. i wsch. część założenia, położone po płn. stronie drogi przecinającej podwórze z zach. na wsch. i głównej bramy wjazdowej na teren założenia. Rozlokowane na rzucie prostokąta, od pld. niezabudowane i otwarte w stronę pałacu. Krótszymi bokami zwrócone na zach. na drogę wiejską oraz na wsch. w stronę nowych obór i pól. Od płn. łączy się z zabudową wiejską. Wnętrze podwórza przedzielone z płn. na pld. ciągiem budynków. Tworzą go ob. biuro Spółki, w którym prawdopodobnie mieściło się w nim mieszkanie rządcy bądź inspektora. Obok mieściła się pralnia, ob. magazyn podręczny. Do tych obiektów od płn. przylega obiekt prawdopodobnie wozowni, w którym się mieszczą magazyny podręczne i nawozów. Zach. pierzeja podwórza opiera się o drogę wiejską. W niej usytuowana główna brama wjazdowa ujęta w masywne słupki ceglane, pokryte pasowym boniowaniem, z architektonicznym zwieńczeniem. Skrzydła bramy wykonane z metalowych prętów. Obok bramy usytuowana stajnia koni roboczych, ob. chlewiki i magazyn.

Kolonia domów mieszkalnych robotników folwarcznych składa się z trzech domów usytuowanych po zach. stronie drogi wiejskiej naprzeciwko bramy wjazdowej na teren założenia. W jednym z nich - nr 52, mieści się obok mieszkańca punkt filialny Biblioteki Miejsko - Gminnej w Wołczynie. Naprzeciwko bramy - czworak nr 54a.

Podwórze folwarczne- usytuowane na płn. wsi, po zach. stronie drogi wiejskiej. W przeszłości było częścią majątku Reiszwitzów. Założone na rzucie prostokąta, dłuższymi bokami skierowane na drogę na wsch. oraz na zach. w stronę pól uprawnych. Krótszymi

bokami ustawione na linii półn. - półd. Brama wjazdowa znajduje się w środku ściany wsch. Obecnie zachował się w tej ścianie tylko dom mieszkalny nr 4a, w którym mieszczą się mieszkania i biuro Spółki. Brama wjazdowa o konstrukcji stalowej. Półd. pierzeję tworzą budynek kuźni i stolarni, ob. magazyn szkła. Obok nowe garaże i warsztaty na miejscu starego budynku inwentarskiego. W zach. zwartej ścianie podwórza usytuowany obiekt stajni. Do elewacji północnej stajni przylega obiekt ob. magazynu, za nim stodoła, ob. również magazyn materiałów budowlanych. Od półn. podwórze uzupełnia nowy budynek magazynowy. Podwórze z tej strony oraz od półn. - wsch. zamknięte ceglany murem. Na zach. od podwórza rozciąga się wybetonowany plac na materiały budowlane.

Folwark - Kolonia Tanneberg - usytuowany na półd. skraju wsi, po zach. stronie drogi na granicy z obszarami leśnymi należącymi do majątku w Wierzbicy Górnej. Obecnie istnieją trzy domy mieszkalne z niewielkimi budynkami gospodarczymi przynależącymi do nich. Oprócz budynków mieszkalnych znajdował się we folwarku obiekt inwentarsko - magazynowy, który został rozebrany ok. 15 lat temu, zamykał podwórko od półn. Obiekty we folwarku zbudowane zostały w 1 ćw. XX w.

IV. PARKI

Zabytkowe parki z zachowanym układem alejek i ścieżek w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Spośród obiektów cennych kulturowo, a posiadających również duże walory przyrodnicze i krajobrazowe są parki. W gminie Wołczyn, w ponad połowie sołectw i mieście Wołczyn znajdują się parki objęte ochroną konserwatorską i wpisane do rejestru zabytków:

- Brzezinki - park podworski, krajobrazowy z aleją, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Duczów Mały - park krajobrazowy, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Duczów Wielki - park przypałacowy, czas powstania k. XIX w.;
- Gierałcice - park krajobrazowy - naturalistyczny, czas powstania prawdopodobnie k. XVII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Komorzno - park barokowy - klasycystyczny, krajobrazowy, czas powstania prawdopodobnie 1846 r., wpisany do rejestru zabytków;
- Krzywiczyny - park krajobrazowy - naturalistyczny, czas powstania prawdopodobnie k. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Rożnów - park krajobrazowy, czas powstania prawdopodobnie pocz. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Skałagi - park krajobrazowy w stylu angielskim, XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Świniary Wielkie - park krajobrazowy, czas powstania 1 poł. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wąsice - park z aleją dojazdową, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wierzbica Dolna - park podworski, naturalistyczny, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wierzbica Górna - park barokowy - klasycystyczny z elementami parku krajobrazowego, przypałacowy, czas powstania prawdopodobnie 1791 r., wpisany do rejestru zabytków;
- Wołczyn - park miejski, czas powstania nieustalony, wpisany do rejestru zabytków.

V. UKŁADY PRZESTRZENNE MIASTA I GMINY

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to więc miejskie układy urbanistyczne i wiejskie - ruralistyczne, zespoły zabudowy sakralnej (kościół z cmentarzami przykościelnymi) czy rezydencjonalnej (zespoły pałacowo - folwarczne z ogrodami i parkami), cmentarza i inne.

W wypadku układów szczególnie cennych opieka nad nimi powinna zmierzać do zachowania i ucytelnienia historycznego układu przestrzennego oraz do konserwacji jego głównych elementów - tworzących go obiektów, także przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych i układów zieleni zabytkowej. Należy dążyć do utrzymania historycznych podziałów własnościowych i sposobów użytkowania gruntów.

W pozostałych wypadkach należy dążyć do zachowania podstawowych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, podziałów geodezyjnych i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych.

W gminie Wołczyn dominują obszary otwarte. Jednostki osadnicze, które stanowią stosunkowo zwarte zespoły zabudowy i przeważnie harmonijnie wpisują się w krajobraz. Wiele wsi w gminie Wołczyn posiada formy (sylwety) o wysokich walorach krajobrazowych, o stosunkowo dobrze zachowanych układach ruralistycznych, z licznymi zabytkami. Duża część zabytkowej zabudowy gminy jest zdewastowana oraz wymaga natychmiastowych działań remontowo - ochronnych. Krajobraz gminy jest zróżnicowany i w dużej części atrakcyjny, z wieloma wyróżniającymi się elementami, które wymagałyby szczególnej ochrony. Ponadto gmina Wołczyn jest stosunkowo bogata pod względem występowania elementów wzbogacających krajobraz tzn. szpalerów przydrożnych, kęp śródpolnych, zieleni towarzyszącej itp. Najbardziej atrakcyjna pod względem krajobrazowym jest płn. część gminy oraz pld. leżąca w obszarze parku krajobrazowego i obszaru chronionego krajobrazu. Umiarkowanie atrakcyjna - część środkowa. Miejscowości tworzą układ koncentryczny wzdłuż dróg, promieniście rozchodzących się z miasta. Na zabudowę poszczególnych wsi w przeważającej części składają się zagrody będące składnikiem małych i średnich indywidualnych gospodarstw rolnych. Uzupełnieniem jest zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna i zabudowa wielorodzinna związana z funkcjonowaniem byłych państwowych gospodarstw rolnych. Przeważającymi typami genetycznymi wsi są: ulicówki (np. Brzezinki, Wierzbica Górna, Wierzbica Dolna, Ligota Wołczyńska), folwarki (np. Brynica, Duczów Wielki, Świniary Wielkie). Ponadto występują: łańcuchówki (np. Wąsice, Wierzchy, Szum), wielodrożnice (np. Szymonków). Obecnie w większości wsi układ zabudowy jest mniej lub bardziej regularny, zlokalizowany wzdłuż jednej czy kilku ulic. Brak jest wykształconych świadomie centrów usługowych integrujących życie w poszczególnych wsiach. Element charakterystyczny w układzie urbanistycznym sołectw stanowią liczne zespoły dworsko - parkowe. Bardzo zróżnicowana jest architektura i rozplanowanie zabudowy w poszczególnych sołectwach.

• Układ urbanistyczny Wołczyna

Zarys zabytkowego układu urbanistycznego miasta prawdopodobnie ukształtował się w XIII i XIV w. Znajduje się w płn. części dzisiejszego założenia. Tworzy go sieć ulic o charakterze szachownicowym, które tworzą owalną linię zabudowy, którą niegdyś opasała fosa miejska rzeki Wołczyński Strumień. Miasto z racji położenia na terenie bagnistym, nigdy nie zostało otoczone murami obronnymi.

Centralny punkt założenia stanowi prostokątny rynek z narożnymi ulicami. Szerokość działek narzuca kalenicowy układ zabudowy. Oś główna miasteczka rozchodzi się na linii wsch. - zach., pomiędzy ulicami Namysłowską i Kluczborską, które niegdyś stanowiły i stanowią poniekąd do dziś, dawny szlak handlowy, wiodący w średniowieczu z Krakowa do Wrocławia. Historyczne centrum miasta zostało poszerzone i rozbudowane dopiero w XIX w., głównie w kierunku południowym. Ostatni ratusz miejski stojący pośrodku Rynku został rozebrany w 2 poł. XIX w. W późniejszych latach funkcję ratusza pełniła kamienica nr 9 oraz pałac tzw. „nowy zamek”, który do 1945 r. istniał na pl. Partyzantów.

Dzisiejsza zabudowa średniowiecznej linii obwodowej miasta pochodzi z XIX i XX w. Na skutek sporych bo aż 40% zniszczeń wojennych z 1945 r., układ urbanistyczny, poprzez nowe budownictwo z okresu PRL-u, bądź też jego brak w niektórych miejscach, spowodował, że częściowo zatracił swój małomiasteczkowy charakter. W latach 50. XX w. układ urbanistyczny wpisany był do wojewódzkiego rejestru zabytków, na skutek przekształceń i utraty wartości historycznej został z niego wypisany.

Charakter miasta nadają XIX - wieczne kamieniczki i domy mieszkalne z pocz. XX w., które bardzo dobrze wkomponowały się w Rynek i otaczające go ulice. Na uwagę zasługują:

- kamienice i domy mieszkalne: Rynek nr 10, 12, 13, 14, 19 (mur., k. XIX w.);
- kamienice i domy mieszkalne: ul. Kluczborska nr 3, 5, 6, 7, 8, 11, 13, 16, 19, 21, 40, 49, 63;
- kamienice: ul. Powstańców 1, 4, 6, 7, 8, 10, 11 (mur., k. XIX w.);
- kamienice: ul. Młyńska 6, 7, 12, 16, 18, 20 (mur., XIX w.);
- domy mieszkalne: ul. Stalmacha 1/3/5/7 - zespół pięciu budynków, mur., około 1936 r.;
- budynek: ul. Drzymały 5, mur., pocz. XX w.;
- dom mieszkalny: ul. Drzymały 6, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Dworcowa nr 22, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Dworcowa 1, ob. Urząd Gminny, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Dworcowa 2, mur., k. XIX w.;
- budynek: ul. Dworcowa, nr 38, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Dworcowa, nr 36, mur., pocz. XX w.;
- domy mieszkalne: ul. Dworcowa 11, 12, 16, 19, mur., pocz. XX w.;
- domy mieszkalne: ul. Namysłowska 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 12, 17, 23, 34, 36;
- dom: ul. Kościelna 3-4, szpital, mur., 1986 r.;
- dom mieszkalny: ul. Kościelna 5, mur., XIX w.;
- budynek: ul. Opolska 2, mur., pocz. XX w.;
- brama: ul. Opolska 2, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Opolska 5, Huta Szkła, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Młyńska 4, mur., pocz. XIX w.;

- dom: Pl. Partyzantów 3, przeł. XIX/XX w.;
- dom: Pl. Wolności 5, mur., k. XIX w.;
- budynek dworca PKP: ul. Dworcowa, mur, pocz. XX w.;
- budynek nastawni: ul. Dworcowa, wł. PKP, pocz. XX w.

• Układy ruralistyczne

Brzezinki - układ przestrzenny wsi (typ ulicówka): wielodrożnica, czytelny schemat organizacji zabudowy. Elementy regionalnego stylu architektonicznego: dominująca technika budowlana, stosowane materiały budowlane oraz sposób wykończenia: cegła, tynk, pokrycie dachów dachówką ceramiczną, detal i elementy uzupełniające: ganki, okiennice.

Komorzno - we wsi został zachowany tradycyjny układ przestrzenny - ulicówka. Przeważa zabudowa zagrodowa, ale występuje także zabudowa wielorodzinna związana z funkcjonowaniem dawnych PGR. Charakterystyczne elementy wsi to pałac wraz z parkiem oraz zabytkowy drewniany kościół.

Krzywiczyny - to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz przypadkowym układzie dróg bocznych), położona po obu stronach drogi powiatowej prowadzącej z granicy województwa wielkopolskiego do Wołczyna. Zabudowa uzupełniona jest przez wielorodzinne budynki, związane z funkcjonowaniem dawnych PGR. Charakterystyczne elementy wsi to drewniany kościółek z XVII w., pałac i park krajobrazowy oraz rezerwat przyrody.

Markotów Duży - to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych). Wieś sołecka Markotów Duży położona jest wzdłuż drogi powiatowej Gierałcice - Markotów Mały. Zabudowania koncentrują się po obu stronach tej drogi. We wsi nie są wyodrębnione konkretne ulice o własnych nazwach, jedynie zabudowania znajdujące się na obrzeżach noszą nazwę Kolonii Cygany.

Skąłagi - cechuje zabudowa ulicowa jednorodzinna i zagrodowa (zagrody małych i średnich gospodarstw rolnych). Układ zabudowy jest regularny. Przestrzenna struktura miejscowości została ukształtowana przez centralną dominantę miejscowości jaką stanowi zabytkowy park z pozostałościami zabudowań folwarcznych dawnego zespołu pałacowego, rozmieszczonego po obu stronach drogi. Na zabudowę w przeważającej części składają się zagrody będące składnikiem małych i średnich gospodarstw rolnych. Obecnie układ zabudowy jest regularny zlokalizowany wzdłuż kilku ulic. Wśród otwartych przestrzeni wspólnych wyróżnić można również: boisko sportowe. Ośrodek zdrowia położony jest w centralnym punkcie wsi. Dziedzictwo kulturowe stanowi drewniana kolonia mieszkalna, pozostałości budowli - fundamenty po zamku oraz park i okalające go tereny wraz z dwoma stawami. Znamiennym walorem przestrzeni wiejskiej publicznej jest kościół z elementami barokowymi.

Szum - to miejscowość o typie zabudowy łańcuchówka - wieś mająca dwa rzędy domów luźno ustawionych przy głównej drodze. W miejscowości znajduje się kościół, świetlica wiejska, boisko do piłki siatkowej, boisko sportowe oraz plac zabaw.

Szymonków - cechuje zabudowa ulicowa jednorodzinna i zagrodowa. W Szymonkowie znajduje się park podworski i liczne tereny zielone. W centrum wsi usytuowana jest parafia rzymskokatolicka Narodzenia NMP, plac plenerowy oraz plac zabaw dla dzieci.

Wierzbica Dolna - to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych). Miejscowość leży wzdłuż drogi powiatowej z Wierzbicy Górnej do Świniar Małych. W środku miejscowości skupiają się główne budynki użyteczności publicznej - kościół, świetlica wiejska oraz strażnica OSP. Niedaleko od centrum wsi znajduje się plac zabaw dla dzieci, przystanek autobusowy, teren rekreacyjno - sportowy oraz park podworski.

Wierzbica Górna - we wsi został zachowany tradycyjny układ przestrzenny - ulicówka (zabudowa w dwóch zwartych rzędach po obu stronach głównej drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych i pól) z zabudową kalenicową, której uzupełnieniem są budynki wielorodzinne związane z funkcjonowaniem dawnych PGR. W skład sołectwa wchodzi dwa przysiółki: Międzybrodzie i Wałda, dwie osady: Cegielnia i Stary Folwark, kolonia: Kołaczek i leśniczówka - Krystyna.

Pozostałe miejscowości, o mniejszym znaczeniu społeczno - gospodarczym, również cechuje zabudowa ulicowa (kalenicowa i/lub szczytowa), głównie jednorodzinna, rzadziej zagrodowa.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Wołczyn funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Wołczyn znajduje się 80 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 37 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 2). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ/ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Brzezinki	kościół filialny pw. Narodzenia NMP	60/53 z 26.11.1953 662/60 z 21.03.1960 r.
2	Brzezinki	park podworski z aleją	22/78 z 21.02.1978 r.
3	Duczów Mały	park	30/78 z 05.03.1978 r.
4	Duczów Wielki	oficyna dworska	957/65 z 26.01.1965 r.
5	Gierałcice	kościół ewangelicki	69/53 z 22.12.1953 r.
6	Gierałcice	spichlerz dworski	1596/66 z 20.09.1966 r.
7	Gierałcice	oficyna dworska (dom Opieki Społecznej „Caritas”)	1595/66 z 20.09.1966 r.
8	Gierałcice	park krajobrazowy	1/76 z 08.07.1976 r.
9	Gierałcice	pałac	207/2013 z 01.201.2013 r.
10	Komorzno	kościół ewangelicki, ob. rzym. - kat. filialny pw. Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi	63/53 z 05.12.1953 r.
11	Komorzno	oficyny	1598/66 z 20.09.1966 r.
12	Komorzno	park krajobrazowy	12/76 z 25.08.1976 r.
13	Komorzno nr 20 (ul. Główna 18)	dom	1599/66 z 20.09.1966 r.
14	Komorzno nr 35 (ul. Główna 35)	dom	1600/66 z 20.09.1966 r.
15	Komorzno nr 52 (ul. Główna 55a)	dom	1601/66 z 20.09.1966 r.
16	Krzywiczyny	kościół poewangelicki pw. św. Trójcy	64/53 z 09.12.1953 r.
17	Krzywiczyny	pałac	816/64 z 16.04.1964 r.
18	Krzywiczyny	park	17/77 z 22.02.1977 r.
19	Rożnów	kościół filialny pw. św. Piotra i Pawła	71/53 z 10.12.1953 r.
20	Rożnów	nagrobek (obok kościoła), piramida	726/64 z 14.03.1964 r. 25/2003 z 22.10.2003 r.
21	Rożnów	dwór	1005/65 z 6.05.1965 r.
22	Rożnów	park z aleją dojazdową	13/76 z 25.08.1976 r.
23	Skałagi	kościół parafialny pw. św. Michała	1062/66 z 17.01.1966 r.

24	Skąłagi	park	14/76 z 25.08.1976 r.
25	Szymonków	ruina romantyczna z basztą	960/65 z 27.01.1965 r.
26	Świniary Wielkie	kościół filialny pw. św. Bartłomieja	73/54 z 19.05.1954 r.
27	Świniary Wielkie	park	18/77 z 22.02.1977 r.
28	Wąsice	park	26/78 z 05.03.1978 r.
29	Wierzbica Dolna	kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża wraz z wnętrzem	72/54 z 04.06.1954 r.
30	Wierzbica Dolna	park	25/78 z 05.03.1978 r.
31	Wierzbica Górna	kościół parafialny pw. św. Jacka	818/64 z 18.04.1964 r.
32	Wierzbica Górna	dwór	1001/65 z 05.05.1965 r.
33	Wierzbica Górna	spichlerz	1001/65 z 05.05.1965 r.
34	Wierzbica Górna	dwór, ogrodzenie, park krajobrazowy	804/64 z 15.04.1964 r.
35	Wierzbica Górna	park	19/77 z 10.03.1977 r.
36	Wołczyn	stare miasto	163/57 z 23.09.1957 r.
37	Wołczyn	kościół parafialny pw. św. Teresy	1063/66 z 18.01.1966 r.
38	Wołczyn	park miejski	3/76 z 08.07.1976 r.
39	Wołczyn, ul. Kluczborska 3	dom	1467/66 z 06.08.1966 r.
40	Wołczyn, ul. Powstańców 6	dom	1473/66 z 08.08.1966 r.
41	Wołczyn, ul. Powstańców 8	dom	1472/66 z 08.08.1966 r.
42	Wołczyn, ul. Powstańców 10	dom	1471/66 z 08.08.1966 r.
43	Wołczyn - Brzezinki, ul. Byczyńska	cmentarz żydowski	228/89 z 04.12.1989 r.

Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Wołczyn

LP.	MIJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA	TYP STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	Bruny	3	osada	kultura łużycka, kultura przeworska	A- 1088/98
2	Brzezinki	15	osada	średniowiecze	A- 503/78
3	Duczów Mały	1	cmentarzysko ciałopalne i szkieletowe	kultura łużycka (III- IV okres epoki brązu)	A- 2/65
4	Duczów Mały	10	osada	mezolit, kultura łużycka (epoka brązu), średniowiecze	A- 470/78
5	Duczów Mały	11	nieokreślone	kultura łużycka	A- 502/78
6	Duczów Mały	13	osada	kultura łużycka (epoka brązu)	A- 469/78
7	Duczów Mały	16	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 477/78
8	Duczów Wielki	13	osada	kultura łużycka	A- 481/78
9	Duczów Wielki	6	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 487/78
10	Duczów Wielki	8	osada	kultura łużycka	A- 472/78
11	Gierałcice	5	osada	kultura łużycka	A- 484/78

12	Gierałcice	7	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 486/78
13	Komorzno	1	grodzisko	średniowiecze (XIV w.)	A- 309/70
14	Komorzno	2	grodzisko	wczesne średniowiecze i średniowiecze (XII - XIV w.)	A- 310/70
15	Komorzno	23	osada, punkt osadniczy	kultura łużycka, neolit, średniowiecze	A- 960/93
16	Komorzno	24	punkt osadniczy	kultura łużycka, kultura przeworska, okres wpływów rzymskich	A- 957/93
17	Komorzno	25	punkt osadniczy	kultura przeworska (okres przedrzymski)	A- 956/93
18	Komorzno	27	grodzisko	średniowiecze (XIV w.)	A - 309/70
19	Komorzno	57	osada	kultura łużycka, kultura przeworska, wczesne średniowiecze (VIII- X w.), późne średniowiecze (XV w.)	A- 1087/98
20	Komorzno	60	osada	kultura łużycka, kultura przeworska, późne średniowiecze (XV w.)	A- 1086/98
21	Krzywiczyny	6	osada	kultura łużycka (epoka brązu), średniowiecze	A- 468/78
22	Krzywiczyny	7	osada	średniowiecze	A- 483/78
23	Ligota Wołczyńska	10	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 932/91
24	Ligota Wołczyńska	6	osada	okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A- 485/78
25	Ligota Wołczyńska	9	osada	kultura łużycka, kultura przeworska	A- 933/91
26	Rożnów	1	osada	okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A- 532/80
27	Skałągi	7	osada	okres wpływów rzymskich	A- 478/78
28	Skałągi	8	osada	kultura łużycka (V okres epoki brązu/ halsztat)	A- 830/89
29	Świniary Wielkie	10	osada	kultura łużycka (okres halsztacki), średniowiecze	A- 479/78
30	Świniary Wielkie	11	osada	kultura łużycka (epoka brązu), okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 467/78
31	Świniary Wielkie	9	osada	okres halsztacki, średniowiecze	A- 495/78
32	Wierzbica Dolna	1	grodzisko	średniowiecze (XIII - XIV w.)	A- 345/72
33	Wierzbica Górna	13	osada	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)	A- 688/86
34	Wierzbica Górna	17	osada	kultura przeworska	A- 684/86
35	Wierzchy	7	osada	średniowiecze	A- 519/79
36	Wołczyn	5	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 499/78
37	Wołczyn	6	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 501/78

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Wołczyn wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie kościołów z terenu gminy. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Tabela nr 3).

Na terenie gminy występują także zabytki ruchome znajdujące się w ewidencji (w formie kart zabytku ruchomego), które nie są objęte wpisem do rejestru zabytków. Do tej grupy należy wyposażenie kościoła parafialnego pw. NMP Niepokalanie Poczętej w Wołczynie (neogotyckie wg projektu Alexisa Langerera) oraz wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Trójcy w Krzywiczynach.

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	Brzezinki	wyposażenie z kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP	Ks.B.t.I-29/63	10.11.1957 r.
			Ks.B.t.I-30/63	10.11.1957 r.
			Ks.B.t.I-273/63	01.02.1963 r.
			Ks.B.t.IV-702/1-21/78	07.04.1978 r.
			Ks.B.t.V-808/90	26.02.1990 r.
2	Gierałcice	wyposażenie kościoła ewangelickiego	Ks.B.t.I-33/53/57	12.11.1957 r.
			Ks.B.t.V-871/91	02.12.1991 r.
			Ks.B.t.V-877/92	03.02.1992 r.

3	Komorzno	wyposażenie kościoła filialnego pw. Najświętszego Serca Jezusa	Ks.B.t.II-513/71	17.06.1971 r.
4	Rożnów	wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Piotra i Pawła	Ks.B.t.I-146/58	10.10.1958 r.
			Ks.B.t.V-819/90	03.05.1990 r.
5	Szum	wyposażenie kościoła filialnego pw. Stygmatów św. Franciszka	Ks.B.t.III-271/13	01.02.2013 r.
6	Szymonków	wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	Ks.B.t.I-295/66	28.02.1966 r.
7	Wierzbica Dolna	wyposażenie z kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Ks.B.t.I-20/53/57	30.10.1957 r.
			Ks.B.t.I-261/63	29.01.1963 r.
			Ks.B.t.I-411/66	17.12.1966 r.
			Ks.B.t.V-886/92	16.04.1992 r.
			Ks.B.t.II-166/09	26.08.2009 r.
8	Wierzbica Górna	wyposażenie z kościoła filialnego pw. św. Jacka	Ks.B.t.V-885/1-6/92	16.04.1992 r.
9	Wierzbica Górna	polichromia ścienna w pałacu	Ks.B.t.I-310/64	11.01.1964 r.
10	Wierzchy	rzeźba św. Jana Nepomucena w kapliczce przydrożnej	Ks.B.t.V-833/90	09.08.1990 r.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Wołczyn została opracowana w 2006 r. Poniżej w Tabeli nr 4 przedstawiono spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR
1	Bruny	park dworski		
2	Bruny	spichlerz w zespole folwarcznym		
3	Bruny	dom		14
4	Bruny	zabudowania gospodarcze		29
5	Bruny	szkoła		30
6	Bruny	kuźnia		
7	Brynica	dwór		
8	Brynica	park dworski		
9	Brynica	spichlerz w zespole folwarcznym		
10	Brynica	dom robotników folwarcznych tzw. „czworak”		1-4
11	Brynica	dom robotników folwarcznych tzw. „czworak”		5-8
12	Brynica	szkoła i budynek gospodarczy		2
13	Brynica	gospoda		15
14	Brynica	dom mieszkalno - inwentarski		16
15	Brynica	kapliczka	w sąsiedztwie d. gospody	
16	Brzezinki	układ ruralistyczny wsi		
17	Brzezinki	kościół filialny pw. Narodzenia NMP		

18	Brzezinki	ogrodzenie kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP	
19	Brzezinki	dom i stodoła w zagrodzie	2
20	Brzezinki	dom w zagrodzie	3
21	Brzezinki	dom w zagrodzie	13
22	Brzezinki	zabudowania zagrody (budynek inwentarski, stodoła murowana i fragmenty d. bramy)	13
23	Brzezinki	stodoła drewniana w zagrodzie	13
24	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła, ogrodzenie)	15
25	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła, ogrodzenie)	20
26	Brzezinki	szkoła	17-
27	Brzezinki	zagroda (budynek mieszkalno- inwentarski, stodoła)	22
28	Brzezinki	dom w zagrodzie	31
29	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)	33
30	Brzezinki	budynek inwentarski	41
31	Brzezinki	dom	44
32	Brzezinki	dom	48
33	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, brama)	54
34	Brzezinki	dom	58
35	Brzezinki	budynek mieszkalno- inwentarski	58a
36	Brzezinki	zagroda (dom i budynek inwentarski)	53
37	Brzezinki	dom w zagrodzie	61
38	Brzezinki	zabudowania zagrody (obora, budynek gospodarczy, stodoła, ogrodzenie)	61
39	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)	62
40	Brzezinki	dom	63
41	Brzezinki	zagroda (dom i stodoła)	66
42	Brzezinki	zagroda (dom i budynek inwentarski, brama)	72
43	Brzezinki	budynek inwentarski	63
44	Brzezinki	park	
45	Duczów Mały	park dworski	
46	Duczów Mały	zespół folwarczny	
47	Duczów Wielki	park dworski	
48	Duczów Wielki	zespół folwarczny	
49	Duczów Wielki	dom mieszkalno - inwentarski	14
50	Duczów Wielki	budynek inwentarski z częścią mieszkalną	15
51	Gierałcice	kościół ewangelicki, filialny	

52	Gierałcice	cmentarz ewangelicki wraz z ogrodzeniem		
53	Gierałcice	kapliczka	w centrum wsi	
54	Gierałcice	pałac i oficyna		28
55	Gierałcice	park przypałacowy		
56	Gierałcice	spichlerz w zespole folwarcznym		
57	Gierałcice	obora w zespole folwarcznym		
58	Gierałcice	budynek w zespole folwarcznym		
59	Gierałcice	zagroda (stodoła, obora, brama)		16
60	Gierałcice	dom i brama		18
61	Gierałcice	budynek trafostacji	w sąsiedztwie	
62	Gierałcice	dom ze stodołą		41
63	Gierałcice	dom		43
64	Gierałcice	dom		42
65	Gierałcice	gospoda		49
66	Komorzno	pałac	Parkowa	7
67	Komorzno	park pałacowy		
68	Komorzno	oficyna w zespole folwarcznym	Parkowa	4-5
69	Komorzno	brama wjazdowa na folwark		
70	Komorzno	kuźnia i stolarnia w zespole folwarcznym		
71	Komorzno	spichlerz w zespole folwarcznym		
72	Komorzno	obora w zespole folwarcznym		
73	Komorzno	dom	Parkowa	13
74	Komorzno	kościół filialny pw. św. Jadwigi		
75	Komorzno	dom i budynek gospodarczy	Główna	5-6
76	Komorzno	dom ze stodołą	Główna	14
77	Komorzno	dom	Główna	18
78	Komorzno	dom i budynek inwentarski	Główna	19
79	Komorzno	dom z oborą	Główna	21
80	Komorzno	gospoda	Główna	25
81	Komorzno	budynek gospodarczy	Główna	32
82	Komorzno	dom	Główna	36
83	Komorzno	dom	Główna	37
84	Komorzno	dom	Główna	40-41
85	Komorzno	dom	Główna	43
86	Komorzno	dom	Główna	45
87	Komorzno	budynek inwentarski	Główna	56
88	Komorzno	dom	Główna	62
89	Komorzno	dom	Główna	70-71
90	Komorzno	stodoła	Główna	73
91	Komorzno	dom z oborą	Główna	74
92	Krzywiczyny	kościół parafialny pw. św. Trójcy		
93	Krzywiczyny	pałac	Wołczyńska	
94	Krzywiczyny	park przypałacowy		
95	Krzywiczyny	rządcówka w zespole folwarcznym	Polna	2

96	Krzywiczyny	dom robotników folwarcznych	Polna	5
97	Krzywiczyny	dom wielorodzinny	Szymonkowska	1
98	Krzywiczyny	szkoła	Szymonkowska	2
99	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	5
100	Krzywiczyny	budynek inwentarski	Wołczyńska	16
101	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	24
102	Krzywiczyny	dom z oborą	Wołczyńska	25
103	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	29
104	Krzywiczyny	szkoła	Wołczyńska	41
105	Krzywiczyny	dom i budynek inwentarski	Wołczyńska	42
106	Krzywiczyny	domy	Wołczyńska	46, 50
107	Krzywiczyny	dom z oborą	Wołczyńska	58
108	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	7
109	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	9
110	Ligota Wołczyńska	gospoda	Namysłowska	25
111	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	34
112	Ligota Wołczyńska	dom mieszkalno - gospodarczy	Namysłowska	36
113	Ligota Wołczyńska	kuźnia	Namysłowska	29
114	Ligota Wołczyńska	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)	Namysłowska	46
115	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	50
116	Ligota Wołczyńska	dom pracowników kolei		75
117	Markotów Duży	zagroda (budynek inwentarski z częścią mieszkalną, stodoła)		10
118	Markotów Duży	dom		11
119	Markotów Duży	dom		12
120	Markotów Duży	dom		19
121	Markotów Duży	dwór w zespole dworsko - folwarcznym		29
122	Markotów Duży	obora w zespole dworsko - folwarcznym		29
123	Markotów Duży	stajnia z wozownią i spichlerz w zespole dworsko - folwarcznym		29
124	Markotów Duży	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		30
125	Markotów Duży	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła, ogrodzenie)		38
126	Markotów Duży	zagroda dawnego młyna (dom, kurnik, obora)		50
127	Markotów Duży	obora		61
128	Rożnów	układ ruralistyczny wsi		
129	Rożnów	kościół filialny pw. św. Trójcy		
130	Rożnów	ruiny dworu		
131	Rożnów	park dworski		
132	Rożnów	piramida grobowa	przy kościele	
133	Rożnów	kuźnia ze stelmarnią w zespole folwarcznym		

134	Rożnów	stajnia koni wyjazdowych z wozownią i domem stangreta w zespole folwarcznym		
135	Rożnów	obora w zespole folwarcznym		
136	Rożnów	dom		26
137	Rożnów	szkoła		34
138	Rożnów	zagroda (dom i budynek inwentarski)		35
139	Rożnów	budynek trafostacji	w sąsiedztwie	
140	Skałągi	układ ruralistyczny wsi		
141	Skałągi	kolonia domów		2-17
142	Skałągi	kolonia domów	Kwiatowa	2-18
143	Skałągi	kolonia domów	Słoneczna	7, 9
144	Skałągi	kolonia domów	Sportowa	2-12
145	Skałągi	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła		
146	Skałągi	park dworski		
147	Skałągi	spichlerz w zespole folwarcznym		
148	Skałągi	zagroda (dom, stodoła, budynek inwentarski, ogrodzenie)	Wołczyńska	4
149	Skałągi	dom i sklep	Wołczyńska	18
150	Skałągi	szkoła	Wołczyńska	53
151	Skałągi	dom z oborą	Wołczyńska	42a
152	Skałągi	budynek gospodarczy	Słoneczna	1
153	Szum	kościół filialny pw. św. Franciszka		
154	Szum	kapliczka Matki Boskiej	obok domu nr	
155	Szum	dom w zagrodzie		16
156	Szum	budynek inwentarski i stodoła w zagrodzie		16
157	Szum	szkoła		36
158	Szum	sala gospody		40
159	Szum	stodoła	naprzeciwko domu nr 40	
160	Szum	dom		88
161	Szum	zagroda (dom i stodoła)		64
162	Szum	zagroda (dom z oborą i stodoła)		65
163	Szymonków	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP		
164	Szymonków	oficyna w zespole folwarcznym	Kasztanowa	1
165	Szymonków	gorzelnia i młyn w zespole folwarcznym	Młyńska	17
166	Szymonków	budynek mieszkalno- gospodarczy w zespole folwarcznym	Młyńska	1-4
167	Szymonków	stajnia i dom mieszkalny w zespole folwarcznym	Młyńska	5-8
168	Szymonków	spichlerz w zespole folwarcznym		
169	Szymonków	dom ogrodnika w zespole folwarcznym	Młyńska	15
170	Szymonków	dom wraz z ogrodzeniem zespołu folwarcznego	Młyńska	16

171	Szymonków	park dworski		
172	Szymonków	dom	Lwowska	18
173	Szymonków	kolonia domów	Kasztanowa	4-6-7
174	Świniary Małe	zagroda (dom, budynki inwentarskie, stodoła)		6
175	Świniary Wielkie	kościół filialny pw. św. Bartłomieja		
176	Świniary Wielkie	dwór		
177	Świniary Wielkie	park dworski		
178	Świniary Wielkie	rządca w zespole folwarcznym		37
179	Świniary Wielkie	stajnia - obora w zespole folwarcznym		
180	Świniary Wielkie	domy robotników folwarcznych		33/34, 35/36
181	Świniary Wielkie	szkoła		
182	Świniary Wielkie	dom		9-10
183	Świniary Wielkie	dom w zagrodzie		23
184	Świniary Wielkie	budynek inwentarski i stodoła w zagrodzie		23
185	Świniary Wielkie	dom i budynek inwentarski		25-26
186	Wąsice	park z aleją dojazdową		
187	Wąsice	cmentarz	Główna	
188	Wąsice	dom		5-5a
189	Wąsice	szkoła		6
190	Wąsice	szkoła	Główna	
191	Wąsice	dom	Główna	9
192	Wierzbica Dolna	kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Św.		
193	Wierzbica Dolna	park dworski		
194	Wierzbica Dolna	spichlerz w zespole folwarcznym		39-41
195	Wierzbica Dolna	oficyna w zespole folwarcznym		37
196	Wierzbica Dolna	zagroda (dom, budynek inwentarski, brama)		6
197	Wierzbica Dolna	dom z oborą		9
198	Wierzbica Dolna	dom z oborą		22
199	Wierzbica Dolna	dom z oborą		55
200	Wierzbica Dolna	szkoła		54
201	Wierzbica Dolna	dom		56
202	Wierzbica Dolna	dom		58
203	Wierzbica Dolna	dom		59
204	Wierzbica Dolna	dom		80
205	Wierzbica Dolna	zagroda (dom i budynek inwentarski)		86-87
206	Wierzbica Górna	kościół filialny pw. św. Jacka		
207	Wierzbica Górna	kaplica cmentarna	na cmentarzu	
208	Wierzbica Górna	pałac		62
209	Wierzbica Górna	park pałacowy		
210	Wierzbica Górna	gorzelnia w zespole folwarcznym		
211	Wierzbica Górna	stajnia koni wyjazdowych i wozownia w zespole folwarcznym		

212	Wierzbica Górna	kuźnia i stolarnia w zespole folwarcznym		
213	Wierzbica Górna	wozownia w zespole folwarcznym		
214	Wierzbica Górna	stajnia w zespole folwarcznym		
215	Wierzbica Górna	dom robotników folwarcznych		54
216	Wierzbica Górna	brama wjazdowa na folwark		
217	Wierzbica Górna	budynek inwentarski w zespole folwarcznym (podwórze II)		
218	Wierzbica Górna	stajnia w zespole folwarcznym (podwórze II)		
219	Wierzbica Górna	dom z oborą		1
220	Wierzbica Górna	dom z oborą		9
221	Wierzbica Górna	dom z budynkiem inwentarskim		19
222	Wierzbica Górna	dom		26
223	Wierzbica Górna	zagroda (dom, budynki inwentarskie, stodoła)		30
224	Wierzbica Górna	dom		32
225	Wierzbica Górna	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		36
226	Wierzbica Górna	dom i warsztat		42
227	Wierzbica Górna	dom		44-46
228	Wierzbica Górna	dom		52
229	Wierzbica Górna	dom		109
230	Wierzbica Górna	budynek stacji PKP		
231	Wierzbica Górna	szopka i sanitariat przy stacji PKP		
232	Wierzchy	kapliczka	naprzeciwko domu nr 53	
233	Wierzchy	dom		55
234	Wierzchy	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		66
235	Wierzchy	szkoła		76
236	Wierzchy	dom wielorodzinny		82
237	Wierzchy	dom		44
238	Wołczyn	kościół pw. św. Teresy		
239	Wołczyn	kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	Kościelna	
240	Wołczyn	ogrodzenie z bramą kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP	Kościelna	
241	Wołczyn	kościół ewangelicko - augsburski	Byczyńska	
242	Wołczyn	cmentarz komunalny	Byczyńska	
243	Wołczyn- Brzezinki	cmentarz żydowski	przy drodze z Wołczyna do Brzezinek	
244	Wołczyn	park miejski		
245	Wołczyn	dom	Drzymały	1
246	Wołczyn	dom	Drzymały	3
247	Wołczyn	dom	Dworcowa	21

248	Wołczyn	dom	Drzymały	6
249	Wołczyn	budynek	Dworcowa	1
250	Wołczyn	dom	Dworcowa	2
251	Wołczyn	dom	Dworcowa	3
252	Wołczyn	dom	Dworcowa	6
253	Wołczyn	dom	Dworcowa	12
254	Wołczyn	dom	Dworcowa	11
255	Wołczyn	dom	Dworcowa	16
256	Wołczyn	dom	Dworcowa	18
257	Wołczyn	dom	Dworcowa	19
258	Wołczyn	dom	Dworcowa	22
259	Wołczyn	budynek produkcyjny fabryki drożdży	Dworcowa	36
260	Wołczyn	budynek dawnej wagi fabryki drożdży	Dworcowa	36
261	Wołczyn	budynek dyrekcji fabryki drożdży	Dworcowa	36
262	Wołczyn	dom mieszkalny robotników fabryki drożdży	Dworcowa	36
263	Wołczyn	kotłownia i warsztat	Fabryczna	4
264	Wołczyn	magazyn plew	Fabryczna	4
265	Wołczyn	szpital im. św. Józefa	Kościelna	3-4
266	Wołczyn	dom	Kluczborska	3
267	Wołczyn	dom	Kluczborska	5
268	Wołczyn	dom	Kluczborska	6
269	Wołczyn	dom	Kluczborska	7
270	Wołczyn	dom	Kluczborska	8
271	Wołczyn	dom	Kluczborska	11
272	Wołczyn	dom	Kluczborska	13
273	Wołczyn	dom	Kluczborska	16
274	Wołczyn	dom	Kluczborska	18
275	Wołczyn	dom	Kluczborska	19
276	Wołczyn	dom	Kluczborska	21
277	Wołczyn	dom	Kluczborska	23
278	Wołczyn	dom	Kluczborska	20
279	Wołczyn	dom	Kluczborska	22
280	Wołczyn	dom	Kluczborska	26
281	Wołczyn	dom	Kluczborska	28
282	Wołczyn	dom	Kluczborska	30
283	Wołczyn	dom	Kluczborska	27
284	Wołczyn	dom	Kluczborska	31
285	Wołczyn	dom	Kluczborska	37
286	Wołczyn	dom	Kluczborska	41
287	Wołczyn	dom	Kluczborska	32
288	Wołczyn	dom	Kluczborska	40
289	Wołczyn	dom	Kluczborska	49
290	Wołczyn	dom	Kluczborska	50
291	Wołczyn	dom	Kluczborska	51

292	Wołczyn	dom	Kluczborska	57
293	Wołczyn	dom	Kluczborska	63
294	Wołczyn	dom	Kluczborska	67
295	Wołczyn	dom	Kościelna	1
296	Wołczyn	szpital	Kościuszki	1
297	Wołczyn	dom	Krótką	1
298	Wołczyn	dom	Krótką	2
299	Wołczyn	dom	Krótką	3
300	Wołczyn	dom	Młyńska	1
301	Wołczyn	dom	Młyńska	4
302	Wołczyn	dom	Młyńska	6
303	Wołczyn	dom	Młyńska	12
304	Wołczyn	dom	Młyńska	14
305	Wołczyn	dom	Młyńska	16
306	Wołczyn	dom	Młyńska	20
307	Wołczyn	dom	Opolska	17
308	Wołczyn	bramy z fragmentem ogrodzenia	Opolska	17
309	Wołczyn	budynek w zespole huty szkła	Opolska	26
310	Wołczyn	rzeźnia miejska	Opolska	17
311	Wołczyn	chłodnia lodowa przy d. rzeźni miejskiej	Opolska	17
312	Wołczyn	młyn	Młyńska	18
313	Wołczyn	dom	Namysłowska	1
314	Wołczyn	dom	Namysłowska	2
315	Wołczyn	dom	Namysłowska	3
316	Wołczyn	dom	Namysłowska	6
317	Wołczyn	dom	Namysłowska	7
318	Wołczyn	dom	Namysłowska	8
319	Wołczyn	dom	Namysłowska	9
320	Wołczyn	dom	Namysłowska	10
321	Wołczyn	dom	Namysłowska	12
322	Wołczyn	dom	Namysłowska	15
323	Wołczyn	dom	Namysłowska	17
324	Wołczyn	dom	Namysłowska	18
325	Wołczyn	dom	Namysłowska	23
326	Wołczyn	dom	Namysłowska	24
327	Wołczyn	dom	Namysłowska	34
328	Wołczyn	dom	Namysłowska	36
329	Wołczyn	dom	Plac	3
330	Wołczyn	dom	Powstańców	1
331	Wołczyn	dom	Powstańców	4
332	Wołczyn	dom	Powstańców	6
333	Wołczyn	dom	Powstańców	7
334	Wołczyn	dom	Powstańców	8
335	Wołczyn	dom	Powstańców	10
336	Wołczyn	dom	Powstańców	11

337	Wołczyn	dom	Rynek	10
338	Wołczyn	dom	Rynek	11
339	Wołczyn	dom	Rynek	12
340	Wołczyn	dom	Rynek	13
341	Wołczyn	dom	Rynek	14
342	Wołczyn	osiedle domów	Stelmacha	od 1 do 19
343	Wołczyn	dom	Plac Wolności	2
344	Wołczyn	dom	Plac Wolności	5
345	Wołczyn	wieża ciśnień	Traugutta	4
346	Wołczyn	dom	Traugutta	4
347	Wołczyn	budynek dworca PKP	Dworcowa	
348	Wołczyn	budynek nastawni PKP	Dworcowa	
349	Wołczyn	dom	Powstańców	3
350	Wołczyn	dom	Kluczborska	2
351	Wołczyn	dom	Słowackiego	
352	Wierzchy	zagroda (domy mieszkalne, budynki gospodarcze, ogrodzenie)		38

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Środowisko kulturowe gminy Wołczyn zawiera zewidencjonowane stanowiska w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP 80-37, 80-38, 80-39, 81-37, 81-38, 81-39, 82-37, 82-38, 82-39, 83-38, 83-39). Na terenie gminy Wołczyn, znajduje się 309 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 37 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz stanowisk przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 5).

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Tabela nr 5. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	TYP STANOWISKA	CHRONOLOGIA
1	Bruny	1/73	ślady osadnictwa/osada	neolit/IV-V w.
2	Bruny	2/74	ślady osadnictwa	neolit
3	Bruny	3/70	punkt osadniczy/punkt osadniczy/ślad osadnictwa	kultura łużycka/kultura przeworska/pradzieje
4	Bruny	4/71	ślad osadniczy	epoka kamienna
5	Bruny	5/72	ślad osadniczy	epoka kamienna
6	Brynica	1/37	punkt osadniczy	neolit
7	Brynica	2/36	osada	neolit
8	Brynica	3/72	osada	neolit
9	Brynica	4/73	punkt osadniczy/punkt osadnictwa	mezolit/XIII w.
10	Brynica	5/38	osada	kultura pucharów lejkowatych
11	Brynica	6/74	punkt osadniczy/osada	średniowiecze/późne średniowiecze
12	Brzezinki	1/30	ślad osadniczy	kultura ceramiki sznurowej
13	Brzezinki	2/31	punkt osadniczy	XIV w.
14	Brzezinki	3/32	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze-średniowiecze
15	Brzezinki	4/33	osada/punkt osadniczy	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich-III w.)/średniowiecze (XIII w.), XV-XVI
16	Brzezinki	5/34	ślady osadnictwa	kultura łużycka - epoka brązu
17	Brzezinki	6/47	ślad osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
18	Brzezinki	7/45	ślad osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
19	Brzezinki	8/42	ślad osadniczy/punkt osadniczy/ślad osadniczy	epoka kamienia/ pradzieje/średniowiecze
20	Brzezinki	9/29	ślad osadnictwa	neolit
21	Brzezinki	10/1	ślad osadnictwa	epoka kamienna
22	Brzezinki	11/54	punkt osadniczy/osada	pradzieje/średniowiecze i nowożytność
23	Brzezinki	12/55	ślad osadnictwa	epoka kamienna
24	Brzezinki	13/44	ślad osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	neolit/pradzieje/X-XIII w./średniowiecze
25	Brzezinki	14/46	osada	średniowiecze
26	Brzezinki	15/43	osada	średniowiecze

27	Duczów Mały	1/33	cmentarzysko szkieletowo-ciałołpalne/cmentarzysko	kultura łużycka (epoka brązu)/kultura łużycka (epoka brązu)
28	Duczów Mały	2/42	punkt osadniczy	neolit (kultura ceramiki kreskowo - kłutej)
29	Duczów Mały	3/36	cmentarzysko i osada/groby szkieletowe	epoka brązu (kultura łużycka)/nowożytność
30	Duczów Mały	4/43	osada	PL, OWR
31	Duczów Mały	5/44	osada	OWR
32	Duczów Mały	6/45	punkt osadniczy	
33	Duczów Mały	7/46	punkt osadniczy	
34	Duczów Mały	8/47	punkt osadniczy	kultura łużycka
35	Duczów Mały	9/48	punkt osadniczy	średniowiecze
36	Duczów Mały	10/37	ślad osadnictwa/osada/osada/ślad osadnictwa/osada/osada	mezolit/kultura łużycka/ kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze /późne średniowiecze
37	Duczów Mały	11/28	osada/osada/ślad osadnictwa/	kultura łużycka/kultura łużycka/późne średniowiecze
38	Duczów Mały	12/29	punkt osadniczy/ślad osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze/późne średniowiecze
39	Duczów Mały	13/35	punkt osadniczy/osada/osada/cmentarzysko ciałołpalne/punkt osadniczy	neolit/kultura łużycka/ kultura łużycka/kultura przeworska/późne średniowiecze
40	Duczów Mały	14/39	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze
41	Duczów Mały	15/40	osada/punkt osadniczy	kultura łużycka (halsztat)/kultura łużycka
42	Duczów Mały	16/32	osada/osada/osada/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura łużycka/średniowiecze/późne średniowiecze
43	Duczów Mały	17/30	punkt osadniczy	kultura łużycka
44	Duczów Mały	18/34	osada	późne średniowiecze
45	Duczów Mały	19/31	punkt osadniczy/osada/ślad osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska/ (okres lateński)/VIII-IX w./późne średniowiecze
46	Duczów Mały	20/38	punkt osadniczy/osada	kultura łużycka/późne średniowiecze
47	Duczów Mały	21/41	osada	późne średniowiecze
48	Duczów Wielki	2/2	punkt osadniczy	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
49	Duczów Wielki	3/3	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa	pradzieje/późne średniowiecze
50	Duczów Wielki	4/4	cmentarzysko ciałołpalne	pradzieje
51	Duczów Wielki	5/51	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/	epoka kamienia/epoka kamienia/kultura łużycka/średniowiecze/

			punkt osadniczy	późne średniowiecze
52	Duczów Wielki	6/50	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze/ kultura łużycka
53	Duczów Wielki	7/5	osada	
54	Duczów Wielki	8/6	osada/cmentarzysko ciałopalne	kultura łużycka/500-300 p.n.e.
55	Duczów Wielki	9/7	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
56	Duczów Wielki	10/8	punkt osadniczy	pradzieje
57	Duczów Wielki	11/9	śląd osadnictwa/ osada/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka/ pradzieje/późne średniowiecze
58	Duczów Wielki	12/49	śląd osadnictwa/osada	kultura łużycka/późne średniowiecze
59	Duczów Wielki	13/10	osada	kultura łużycka
60	Duczów Wielki	14/11	śląd osadnictwa	kultura łużycka
61	Gierałcice	1/47	punkt osadniczy	neolit
62	Gierałcice	2/19	kurhan	epoka brązu
63	Gierałcice	3/46	kurhany	kultura łużycka (epoka brązu-III okres)
64	Gierałcice	4/45	osada	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
65	Gierałcice	5/35	punkt osadniczy	kultura łużycka
66	Gierałcice	6/39	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/ pradzieje
67	Gierałcice	7/44	osada/śląd osadnictwa /punkt osadniczy	średniowiecze pradzieje / XIV-XV w.
68	Gierałcice	8/43	śląd osadnictwa	średniowiecze
69	Gierałcice	9/41	punkt osadniczy	XIV w.
70	Gierałcice	10/42	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
71	Gierałcice	11/40	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesne średniowiecze/średniowiecze
72	Komorzno	1/45	cmentarzysko	kultura przeworska-I w.
73	Komorzno	2/8	grodzisko	X-XIV w.
74	Komorzno	3/46	punkt osadniczy	pradzieje
75	Komorzno	4/47	kurhan	
76	Komorzno	5/48	punkt osadniczy	późne średniowiecze lub nowożytność
77	Komorzno	6/49	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
78	Komorzno	7/50	śląd osadnictwa	III w.
79	Komorzno	8/51	grodzisko stożkowate	
80	Komorzno	9/52	punkt osadniczy	XIV w.
81	Komorzno	10/53	punkt osadniczy	wczesne i późne średniowiecze
82	Komorzno	11/7	punkt osadniczy	XIV- XV w.
83	Komorzno	12/54	osada	III w.
84	Komorzno	13/55	osada lub rozorane kurhany lub grób szkieletowy	kultura łużycka (III brąz)
85	Komorzno	14/56	punkt osadniczy	XIV- XV w.
86	Komorzno	15/57	zniszczony grób	neolit

87	Komorzno	16/58	śląd osadnictwa	epoka kamienia
88	Komorzno	17/59	osada lub grób podkloszowy	epoka brązu
89	Komorzno	18/60	punkt osadniczy	kultura łużycka (epoka brązu)
90	Komorzno	19/4	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	kultura łużycka/X-XI w./późne średniowiecze
91	Komorzno	20/5	punkt osadniczy	X- XIII w.
92	Komorzno	21/6	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/X-XI w./późne średniowiecze
93	Komorzno	22/9	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/późne średniowiecze
94	Komorzno	23/10	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	KPL (neolit)/kultura łużycka/pradzieje/późne średniowiecze
95	Komorzno	24/11	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)/pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze
96	Komorzno	25/12	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	kultura przeworska (okres lateński)/pradzieje/późne średniowiecze
97	Komorzno	26/13	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze
98	Komorzno	27/25	grodzisko	późne średniowiecze i nowożytność
99	Komorzno	28/1	śląd osadnictwa	kultura łużycka
100	Komorzno	29/2	śląd osadnictwa	epoka kamienia
101	Komorzno	30/3	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka
102	Komorzno	31/4	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/późne średniowiecze
103	Komorzno	32/5	punkt osadniczy	późne średniowiecze
104	Komorzno	33/6	punkt osadniczy	kultura łużycka (halsztat)
105	Komorzno	34/7	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/późne średniowiecze
106	Komorzno	35/8	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/X-XI w./późne średniowiecze
107	Komorzno	36/9	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/późne średniowiecze
108	Komorzno	37/10	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	epoka kamienia/pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze
109	Komorzno	38/11	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/późne średniowiecze
110	Komorzno	39/12	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/późne średniowiecze
111	Komorzno	40/13	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze

112	Komorzno	41/14	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/XIII w./późne średniowiecze
113	Komorzno	42/15	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/późne średniowiecze
114	Komorzno	43/16	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka (halsztat)/późne średniowiecze
115	Komorzno	44/17	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska (OWR)/pradzieje
116	Komorzno	45/18	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje
117	Komorzno	46/19	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka (V brąz- halsztat)/pradzieje
118	Komorzno	47/20	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska/pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze
119	Komorzno	48/21	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	kultura przeworska (OWR)/pradzieje/późne średniowiecze
120	Komorzno	49/22	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	kultura łużycka/pradzieje/X-XIII w./późne średniowiecze
121	Komorzno	50/23	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/kultura przeworska (OWR)/pradzieje/późne średniowiecze
122	Komorzno	51/24	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/późne średniowiecze
123	Komorzno	52/26	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/pradzieje/późne średniowiecze
124	Komorzno	53/27	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje
125	Komorzno	54/28	śląd osadnictwa	epoka kamienna
126	Komorzno	55/29	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/późne średniowiecze
127	Komorzno	56/30	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	kultura łużycka (V brąz- halsztat)/pradzieje/późne średniowiecze
128	Komorzno	57/31	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska/VIII-X w./pradzieje/późne średniowiecze
129	Komorzno	58/32	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska/pradzieje
130	Komorzno	59/33	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/późne średniowiecze
131	Komorzno	60/34	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska (OWR)/późne średniowiecze

132	Komorzno	61/35	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje
133	Komorzno	62/36	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/X-XIII w.
134	Komorzno	63/37	śląd osadnictwa	epoka kamienia
135	Komorzno	64/38	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/X-XIII w./ późne średniowiecze
136	Komorzno	65/39	punkt osadniczy	pradzieje
137	Komorzno	66/40	śląd osadnictwa	pradzieje
138	Komorzno	67/41	punkt osadniczy	pradzieje
139	Komorzno	68/42	śląd osadnictwa	epoka kamienia
140	Komorzno	69/43	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje
141	Komorzno	70/44	śląd osadnictwa	epoka kamienia
142	Krzywiczyny	1/16	punkt osadniczy	epoka brązu
143	Krzywiczyny	2/17	punkt osadniczy	epoka brązu
144	Krzywiczyny	3/2	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	pradzieje/średniowiecze
145	Krzywiczyny	4/7	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	średniowiecze/kultura łużycka
146	Krzywiczyny	5/8	punkt osadniczy	średniowiecze
147	Krzywiczyny	6/9	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura pomorska/ pradzieje/średniowiecze
148	Krzywiczyny	7/6	punkt osadniczy	średniowiecze
149	Krzywiczyny	8/1	śląd osadnictwa	epoka kamienia
150	Krzywiczyny	9/4	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
151	Krzywiczyny	10/3	osada	średniowiecze
152	Krzywiczyny	11/5	punkt osadniczy	kultura łużycka (epoka brązu)
153	Krzywiczyny	12/10	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	pradzieje/średniowiecze
154	Krzywiczyny	13/12	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
155	Krzywiczyny	14/11	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska (OWR)/pradzieje
156	Krzywiczyny	15/13	punkt osadniczy	kultura łużycka
157	Krzywiczyny	16/14	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze
158	Krzywiczyny	17/15	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje
159	Krzywiczyny	18/69	śląd osadnictwa	epoka kamienia
160	Krzywiczyny	19/55	śląd osadnictwa	epoka kamienia
161	Ligota Wołczyńska	1/17	osada/punkt osadniczy/osada/punkt osadniczy	neolit/kultura łużycka (młodszy brąz)/ kultura przeworska (okres późnorzymski)/XIII w.
162	Ligota Wołczyńska	2/18	grodzisko	
163	Ligota Wołczyńska	3/30	punkt osadniczy	epoka brązu
164	Ligota Wołczyńska	4/21	punkt osadniczy	pradzieje
165	Ligota Wołczyńska	5/16	punkt osadniczy/ punkt	średniowiecze/ średniowiecze

			osadniczy	nowożytny
166	Ligota Wołczyńska	6/15	punkt osadniczy/punkt osadniczy	średniowiecze/ średniowiecze nowożytny
167	Ligota Wołczyńska	7/14	punkt osadniczy/punkt osadniczy	Średniowiecze/ średniowiecze lub nowożytność
168	Ligota Wołczyńska	8/49	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje
169	Ligota Wołczyńska	9/48	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/kultura przeworska
170	Ligota Wołczyńska	10/50	osada/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze
171	Markotów Mały	1	ślad osadnictwa	epoka kamienia
172	Markotów Mały	2	osada	XIII w.
173	Markotów Wielki	1/1	cmentarz choleryczny	XVIII- XIX w.
174	Markotów Wielki	2/2	ślad osadnictwa	epoka kamienia
175	Markotów Wielki	3/3	ślad osadnictwa	epoka kamienia
176	Markotów Wielki	4/4	punkt osadniczy/punkt osadniczy	okres rzymski/średniowiecze
177	Markotów Wielki	5/5	pracownia krzemieniarska/punkt osadniczy/osada	epoka kamienia/kultura łużycka/ średniowiecze
178	Markotów Wielki	6/6	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa	mezolit/pradzieje
179	Markotów Wielki	7/7	pracownia krzemieniarska/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia (późny paleolit)/ kultura łużycka/średniowiecze
180	Markotów Wielki	8/8	punkt osadniczy	neolit
181	Markotów Wielki	9/1	ślad osadnictwa/punkt osadniczy	epoka kamienia/późne średniowiecze
182	Markotów Wielki	10/9	osada	XIV-XV w.
183	Markotów Wielki	12/2	ślad osadnictwa	epoka kamienia
184	Rożnów	1/52	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/ punkt osadniczy/ punkt osadniczy	mezolit/epoka kamienia/ kultura łużycka/ kultura przeworska (okr. p. rzym.)/pradzieje/ średniowiecze
185	Rożnów	2/51	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/ pradzieje/średniowiecze
186	Rożnów	3/50	ślad osadnictwa	epoka kamienia
187	Rożnów	4/53	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze
188	Skałagi	1/38	punkt osadniczy/punkt osadniczy	okres rzymski I w./XI- XII w.
189	Skałagi	2/39	osada	średniowiecze
190	Skałagi	3/40	grodzisko	
191	Skałagi	4/41	skarb monet	XVII w.
192	Skałagi	5/42	punkt osadniczy	średniowiecze
193	Skałagi	6/24	ślad osadnictwa/punkt osadniczy/ślad osadnictwa/ślad osadnictwa	mezolit/pradzieje/ wczesne średniowiecze/ średniowiecze

194	Skałagi	7/23	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/okres wpływów rzymskich/pradzieje/X-XIII w.
195	Skałagi	8/26	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka (V okr. Brązu, halsztat)/pradzieje
196	Skałagi	9/25	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze
197	Skałagi	10/27	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze
198	Skałagi	11/29	punkt osadniczy/śląd osadnictwa/osada	pradzieje/wczesne średniowiecze/średniowiecze, nowożytność
199	Skałagi	12/30	osada	średniowiecze, nowożytność
200	Skałagi	13/31	osada	średniowiecze, nowożytność
201	Skałagi	14/35	śląd osadnictwa	epoka kamienia
202	Skałagi	15/36	śląd osadnictwa	epoka kamienia
203	Skałagi	16/32	śląd osadnictwa	epoka kamienia
204	Skałagi	17/33	śląd osadnictwa	epoka kamienia
205	Skałagi	18/37	śląd osadnictwa	epoka kamienia
206	Skałagi	19/28	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/punkt osadniczy	epoka kamienia/pradzieje/średniowiecze
207	Skałagi	20/34	śląd osadnictwa	epoka kamienia
208	Szymonków	1/16	grodzisko domniemane	
209	Szymonków	2/17	cmentarzysko ciałopalne/punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy/skarb	pradzieje/okres wpływów rzymskich/średniowiecze/XIV-XV w./1691 r.
210	Szymonków	3/18	cmentarzysko ciałopalne/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka brązu/kultura łużycka/średniowiecze
211	Szymonków	4/19	cmentarzysko ciałopalne	okres wpływów rzymskich
212	Szymonków	5/20	punkt osadniczy	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
213	Szymonków	6/66	punkt osadniczy	kultura łużycka
214	Szymonków	7/65	osada/osada	kultura łużycka (halsztat)/pradzieje
215	Szymonków	8/21	punkt osadniczy	kultura łużycka
216	Szymonków	9/22	śląd osadnictwa	epoka kamienia
217	Szymonków	10/23	punkt osadniczy	XV w.
218	Szymonków	11/24	punkt osadniczy	średniowiecze
219	Szymonków	12/63	śląd osadnictwa	epoka kamienia
220	Szymonków	13/64	śląd osadnictwa	epoka kamienia
221	Szymonków	14/62	śląd osadnictwa	epoka kamienia
222	Szymonków	15/61	punkt osadniczy	kultura łużycka (halsztat)
223	Szymonków	16/67	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/późne średniowiecze
224	Szymonków	17/68	punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje

225	Szymonków	18/26	punkt osadniczy	XIV-XV w.
226	Szymonków	19/25	śląd osadnictwa	XV w.
227	Świniary Małe	1	punkt osadniczy/punkt osadniczy	neolit/średniowiecze
228	Świniary Małe	2	śląd osadnictwa	kultura kręgu naddunajskiego-neolit
229	Świniary Małe	3	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	neolit/średniowiecze
230	Świniary Małe	4	osada	kultura łużycka
231	Świniary Wielkie	1/34	grób szkieletowy	kultura ceramiki sznurowej-neolit
232	Świniary Wielkie	2/35	punkt osadniczy/punkt osadniczy	neolit/średniowiecze
233	Świniary Wielkie	3/36	punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/epoka brązu
234	Świniary Wielkie	4/37	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	neolit/epoka brązu
235	Świniary Wielkie	5/38	punkt osadniczy	neolit
236	Świniary Wielkie	6/39	punkt osadniczy	1200-800 r. p.n.e.
237	Świniary Wielkie	7/40	zniszczony grób	neolit
238	Świniary Wielkie	8/41	punkt osadniczy/osada	późny rzym./XII w.
239	Świniary Wielkie	9/33	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze
240	Świniary Wielkie	10/31	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje/X-XIII w./średniowiecze
241	Świniary Wielkie	11/29	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	II-III brąz/kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze
242	Świniary Wielkie	12/26	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	kultura łużycka/średniowiecze
243	Świniary Wielkie	13/24	punkt osadniczy	średniowiecze
244	Świniary Wielkie	14/22	osada	średniowiecze
245	Świniary Wielkie	15/23	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/średniowiecze
246	Świniary Wielkie	16/25	osada	średniowiecze
247	Świniary Wielkie	17/27	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/śląd osadnictwa	epoka kamienia/kultura łużycka/pradzieje
248	Świniary Wielkie	18/28	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
249	Świniary Wielkie	19/30	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/pradzieje
250	Świniary Wielkie	20/32	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura łużycka/pradzieje
251	Wąsice	1/10	punkt osadniczy	
252	Wąsice	2/11	punkt osadniczy	XIV-XV w.
253	Wąsice	3/12	osada/punkt osadniczy	kultura przeworska (faza C3-D), XIV-XV

254	Wierzbica Dolna	1	grodzisko	XIII-XV w.
255	Wierzbica Dolna	2	śląd osadnictwa	neolit
256	Wierzbica Dolna	3	osada	późne średniowiecze
257	Wierzbica Górna	1/69	punkt osadniczy/osada	mezolit/neolit
258	Wierzbica Górna	2/68	punkt osadniczy/punkt osadniczy	paleolit, mezolit/ mezolit?
259	Wierzbica Górna	3/70	znalezisko luźne	neolit
260	Wierzbica Górna	4/71	punkt osadniczy	halsztat
261	Wierzbica Górna	5/13	śląd osadnictwa	neolit
262	Wierzbica Górna	6/12	punkt osadniczy/punkt osadniczy	wczesne średniowiecze lub średniowiecze
263	Wierzbica Górna	7/66	punkt osadniczy/osada	średniowiecze/późne średniowiecze
264	Wierzbica Górna	8/56	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/osada	epoka kamienia/średniowiecze/późne średniowiecze
265	Wierzbica Górna	9/52	osada	kultura łużycka
266	Wierzbica Górna	10/3	punkt osadniczy/punkt osadniczy	wczesne średniowiecze/ XIV w.
267	Wierzbica Górna	11/2	śląd osadnictwa/punkt osadniczy	neolit/kultura przeworska (okr. wpl. rzym.)
268	Wierzbica Górna	12/1	śląd osadnictwa	epoka kamienia
269	Wierzbica Górna	13/10	punkt osadniczy	kultura przeworska (okr. wpl. rzym.)
270	Wierzbica Górna	14/9	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	pradzieje/średniowiecze
271	Wierzbica Górna	15/8	punkt osadniczy	późne średniowiecze lub nowożytność
272	Wierzbica Górna	16/6	punkt osadniczy	kultura łużycka
273	Wierzbica Górna	17/7	punkt osadniczy/śląd osadnictwa	kultura przeworska/wczesne średniowiecze
274	Wierzbica Górna	18/5	śląd osadnictwa	mezolit
275	Wierzbica Górna	19/11	śląd osadnictwa	pradzieje
276	Wierzbica Górna	20/4	punkt osadniczy	XIV-XV w.
277	Wierzbica Górna	21/52	śląd osadnictwa/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka kamienia/pradzieje/średniowiecze
278	Wierzbica Górna	22/53	śląd osadnictwa	epoka kamienia
279	Wierzbica Górna	23/54	punkt osadniczy/punkt osadniczy	pradzieje/średniowiecze
280	Wierzbica Górna	24/53	osada/śląd osadnictwa	kultura łużycka/późne średniowiecze
281	Wierzbica Górna	25/54	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa	epoka kamienia/późne średniowiecze
282	Wierzbica Górna	26/55	punkt osadniczy/punkt osadniczy/osada	kultura łużycka/kultura łużycka/późne średniowiecze
283	Wierzbica Górna	27/57	śląd osadnictwa/osada	pradzieje/późne średniowiecze
284	Wierzbica Górna	28/58	osada	późne średniowiecze
285	Wierzbica Górna	29/59	śląd osadnictwa/śląd osadnictwa/	kultura łużycka/późne średniowiecze
286	Wierzbica Górna	30/60	śląd osadnictwa/osada	pradzieje/późne średniowiecze

287	Wierzbica Górna	31/61	osada	późne średniowiecze
288	Wierzbica Górna	32/62	osada	późne średniowiecze
289	Wierzbica Górna	33/63	osada	XIII-XIV w.
290	Wierzbica Górna	34/64	punkt osadniczy/osada	kultura łużycka/późne średniowiecze
291	Wierzbica Górna	35/65	ślad osadnictwa/osada	kultura łużycka/późne średniowiecze
292	Wierzbica Górna	36/67	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa	pradzieje/późne średniowiecze
293	Wierzchy	1/21	ślad osadnictwa/punkt osadniczy	neolit/pradzieje
294	Wierzchy	2/22	osada	kultura łużycka-epoka brązu
295	Wierzchy	3/18	punkt osadniczy/ cmentarzysko	kultura łużycka/okres nowożytny
296	Wierzchy	4/20	cmentarz choleryczny	XVIII w.
297	Wierzchy	5/14	osada produk.	okres rzymski
298	Wierzchy	6/17	punkt osadniczy	kultura łużycka
299	Wierzchy	7/16	osada	XIV- XV w.
300	Wierzchy	8/19	punkt osadniczy	kultura łużycka
301	Wierzchy	9/15	ślad osadnictwa/punkt osadniczy	kultura ceramiki sznurowej- neolit/XV w.
302	Wołczyn	1/27	grodzisko (zniszczone)	XIII- XIV w.
303	Wołczyn	2/24	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	epoka brązu/średniowiecze/ kultura łużycka/XIV-XV w.
304	Wołczyn	3/28	punkt osadniczy	neolit
305	Wołczyn	4/26	punkt osadniczy	średniowiecze
306	Wołczyn	5/23	osada/ślad osadnictwa/punkt osadniczy	średniowiecze lub kultura łużycka/nowożytne
307	Wołczyn	6/22	osada/ślad osadnictwa/punkt osadniczy	średniowiecze lub kultura łużycka/średniowiecze
308	Wołczyn	7/51	punkt osadniczy/punkt osadniczy/punkt osadniczy	kultura łużycka/pradzieje/średniowiecze
309	Wołczyn	8/25	punkt osadniczy	późne średniowiecze

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 6), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Wołczyn. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy Wołczyn tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE WOŁCZYN	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, postępujący proces

<p>uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego;</p> <ul style="list-style-type: none"> • duża ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków; • zachowane obiekty architektury sakralnej i kultu religijnego, w tym unikatowe obiekty drewniane; • uchwała w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków; • aktywne działanie Wołczyńskiego Ośrodka Kultury; • wydarzenia kulturalne organizowane na terenie gminy; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody: 2 rezerwaty przyrody, obszar chronionego krajobrazu, użytek ekologiczny, dwie ostoje Natura 2000, 7 pomników przyrody; • obfite zasoby leczniczych, termalnych wód solankowych; • przynależność do Lokalnej Grupa Działania „Dolina Stobrawy”; • oznakowane szlaki turystyczne, rowerowe, kajakowe; • interaktywna mapa gminy, obejmująca zabytki. 	<p>ich niszczenia;</p> <ul style="list-style-type: none"> • nieaktualna gminna ewidencja zabytków; • niewielkie środki budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niska dostępność do obiektów społeczno - kulturalnych na terenie gminy.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uporządkowanie gospodarki przestrzennej - opracowanie MPZP dla całej gminy; • uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych;

<p>budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none">• kreatywność inwestorów turystycznych;• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;• rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej;• kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;• oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych;• systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy;• rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa;• rozwój działalności gospodarczej/agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego;• wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego.	<ul style="list-style-type: none">• słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej;• pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy;• bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych;• skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;• działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku;• samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami;• inwestycje związane z pracami ziemnymi dla zabytków archeologicznych, np. kanalizacja, inwestycje drogowe, żwirownie, melioracje itp.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy Wołczyn. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania, co stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Wołczyn na lata 2015 - 2018. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po dwóch latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 7 i 8.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Wołczyn.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Wołczyn.

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Wołczyn.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Oznaczenie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie: - umieszczenie tablic zawierających historię obiektu na wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach sakralnych.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dokumentów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów gminnych o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów, udział w pracach planistycznych
	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji poprzez systematyczne opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w programie do

Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Wołczyn		realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
	Wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków, wraz z uzupełnieniem jej zasobu o karty stanowisk archeologicznych.	Czy wykonano aktualizację, ilość obiektów
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów, w których przeprowadzono remont, konserwację
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uzgodnieniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Podjęcie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników urzędu	Podnoszenie poziomu wyszkolenia pracowników Urzędu Miejskiego zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń, delegowanie pracowników na szkolenia.	Ilość przeprowadzonych szkoleń, ilość osób uczestniczących, czy uczestniczono w szkoleniach zewnętrznych

Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	Bieżący monitoring

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Wołczyn.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi
	Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	
	Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu.	
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Publikacje na stronie internetowej gminy i w prasie lokalnej, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	

	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	
	Współpraca gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych (kościół, cmentarze), umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych.	Zakres działań, z kim współpracowano, wartość poniesionych/zaplanowanych środków
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Ilość postawionych znaków/tablic, z kim współpracowano

Dodatkowo gmina Wołczyn ma zaplanowane konkretne zadania w obszarze ochrony zabytków:

1. Na 2019 r. ma założone środki w kwocie 79 000,00 zł na dotacje dla 3 wnioskodawców.
2. W budżecie na 2019 r. założone są środki finansowe na zadanie pn. „Utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach” w kwocie:
 - 3 500,00 zł - zakup usług pozostałych,
 - 3 500,00 zł - zakup materiałów i wyposażenia.
3. Planowany jest remont bramy parkowej we wsi Skałagi w kwocie 64 000,00 zł.
4. Planowane jest zagospodarowanie parków w Wierzbicy Dolnej (ewentualny montaż urządzeń placu zabaw, siłowni zewnętrznej) i Skałagach, (ewentualny montaż urządzeń placu zabaw, siłowni zewnętrznej, figury geodezyjnej i wiaty) - obecnie trwają wstępne ustalenia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków;
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;

- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy Wołczyn;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Wołczyn;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy Wołczyn;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy Wołczyn, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Wołczyn;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;

- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygoszparowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;

- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - zasady udzielania dotacji określa ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania i rozliczania dotacji celowej udzielanej przez Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa opolskiego. Wniosek należy złożyć do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Została ponadto opracowana Instrukcja w sprawie przyjmowania i rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej udzielanej przez OWKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa opolskiego.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego - samorząd Województwa Opolskiego udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie i budowlane w drodze konkursu. Zasady i tryb udzielania dotacji określa uchwała nr XXXII/345/2009 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 26 maja 2009 r., zmieniona uchwałą nr XXXIX/423/2018 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 27 marca 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa opolskiego. Wniosek należy złożyć w terminie wyznaczonym przez Zarząd Województwa Opolskiego (I kwartał) w ramach corocznie ogłaszanego konkursu.

Dotacje Powiatu Kluczborskiego - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XIX/101/2007 Rady Powiatu w Kluczborku z dnia 29 listopada 2007 r., zmieniona uchwałą nr XXXVI/229/2017 Rady Powiatu w Kluczborku z dnia 13 listopada 2017 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Ogłoszenie o terminie składania wniosków o dotacje i zasadach ich przyznawania publikowane jest w Biuletynie Informacji Publicznej, w serwisie internetowym www.powiatkluczborski.pl oraz na tablicy ogłoszeniowej w siedzibie Starostwa Powiatowego w Kluczborku na dwa miesiące przed terminem składania wniosków.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Dotacje gminy Wołczyn - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr III/11/2018 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 19 grudnia 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 20% nakładów koniecznych jednak nie większej niż 20 000 zł. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość, historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 30% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót, jednak nie większej niż 30 000 zł. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wynikający ze zdarzeń losowych wymaga niezwłocznego podjęcia interwencyjnych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót, jednak nie większa niż 10 000 zł.

Gmina Wołczyn zabezpiecza w budżecie środki na zabytki na kolejny rok. Kwota dotacji uzależniona jest od ilości złożonych wniosków na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich, bądź robót budowlanych.

• **Konkurs „Zabytek Zadbane”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

Pełny regulamin konkursu wraz z kartą zgłoszeniową dostępny jest na stronie: http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/Zabytek_zadbany/.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016

z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczone kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• Program Dom Kultury+

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest [Narodowe Centrum Kultury](#). Jest on realizowany zgodnie z założeniami [Paktu dla Kultury](#). Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc

niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;

- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;

- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, prowadzące się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 euro.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 euro.
Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.
Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.
Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.
Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 euro.
Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.
Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.
Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 euro.
Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.
Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014 - 2020 (RPO WO 2014 - 2020)**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Obszarem realizacji programu jest obszar województwa.

Zakres RPOWŚ 2014 - 2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty. W programie znalazło się 11 osi priorytetowych, w tym Oś priorytetowa V. Dziedzictwo naturalne i kulturowe, w ramach której wyznaczono cel tematyczny oraz priorytety inwestycyjne realizowane w ramach osi priorytetowej:

Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami.

Priorytet inwestycyjny 6a. Inwestowanie w sektor gospodarki odpadami celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych określonych przez państwa członkowskie.

Priorytet inwestycyjny 6b. Inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie.

Priorytet inwestycyjny 6c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet inwestycyjny 6d. Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę.

Zgodnie z Umową Partnerstwa alokacja środków unijnych na oś priorytetową V. planowane wsparcie z Unii Europejskiej ma wynieść 75 700 000,00 euro.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Wołczyn;

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Wołczyn.

Gmina Wołczyn jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 70 obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 9).

Tabela nr 9. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR	FORMA WŁASNOŚCI
1	Bruny	park dworski			własność
2	Brynica	gospoda		15	własność
3	Duczów Mały	park dworski			własność
4	Gierałcice	gospoda		49	własność
5	Komorzno	gospoda	Główna	25	własność
6	Krzywiczyny	szkoła	Wołczyńska	41	własność
7	Ligota Wołczyńska	gospoda	Namysłowska	25	własność
8	Skałagi	park dworski			własność
9	Szum	kapliczka Matki Boskiej	obok domu nr 34		własność
10	Szum	sala gospody		40	własność
11	Szymonków	park dworski			własność
12	Świniary Małe	zagroda (dom, budynki inwentarskie, stodoła)		6	własność
13	Świniary Wielkie	szkoła			własność
14	Wąsice	szkoła		6	własność
15	Wąsice	szkoła	Główna		własność
16	Wierzbica Dolna	park dworski			własność
17	Wierzbica Dolna	szkoła		54	własność
18	Wierzbica Górna	stajnia w zespole			własność
19	Wierzchy	szkoła		76	własność
20	Wołczyn	cmentarz komunalny	Byczyńska		własność
21	Wołczyn- Brzezinki	cmentarz żydowski	przy drodze z Wołczyna do Brzezinek		własność
22	Wołczyn	park miejski			własność
23	Wołczyn	dom	Drzymały	3	współwłasność
24	Wołczyn	dom	Drzymały	6	współwłasność
25	Wołczyn	budynek	Dworcowa	1	własność
26	Wołczyn	dom	Dworcowa	2	współwłasność
27	Wołczyn	dom	Dworcowa	3	współwłasność
28	Wołczyn	dom	Dworcowa	11	współwłasność
29	Wołczyn	dom	Dworcowa	16	współwłasność
30	Wołczyn	dom	Kluczborska	3	własność
31	Wołczyn	dom	Kluczborska	5	współwłasność
32	Wołczyn	dom	Kluczborska	6	współwłasność

33	Wołczyn	dom	Kluczborska	8	współwłasność
34	Wołczyn	dom	Kluczborska	16	współwłasność
35	Wołczyn	dom	Kluczborska	21	współwłasność
36	Wołczyn	dom	Kluczborska	20	współwłasność
37	Wołczyn	dom	Kluczborska	30	współwłasność
38	Wołczyn	dom	Kluczborska	27	współwłasność
39	Wołczyn	dom	Kluczborska	31	współwłasność
40	Wołczyn	dom	Kluczborska	37	współwłasność
41	Wołczyn	dom	Kluczborska	41	współwłasność
42	Wołczyn	dom	Kluczborska	49	współwłasność
43	Wołczyn	dom	Kluczborska	51	współwłasność
44	Wołczyn	dom	Kluczborska	63	współwłasność
45	Wołczyn	dom	Krótką	1	współwłasność
46	Wołczyn	dom	Krótką	2	współwłasność
47	Wołczyn	dom	Młyńska	1	współwłasność
48	Wołczyn	dom	Młyńska	4	współwłasność
49	Wołczyn	dom	Młyńska	6	współwłasność
50	Wołczyn	dom	Młyńska	12	własność
51	Wołczyn	dom	Młyńska	20	współwłasność
52	Wołczyn	dom	Namysłowska	2	współwłasność
53	Wołczyn	dom	Namysłowska	3	własność
54	Wołczyn	dom	Namysłowska	6	współwłasność
55	Wołczyn	dom	Namysłowska	9	współwłasność
56	Wołczyn	dom	Namysłowska	10	współwłasność
57	Wołczyn	dom	Namysłowska	12	współwłasność
58	Wołczyn	dom	Namysłowska	17	własność
59	Wołczyn	dom	Plac Partyzantów	3	współwłasność
60	Wołczyn	dom	Powstańców	1	współwłasność
61	Wołczyn	dom	Powstańców	6	współwłasność
62	Wołczyn	dom	Powstańców	8	współwłasność
63	Wołczyn	dom	Powstańców	10	współwłasność
64	Wołczyn	dom	Powstańców	11	współwłasność
65	Wołczyn	dom	Rynek	10	współwłasność
66	Wołczyn	dom	Rynek	11	współwłasność
67	Wołczyn	dom	Rynek	13	współwłasność
68	Wołczyn	dom	Rynek	14	współwłasność
69	Wołczyn	dom	Plac Wolności	2	współwłasność
70	Wołczyn	dom	Kluczborska	2	współwłasność

Wyrazem świadomej polityki gminy Wołczyn w zakresie ochrony zabytków są działania aktywizujące właścicieli obiektów zabytkowych. Cel ten jest realizowany w drodze przydzielania dotacji z budżetu gminy Wołczyn w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Kwota dotacji uzależniona jest od ilości złożonych wniosków. Gmina Wołczyn na 2019 r. ma założone środki

w kwocie 79 000,00 zł na dotacje dla 3 wnioskodawców. Kwota dotacji uzależniona jest od ilości złożonych wniosków na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich, bądź robót budowlanych.

W ostatnich latach (2015 - 2018) gmina poniosła na ochronę zabytków **171 218,35 zł**. Szczegóły dotyczące wydatków przedstawiono poniżej, w Tabeli nr 10:

- 2018 r. - **40 022,62 zł**,
- 2017 r. - **52 983,72 zł**,
- 2016 r. - **56 707,50 zł**,
- 2015 r. - **21 504,51 zł**.

Tabela nr 10. Wydatki gminy Wołczyn na zabytki w latach 2015 - 2018

WNIOSKODAWCA	KWOTA DOTACJI
2018	
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej na „Wymianę pokrycia dachowego z gontów oraz uzupełnienie brakujących elementów więźby dachowej w kościele drewnianym w Wierzbicy Dolnej”.	30 000,00 zł
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała Archanioła w Skałagach na „Konserwację pokrycia dachu drewnianego kościoła w Rożnowie”.	6 726,58 zł
Wydatki na utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach - wykonanie usług.	2 916,04 zł
Wydatki na utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach - zakupy.	380,00 zł
2017	
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej na „Remont ścian oraz wzmocnienie i remont wewnętrznej konstrukcji nośnej dachu wieży w zakresie niezbędnym do jej rekonstrukcji w zabytkowym XVIII-wiecznym kościele parafialnym pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej”.	30 000,00 zł
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Szymonkowie na „Ratowanie zabytkowego obiektu - Kościół filialny pw. św. Bartłomieja w Świniarach Wielkich”.	17 642,72 zł
Wydatki na utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach - wykonanie usług.	5 341,00 zł
2016	
Dotacja dla Parafii Ewangelicko - Augsburskiej w Wołczynie na „Prace remontowe związane z umożliwieniem odtworzenia spalonych elementów konstrukcji drewnianego kościółka w Gieratcicach”.	9 172,66 zł
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Szymonkowie na „Ratowanie zabytkowego obiektu - Kościół filialny pw. św. Bartłomieja w Świniarach Wielkich”. Wymiana i naprawa porażonych drewnianych belek wieńcowych, słupów i belek między słupami wraz z podbiciem fundamentów oraz impregnacją gontów na dachu.	10 426,28 zł
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Jacka w Wierzbicy Górnej na „Remont ścian oraz wzmocnienie i remont wewnętrznej konstrukcji nośnej dachu wieży w zakresie niezbędnym do jej rekonstrukcji w	30 000,00 zł

zabytkowym XVIII - wiecznym kościele p.w. św. Jacka w Wierzbicy Górnej”.	
Wydatki na utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach - wykonanie usług.	7 108,56 zł
2015	
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej św. Michała Archanioła w Skałagach na „Roboty remontowe - malowanie elewacji kościoła parafialnego św. Michała Archanioła w Skałagach”.	6 298,51 zł
Dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Świętej Trójcy w Krzywiczynach na „Konserwację i renowację ambony 1 ćw. XVII w. z kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi Śląskiej w Komorznie ”, wpisanym do rejestru zabytków.	10 000,00 zł
Wydatki na utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach - wykonanie usług.	5 206,00 zł

* Wydatki na „Utrzymanie parków w Wierzbicy Dolnej i Skałagach” obejmowały m.in. zakup środków na chwasty, zakup kosza na odpady, usługę koszenia, montaż ławek, uzupełnienie nasadzeń, zagospodarowanie terenów zieleni czy usługę wywozu nieczystości.

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2019 - 2022 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Wołczynie;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
17. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Wołczyn na lata 2015 - 2018;
18. W: H. Borek, Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988;
19. „W dolinie Stobrawy. Historia. Ludzie. Zdarzenia”, autorstwa Mileny Zatylniej przy współudziale Kazimierza Stefańczyka, 2013 r.
20. Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VII - Województwo Opolskie, z. 4 - Powiat Kluczborski, 1960 r.;
21. www.wolczyn.pl;
22. www.wolczyn.republika.pl;
23. http://turystyka.wolczyn.pl/27/mapa_obiektow.html#closePopup;
24. www.opole.uw.gov.pl;
25. www.opolskie.pl/serwis;
26. www.powiatkluczborski.pl;
27. www.stat.gov.pl/gus;
28. www.isap.sejm.gov.pl;

12. Spis tabel

- 1.** Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Wołczyn;
- 2.** Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w gminie Wołczyn;
- 3.** Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Wołczyn;
- 4.** Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Wołczyn;
- 5.** Tabela nr 5. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu gminy Wołczyn;
- 6.** Tabela nr 6. Analiza SWOT;
- 7.** Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
- 8.** Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
- 9.** Tabela nr 9. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy Wołczyn;
- 10.** Tabela nr 10. Wydatki gminy Wołczyn na zabytki w latach 2015 - 2018.